अध्याय एक

शोधपत्रको परिचय

१.१ परिचय

मानव सृष्टिसँगै प्रारम्भ भएको लोक साहित्यको विविध ~~विद्या~~विधा~~हरु~~हरूमध्ये लोकगीत पनि एक उत्कृष्ट ~~विद्या~~विधा हो । नेपाली लोक साहित्यमा ~~लोकसाहित्यको~~ सबैभन्दा पुरानो ~~एवं~~एवम् व्यापक ~~रुप~~रूपमा आम जनसमुदायमा गहिरो प्रभाव पार्ने ~~विद्या~~विधा भनेको लोकगीत हो । विभिन्न ~~विद्या~~विधा~~हरु~~हरूमध्ये लोकगीत लोकप्रिय ~~एवं~~एवम् प्राचीन ~~विद्या~~विधा हो । लोक संसारले रुचीपूर्वक गाउने गीत लोकगीत हो । लोकगीतमा लोकजीवनका सुख, दुःख, आँसु, हाँसो, आशा, निराशाका–साथ लोकको चालचलन विधि व्यवहार आस्था र मान्यताको चित्र प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । आदिम–काल–देखि नै मानव जातीले अलिखित ~~एवं~~एवम् मौखिक ~~रुप~~रूपमा आफ्नो मनका वेदना, छटपटी ~~एवं~~एवम् खुसी आदान–प्रदान गर्नका निम्ति लोकगीतलाई उपयुक्त माने । लोकगीत रागात्मक र लयात्मक हुन्छ । सरल र सहज भाषामा अभिव्यक्त गरिएका विचारलाई लयात्मक ~~एवं~~एवम् रागात्मक तवरबाट पस्किने भएकोले लोकगीतले वर्तमान समयमा विशिष्ट स्थान ज~~न~~माएको छ । अतः लोकले मौखिक ~~रुप~~रूपमा जीवित राखेको लोक ~~हृ~~हृदयको स्वतस्फूर्त लयात्मक ~~एवं~~एवम् वैयक्तिक अभिव्यक्ति नै लोकगीत हो ।

लोकगीत मानव समुदायमा धैरैमात्रामा कथ्य ~~रुप~~रूपमा रहेको ~~विद्या~~विधा हो । अतः यस स्याङ्जा जिल्लालाई पनि लोकगीतको खानी मानिन्छ र गाउँ घरका विभिन्न कुना काप्चा~~हरु~~हरूमा ~~अझ~~अझै पनि धेरै लोकगीत~~हरु~~हरू लुप्त अवस्थामा रहेका छन् । ति~~म~~नी~~हरु~~हरूको राम्ररी अध्ययन हुन सकेको छैन भन्ने कुरा लोकगीतका अनुसन्धाता~~हरु~~हरू~~का माध्यम~~बाट प्रष्टिन्छ । यिनै कुरा~~हरु~~हरूलाई मध्येनजर गर्दै प्रस्तुत शोधपत्रमा स्याङ्जा जिल्ला अन्तर्गत कालीगण्डकी क्षेत्रको ग्रामीण इलाकामा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको अध्ययन गरिएको छ ।

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

१.२ शोधपत्रको शीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी गाउँपालि~~लि~~का वडा नं. ५, ६ र ७ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको वर्गीकरण रहेको छ ।

१.३~~.~~ शोधपत्रको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रि.वि. मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र–सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष दशौंपत्र (५४०-१) को प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गरिएको हो ।

१.४. समस्या कथन

प्रस्तुत शोधपत्र~~मा~~मा निम्नलिखित समस्या~~हरु~~हरू रहेका छन् ।

१. कालीगण्डकी गाउँपालिका वडा नं. ५, ६ र ७ ~~माउँपालिका वडा नं. ५,६, र ७~~ ~~क्षेत्र~~मुका प्रचलित ~~लोकगीतहरु के करता रहेका छन् ?~~ लोकगीतहरूको सङ्कलन के कसरी गर्न सकिन्छ ?

~~३~~२. ~~कालीमण्डकी~~ यस ~~माउँपमालिका वडा नं. ५,६ र, ७~~ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण के–कसरी गर्न ——सकिन्छ ?

१.५. उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रको कार्य निम्नलिखित उद्देश्य परिपूर्तिको ध्येयसँग आश्रित रहेको छ ।

१. कालीगण्डकी गाउँपालिका वडा नं. ५, ६ र ७ ~~माउँपालिका क्षेत्र~~मा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको सङ्कलन गर्नु,

~~२~~२. सङ्कलित लोकगीत~~त~~~~हरु~~हरूको वर्गीकरण गर्नु,

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली लोकगीतको अध्ययनको परम्परा व्यापक हुँदा-–हुँदै पनि हालसम्म स्याङ्जा जिल्ला अन्तर्गत कालीगण्डकी गाउँपालिका क्षेत्रमा प्रचलित ~~लोकमित्त~~लोकगीतको अध्ययन मात्र अनुसन्धान भएको –पाइँदैन । अतः पछिल्लो च~~भ~~रणमा आएर यस क्षेत्रको आसपासलाई आधार बनाएर केही अनुसन्धानमूलक शोधपत्र~~हरु~~हरू भने तयार भएका छन् । ती यसप्रकार रहेका छन् ।

१. देवी प्रसाद वनवासी, *आँधीखोले लोक सं~~स्~~कृति,* चित्रलेखा प्रकाशन (२०५५) ।
यस पुस्तकमा लोकगीतको वारेमा ~~खासै~~ पूर्ण~~रूप~~रूप पाइएको छैन । अतः यस क्षेत्रको भने उल्लेख गरिएको छैन ।

२. गीता गौतम, *दरौं खोला क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन* (२०६९) ।
यस पुस्तकमा लोकगीतको वारेमा अध्ययन गरिएको छ तापनि यस क्षेत्रका लोकगीतहरुको चर्चा गरिएको छैन ।।

३. गीता शर्मा, *आँधीखोला क्षेत्रमा प्रचलित जन्मचक्र र श्रमसम्बन्धी गीत* (२०६९) ।
यस पुस्तकमा आँधीखोला क्षेत्रमा प्रचलित जन्मचक्र र श्रम सम्बन्धी गीत~~हरु~~हरूको अध्ययन –गरिएको छ । यस क्षेत्रलाई भने समेटिएको छैन ।

४. कुल प्रसाद शर्मा, *उपल्लो आँधीखोला क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र –विश्लेषण* (२०६५) । यस क्षेत्रको कुनै चर्चा पाईदैन ।
यस पुस्तकमा स्याङ्जाको उपल्लो आँधीखोला क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको सङ्कलन,– वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ ।

५. धर्मराज थापा, *गण्डकीको सुसेली* (२०३०) ।
प्रस्तुत कृतिमा धर्मराज थापाले लोकगीतको बारेमा उल्लेख गरेका छन् । परन्तु यस कालीगण्डकी क्षेत्रका वारेमा पहिचान हुने कुनै लोकगीतको उल्लेख भने गरेको पाइदैन ।

६. नारायण प्रसाद अधिकारी, *ज्याग्दीखोले लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र अध्ययन* (२०४३) । यस शोध पत्रमा पनि यस क्षेत्रको चासो राखिएको छैन ।

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

प्रस्तुत स्नातकोत्तर तहको शोधपत्रमा स्याङ्जा जिल्लाको ज्याग्दीखोला क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको प्रयोजनमूलक अध्ययन गरिएको छ । परन्तु कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचालित लोकगीतको वारेमा भने कतै पनि उल्लेख गरिएको छैन ।

७. कृष्ण प्रसाद पराजु~~स~~ली, *नेपाली लोकगीतको आलोक* (२०५७) मा लोकगीतको वारेमा वर्ण~~न~~न गरिएको छ । अतः यस क्षेत्रको लोकगीतको वारेमा भने उल्लेख गरिएको छैन ।

८. चूडामणि बन्धु, *नेपाली लोकसाहित्य* (२०५८)मा लोकगीतको ~~बारेमा लेखिएको भए~~गहनतम यस ~~तापनि~~ ग्रन्थमा कालीगण्डकी क्षेत्रको ~~लोकगीतको बारेमा वर्णन~~उल्लेख गरिएको छैन ।

९. मोतीलाल पराजुली, *नेपाली लोकगाथा* (२०४९) मा ~~लोकगीतको बारेमा लेखिएका~~पनि ~~भए तापनि कालीगण्डकी~~ यस क्षेत्रको लोकगीतको वारेमा ~~लेखिएको~~ उल्लेख गरिएको छैन ।

कालीगण्डकी क्षेत्र लोकगीतको क्षेत्रका दृष्टिले उर्वर भूमि मानिन्छ । आजसम्म यस क्षेत्रलाई केन्द्रविन्दु मानेर कसैले पनि अध्ययन–अनुसन्धान गरेको पाइँदैन तापनि कसै कसैले यस क्षेत्रका लोकगीतलाई साङ्केतिक ~~स्प~~रूपमा देखाउने प्रयास गरेको महशुस मात्र हुन्छ । गण्डकी क्षेत्र लोकगी~~न~~तका दृष्टिले उर्वर भूमि मानिएको हुँदा अध्ययन गर्न आवश्यक ठानिएकोले प्रस्तुत शोधपत्रमा यस क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ औचित्य

लोकसाहित्य आधुनिक साहित्यको जगको ~~स्प~~रूपमा स्थापित भई साहित्यिक घर निर्माणमा आधार स्तम्भको ~~स्प~~रूपमा परिचित भएको छ । ~~लोकमित~~लोकगीत लो~~कसा~~साहित्यको एक महत्वपूर्ण ~~विद्या~~विधा हो । अतः लोकगीतमा समाजको धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज, भाषिक अभिव्यक्ति एवम् अनुसन्धानको महत्व बढ्दै गएको छ । अध्ययन प्रयोजनका निम्ति तयार गरिएको प्रस्तुत शोधपत्रबाट स्याङ्जा जिल्ला कालीगण्डकी क्षेत्र~~का वडा नं. ५,६ र ,७~~ मा लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका लोकगीत~~हरु~~हरू नेपाली लोकसाहित्यमा सुरक्षित ~~भई थप समृद्धि प्राप्त हुन सक्छ भन्ने~~गर्ने हेतु वा ध्येय नै प्रस्तुत शोधपत्रको औचित्य रहेको छ ।

Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

१.८~~-~~ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा

स्याङ्जा जिल्ला अन्तर्गत कालीगण्डकी क्षेत्र यसै गाउँपालिका ~~वडा नं. ५,६ र, ७~~ ~~क्षेत्र~~अन्तर्गत गण्डकी अञ्चलको दक्षिण-~~-~~पश्चिम भागमा अवस्थित छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित नेपाली लोकगीत~~हरु~~हरूको मात्र अध्ययन गरी ~~मात्र अध्ययन गरी सीमाङ्कित गरिएको छ~~ ~~।~~लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका वडा नं. ५, ६ र ७ का लोकगीत~~हरु~~हरूलाई मात्र सिमाङ्कनका ~~स्प~~रूपमा यो शोधपत्रको सीमा निर्धारण गरिएको छ ।

१.९~~-~~ सामाग्री संकलन विधि

यस अनुसन्धनात्मक शोत्र प्रस्तावमा सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न लोकानुभवि व्यक्तित्व~~हरु~~हरूबाट लोकगीतको संकलन गरिएको छ । संकलन गरिएको लोकगीतलाई लिपिब~~द्द~~द्ध पनि गरिएको छ । यसमा विवरणात्मक र परिचयात्मक विधि समेत अपनाइएको छ ~~अपनाइएको छ~~। पुस्तकाल~~तकाल~~यीय विधि स्थापना गरी, ~~दुवै विधि अपनाइ लोकगीतको~~ अध्ययनलाई अनुकुल बनाइएको ~~गरिएको~~ छ । क्षेत्रीय विधि अपनाइ लोकगीतको आधारलाई खोजी गरिएको छ । स्थलगत भ्रमण गरी अध्ययन अनुसन्धानको लागि गोष्ठी, पत्राचार, लोकगीत प्रतियोगिता आदि कार्य गरिएको छ । ~~-~~वस्तुत: यस क्षेत्र भित्रका लोकगीत पारखी, बुद्धिजीवी, बुढापाका विभिन्न विद्यालयका शिक्षक र विद्यार्थीको सम्पर्कबाट स्रोत संकलन गरिएको छ ।

१.१० ~~-~~ शोध प्रस्तावको ~~स्प~~रूपरेखा

प्रस्तावित शोधप्रस्तावलाई सुव्यवस्थित ~~स्प~~रूपमा सम्पन्न गर्न निम्नानुसारको अध्याय विभाजन गरिएको छ ।

पहिलो अध्याय: विषय परिचय

दोस्रो अध्याय: स्याङ्जा कालीगण्डकी क्षेत्रको परिचय

तेस्रो अध्याय: लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

चौथो अध्याय: स्याङ्जा कालीगण्डकी वडा नं. ;५, ६ र ;७ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको सङ्कलन ~~र वर्गीकरण~~

पाँचौ अध्याय: स्याङ्जा कालीगण्डकी वडा नं. ५, ६ र ;७ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको ~~विश्लेषण~~वर्गीकरण

छैठो अध्याय: उपसंहार, निष्कर्ष र सुझाव

सन्दर्भ सामग्री: सूची

क.   स्याङ्जा कालीगण्डकी वडा नं. ५, ६ र ;७ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको संकलन

ख.   सान्दर्भिक शब्दार्थ

Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Justified
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

Formatted: Centered

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

अध्याय दुई

स्याङ्जा जिल्ला र कालीगण्डकी क्षेत्रको परिचय

२.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

स्याङ्जा जिल्ला नेपालराज्यको सतहत्तर जिल्लामध्ये पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने गण्डकी अञ्चलको एउटा महत्वपूर्ण जिल्ला हो । प्राचीनकालमा विभिन्न थुमेराजा (प्रधान) हरूद्वारा शासित विशाल मगरात प्रदेशभित्र पर्ने स्याङ्जा इलाकामा बाइसे चौविसे राज्य स्थापनाकालदेखि एकीकरणकालसम्म भीरकोट, नुवाकोट, सतौं, ग्रहौं, पैयौं र पर्वत गरी ६ वटा राज्यहरू नेपालका शाहवंशीय राजाका मूलपूर्खा जैनखानले, सर्वप्रथम यसै क्षेत्रमा *वैघ्धाको लसघर्धा* भन्ने ठाउँमा राज्य खडा गरे । पछि यो ठाउँ साँघुरो मानेर ई.सन् १५०१ मा आँधीखोलाको दाँयाँ किनारको खिलुङमा भीरकोटमा राज्य खडा गरे । जैनखानका छोरा सूर्यखान भीरकोटका प्रथम राजा भए । यहाँ भिनका वंशजले १३ पुस्तासम्म राज्य गरे । सूर्यखानकै पालामा भीरकोटको अतिरिक्त सतौं, ग्रहौं र नुवाकोट यी तीन राज्यको स्थापना भइसकेको थियो । यिनका दुई भाइ छोरामध्ये जेठा खान्याखान (हरिहर सिंह) ले सतौं र ग्रहौं राज्य लिए जहाँ यिनका सन्तानले १०-११ पुस्तासम्म राज्य गरे । कान्छा मिचाखान (अजयसिंह) ले नुवाकोट लिए, भीरकोटमा कान्छाका नाति दशरथ खानका वंशधरले १० पुस्तासम्म राज्य गरेका थिए, भने यसै वंशका अन्तिम राजा नारायण दास थिए । बाँकी दुई पर्वत र पैयौंमा सेनवंशी राजाहरू राज्य गर्दथे । विचित्र खानका छोरा यशोब्रह्म शाह लमजुङ्का राजा भए । यशोब्रह्म शाहका माहिला छोरा द्रव्यशाह गोरखाका राजा बने र उनकै बंशजमा पृथ्वीनारायण शाहको जन्म भयो (सूचना विभाग २०३१, भाग - ३) ।

यसरी जैनखानका एकथरी बंशजले स्याङ्जा इलाकामा चार राज्यहरू (भीरकोट, सतौं, ग्रहौं र नुवाकोट) खडा गरेर करीब २ र ४ वर्षसम्म ई. सन् १७८५ सम्म राज्य गरे भने अर्काथरी वंशधर गोरखामा जन्मिएका पृथ्वीनारायण शाहले छरिएर रहेका स-साना राज्यहरूलाई मिलाएर एउटै विशाल राज्यको महत्वकांक्षा लिएर एकीकरण अभियान

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

चलाए । त्यसै एकीकरण अभियानका सन्दर्भमा उनको देहान्त पछि उनका निमिति रणबहादुर शाहको पालामा राजेन्द्रलक्ष्मीको नायवीकाल ई.सन् १७८४ मा स्याङ्जा इलाकाका उक्त चारै राज्यहरू विशाल नेपालमा गाभिन आए । ई.सन् १८९५ मा वीरसमसेरका पालामा नेपालको सम्पूर्ण पछाडी भागलाई २३ इलाकामा बाँडियो, जस अनुसार भीरकोट, सतौं, ग्रहौं, नुवाकोट, पैयौं र पर्वत मिलेर बनेको स्याङ्जा पश्चिम ४ नम्बर इलाका बन्न पुग्यो । वि.स. २०१८ वैशाख १ गते श्री ५ महेन्द्र वीरविक्रम शाहदेवको पालामा नेपाललाई १४ अञ्चल ७५ जिल्लाहरूमा विभक्त गरिंदा पर्वत र पैयौं मिलेर छुट्टै पर्वत जिल्ला बन्यो र बाँकी भीरकोट, सतौं, ग्रहौं र नुवाकोटलाई स्याङ्जा जिल्लामा राखियो । स्याङ्जा जिल्लाको पश्चिमी गण्डकीक्षेत्र ग्रहौं राज्य अन्तर्गत पर्दथ्यो (ऐ. भाग -३)

२.२ स्याङ्जा नामकरण

गण्डकी प्रदेशभित्र पर्ने स्याङ्जा क्षेत्र वाइसे चौविसे राज्य स्थापना हुनु अघि मध्य मगरात प्रदेश अन्तर्गत पर्दथ्यो । मगर जातिका विभिन्न थरहरूमध्ये सिंजाली एक प्रमुख थर हो । सिंजाली थरका मगरहरू यस क्षेत्रमा बस्दथे । सिंजालीहरूको वस्तीलाई सिंजा भनिन्थ्यो । सिंजा शब्दको ध्वनि परिवर्तन हुँदै कालान्तरमा *सिंजा–सियान्जा–स्यान्जा-स्याङ्जा* भएको भन्ने जनश्रुति छ । यस क्षेत्रका गाउँ-ठाउँ, खोला-नाला, डाँडा-काँडाको नामकरण प्राय मगर भाषामा भएको पाइन्छ । उदाहरणका लागि खोलाको नामहरूमा आँडी-आँधी, ज्याडी-ज्याग्दी, दरोंदी-दरौंदी, लुङ्डी-लुग्दी आदि त्यसै गरी ठाउँका नामहरूमा वोझाडी-वोझादी, गराङ्डी-गराङ्दी, कराङ्गी-करादी, छाङ्छाङडी-छाङ्छाङ्दी आदि नामका अगाडि ‘डी’ शब्दले बुझाउँछ । यी प्रयासहरूको आधारमा यो क्षेत्रमा अघि मगरहरूको बसोवास रहेछ भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

२.३. स्याङ्जा जिल्लाको भौगोलिक चिनारी

नेपाल राज्यको सात प्रदेशमध्ये गण्डकी अञ्चल अन्तर्गत पर्ने ६ वटा जिल्लाहरूमध्ये सर्वाधिक जनघनत्व र जनसंख्या भएको पहाडी जिल्ला स्याङ्जा हो । स्याङ्जा जिल्ला २७° ५२' देखि २८° १३' अक्षांस र ८३° २७' देखि ८४° ४६' पूर्वी देशान्तरका वीचमा छ । पूर्वमा तनहुँ, पश्चिमा गुल्मी र पाल्या, उत्तरमा पर्वत र कास्की तथा दक्षिणमा पाल्पाको

वीचमा अवस्थित स्याङ्जा जिल्ला समुद्री सतहबाट ३६६ मिटर देखि २५१२ मिटर उँचाइमा रहेको छ र यो जिल्लाको क्षेत्रफल ११६४ वर्ग कि.मि. रहेको छ । जिल्लाको आधाभन्दा बढी भू-भाग पहाडी छ र बाँकी वेसी भागमा दक्षिण पश्चिम सीमान्त क्षेत्रमा कालीगण्डकीका किनारमा फाँटहरू मध्येभागमा आँधी किनारमा फाँटहरू, दक्षिणमा पर्ने ज्याग्दीका बेंसीहरू, उत्तरमा फुस्रे र सुरौंदी खोलाका उर्वर फाँटहरू पर्दछन् । यस जिल्लामा उष्ण, उष्ण समशीतोष्ण र शीतोष्ण जलवायु पाइन्छ । यहाँको औसत अधिकतम तापक्रम ३१.६ डिग्री से. र औसत न्यूनतम तापक्रम ६ डिग्री से. पाइन्छ । यहाँको वर्षा अधिकतम ६६६ मि.मि. रहेको पाइन्छ (जि.वि.स., २०६३, पृ.३१)। स्याङ्जा जिल्लामा हाल २ वटा संसदीय निर्वाचन क्षेत्र, ५ वटा नगरपालिका र ६ वटा गाउँपालिका छन् ।

२.४ स्याङ्जा जिल्लाको पश्चिमी कालीगण्डकी क्षेत्र

प्रशासनिक विभाजनको आधारमा स्याङ्जा जिल्ला पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत गण्डकी अञ्चलमा पर्दछ । यो जिल्लामा २ वटा संसदीय निर्वाचन क्षेत्र, ५ वटा नगरपालिका र ६ वटा गाउँपालिका पर्दछन् । यस वाहेक स्याङ्जा जिल्लालाई प्राकृतिक रूपमा पनि विभाजन गरिएको छ । जस अनुसार स्याङ्जा जिल्लालाई ४ भागमा बाँड्न सकिन्छ ।

१. गण्डकी क्षेत्र (दक्षिण पश्चिमी सीमान्त भाग)
२. ज्याग्दीखोला क्षेत्र (दक्षिण भाग)
३. आँधीखोला क्षेत्र (मध्य भाग)
४. फुस्रे धरौंदी क्षेत्र (उत्तर पूर्वी भाग)

यी चार क्षेत्रमध्ये गण्डकी वेसीक्षेत्र अन्तर्गतको पश्चिमी सिमान्त भागलाई पश्चिमी स्याङ्जाको रूपमा लिइन्छ । ~~यस शोधपत्रमा संकेत गरिएको छ ।~~ जसमा गल्याङ नगरपालिका र कालीगण्डकी गाउँपालिका गरी २ नगर र गाउँ ~~क्षेत्र~~ पर्दछन् । यस क्षेत्रमा धेरैजसो मगर, ब्राह्मण, क्षेत्री, दमाई, कामी, नेवार, सार्की, र केही मात्रामा गुरुङ जातीको बसोबास रहेको छ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

दोस्रो संविधान सभाबाट जारी ऐतिहासिक संविधान ०७२ ले राज्यको पुनर्संरचना गरी मुलुकलाई ७ वटा प्रदेशमा विभाजन गरे पश्चात् प्रदेश नं. ४ को सुदूर पश्चिम स्याङ्जामा अवस्थित यो गाउँपालिका स्थानीय निकाय पुनर्संरचना आयोगले साविक श्री कृष्ण–गण्डकी, विर्घा, आलमदेवी, चण्डीभञ्ज्याङ गाविस मिलाएर बनाएको हो । तीनतिरबाट कालीगण्डकी नदीले परिवेष्ठित गरेको धार्मिक भूमि ***शिला*** शालीग्रामको सामिप्यता, हिले सिद्धबाबाको अर्जुन दृष्टि रुरु क्षेत्रको निकट यो भूमि आँफैमा ऐतिहासिक एवम् आध्यात्मिक दृष्टिले महत्वपूर्ण मानिन्छ । यहाँ रहेको प्रसिद्ध ***आलमदेवी*** मन्दिर यो क्षेत्रकै आभूषण मानिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा प्रचलित बेल्टारी, बाँसटारी, मिर्मी, बिर्घा, कोटाकोटबेसी, सत्टुका आदि समथर भू-भागका क्षेत्र हुन भने जैपते, छाप, दब्छे माथिल्लो भू-भागका क्षेत्रहरू हुन् । हालसम्मकै निर्माण सम्पन्न ठूलो कालीगण्डकी ‘ए’ जलविद्युत परियोजना केन्द्र यस गाउँपालिका–भित्र हुनु यो गाउँपालिकाको परिचय र उज्ज्वल भविष्यको संकेत पनि हो । वडा नं. ५ नयाँमिल–देखि मिर्मी तथा बेल्टारीसम्म कालोपत्रे बाटो भए ता पनि गाउँपालिकाको ९०% भू-भागमा कच्ची बाटो रहेको छ । यो गाउँपालिकामा ६ वटा सामुदायिक विद्यालय एउटा माध्यमिक तहको बोर्डिङ र एउटा मात्र क्याम्पस रहेको छ । यो गाउँपालिकाको क्षेत्रफल ७३.५१ वर्ग कि.मी. र जनसंख्या २१७२८ रहेको छ । यसको सिमाना पूर्व गल्याङ न.पा; पश्चिम रुरु गा.पा. गुल्मी र दक्षिण तानसेन नं.पा. पाल्पा जिल्ला पर्दछ ।

अध्याय तीन

लोक साहित्य तथा लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ लोक साहित्यको सैद्धान्तिक रूप

'लोक साहित्य'को लोक र साहित्य शब्दगत समासबाट निर्मित शब्द विशेष हो । यसको अर्थ लोकको साहित्य भन्ने हुन्छ । लोकसाहित्यले लोकगीत, लोककथा, लोकगाथा, उखान–टुक्का गाउँखाने कथा आदि मार्फत् मानवीय प्रवृत्तिको प्रतिनिधित्व गरेको हुन्छ । यो आफ्नै परिचय, परिभाषा, महत्व र विचारमा फैलिदै र व्यापक हुँदै आइरहेको साहित्यको व्यापक विधा हो । लोक जीवनका जनसमुदायहरूबाट विराट ज्ञान तथा अनुभवमा आधारित भएर विविध कालखण्डका सञ्चित विविध खाले ज्ञान र अनुभवको अमूल्य भण्डारका रूपमा यसको अस्तित्व स्थापित रहेको छ । जनसाधारणको जीवनदर्शन देखि जनविश्वाससम्म र संस्कृतिदेखि अन्य प्रचलनसम्मका पक्षहरू लोकसाहित्यमा कलात्मक ढङ्गले समेटिएका हुन्छन् । जसमा मानवीय अनुभूति र ज्ञान सरल आकर्षक एवम् रुचिकर शैलीमा प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । लोकसम्बन्धी अध्ययनलाई भाषिक तथा अभाषिक गरी दुई क्षेत्रमा बाडेर हेर्न सकिन्छ । भाषिक क्षेत्र अन्तरगत पर्ने लोकगीत लोक कविता, लोकगाथा, लोककाव्य लोककथा, लोकनाटक, गाउँखाने कथा, उखान टुक्का आदिलाई लोकसाहित्य भित्र राख्न सकिन्छ । लोकसाहित्यको अध्ययन भार्षिक क्षेत्रअर्न्तगत गरिन्छ । अतः भार्षिक अभिव्यक्ति अन्तरगत पर्ने लोकसाहित्यको सैद्धान्तिक परिचय दिन सरल छैन । यसको सैद्धान्तिक परिचयको लागि लोकसाहित्यको परिचय, परिभाषा, विशेषता महत्व र वर्गीकरण आदिबाट प्रस्ट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

३.२ लोकसाहित्यको परिचय

मानव सभ्यताको इतिहाससँगै अभिव्यक्तिको ~~स्प~~रूपमा जन्मेको जेठो साहित्य नै लोकसाहित्य ~~मानिन्छ~~हो । ~~यसललाई आदिम अपढित मानवको सहज स्वभाविक र अकृतिम साहित्य मानिन्छ ।~~ मनोरञ्जनका निमित्त हर्ष–-–विस्मात् वा पीडा व्यथाको बन्धनविहीन सहज स्वभाविक पुञ्ज~~ञ्ज्यम~~ अभिव्यक्ति लोकसाहित्यमा विद्यमान रहन्छ । त्यसैले यो मौखिक परम्परामै हुर्किएको हुन्छ –। सर्बसाधारण निरक्षर जनसमुदायले रचना गर्नै हुँदा लोकसाहित्य बोलचाल~~न~~को भाषामै रचिए~~इ~~को पाइन्छ । लोकसाहित्यको स्रष्टा प्रायः अज्ञात रहेको पाइन्छ । लोकसाहित्य लोक—जीवन सह~~न्~~ज प्रकृतिको काखमा जन्मेको हुनाले यो बढी सरल –सहज र स्वभाविक र सम्प्रेषणीय हुन्छ । लोकसाहित्य प्रायः अ~~बि~~भधा–मुखी हुन्छ, जसले गर्दा लोकसाहित्यमा विवेकपूर्ण आदिम मानवशेष ~~–लोकमानस–~~भेट्न सकिन्छ । जसको क्षेत्र ज्यादै व्यापक हुन्छ (ओझा र गिरी २०६० पृ. ३–) ।

सहज र मीठो लोकभाषामा रङ्गिएको सामा~~न~~न्य वा असामान्य जनजीवनको सुख दुःख समस्या र बेदना शोषण र असन्तोष आदि हार्दिक अनुभूति नै लोकसाहित्यका विषय मानिन्छन् । यो स्पष्ट भाषा अँगाल्दै लोकलय वा लोकानुकुलको गद्यमा अभिव्यक्त हुन्छ । हाम्रो लोकजीवनका हाँसो र आँसु–, इच्छा र अभाव आदि सारा जीवनक्रम~~हरू~~हरू लोकले सहजै लिन र बुझ्न सक्ने –गरी लोभलाग्दो भाषा शैलीमा प्रष्ट्याइएको हुन्छ । '–लोकले सजिलै बु~~भ्~~झ्न र अनुभव गर्ने सक्ने भाषा र भावनामा निर्मित मानव मुटुको स्पन्दनबाट निस्केको मीठो आकर्षणमय मौलिक साहित्यलाई लोकसाहित्य भनिन्छ–" (–थापा र सुवेदी २०४१ पृ ३)

लोकसाहित्यको चिनारीको प्रस~~ङ्~~ङ्गलाई कोट्याउँद~~ला~~ हाम्रो जीवनयात्रा~~।~~ –क्रममा पाइने जति पनि सोचाइ धारणा र कर्म~~हरू~~हरू छन् यी जीवनगत नैसर्गिक प्रवृत्ति हुन् –। यिनको सम्बन्ध जुनसुकै प्रकारले पनि अभिव्यक्तिसँग हुन आउँछ–, –त्यहि कलात्मक –मीठो –अभिव्यक्ति लोकसाहित्य हुन आउँछ । ~~जीवनको यात्रा क्रममा – पाइने जुनसुकै प्रकारको पनि लोकानुभैति लोकाभितमित्याक्तिको रुपमा लिदै मीठो ल्योभ्याउँदो भाषा शैलिले हृदय हुँदै जनसमक्ष प्रकट हुन्छ । त्यही~~ –यस यात्रा क्रममा पाइने जुनसुकै –प्रकारको ~~ले पनि~~ अभिव्यक्ति~~सँम हुन –~~ लोकसाहित्यको ~~संज्ञाबोध हुनसक्छ~~सामाग्री बन्छ ~~हुन्छ~~। लोकसाहित्यको स्व~~स्प~~रूपका सम्वन्धमा धर्मराज थापाको अव–धारणा यस्तो छः –"लोकसाहित्यको महत्व नेपाली साहित्यमा सर्वोपरी रहेको छ । लोकसाहित्यको –~~स~~रस नखिचि~~कनएको~~ –हाम्रो कुनै

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

पनि आधुनिक भथनौं या —लोकसाहित्यको वटवृक्षले झ्म्याम जरा हाल्न —सक्दैन । लोकसाहित्यको अनौठो अनुभूतिको रसले सिर्जिचइएको नेपाली साहित्यले नेपाली हृदयलाई हछुन्छ । लोकसाहित्यले नेपाली साहित्यलाई नयाँ-–नयाँ सिर्जनाका धारा प्रवाहित गराएर स्फुकैर्तिमान व्यक्तित्व प्रदान गर्दछ —। वस्तुत–: कुनै–पनि रचनालाई लोकसाहित्य–को दृष्टिबाट औल्याउन खोज्दा मुलत: दुई दृष्टिकोणबाट नियाल्न सकिन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: No underline, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

३.२.१ उत्पत्तिमूलक दृष्टिकोण

लोकजीवनमा मुखमुखै चलेका सबैका रचना कुनै न कुनै कुशल कलाकारका अभिव्यक्ति हुन् । यी हृदय छुने सहज अभिव्यक्ति–लाई लोकले आफ्नै जीवनको घटनाको अनुभवबाट प्रस्तुत गरेका हुन्छन् । अतः उत्पत्तिकालदेखि नै लोकरचनाको रूपमा स्थित भई आएका लोकगीत, लोकगाथा नाटक र लोकोक्ति आदि विधाहरू लोकसाहित्यिक रचनाको रूपमा नितान्त प्रारम्भिक ठानिन्छन् ।

३.२.२ व्यक्तिमूलक दृष्टिकोण

व्यक्तिमूलक दृष्टिकोणले लोकरचनाको रूपमा –मानिने साहित्यिक कृतिहरू दोस्रो श्रेणीमा आउने साहित्यिक अभिव्यक्ति हुन् । हाम्रो लोकजीवनमा प्रचलित कुनै–पनि रचनाहरू ज्यादै लोकप्रिय भई जनताका गला–गलामा झुण्डिएका पाइन्छन् । यस्ता रचनाहरूका रचनाकार निश्चित हुन्छन् । रचना पनि अभिलिखित ग्रन्थका रूपमा पाइन्छन् । यी लोकप्रिय कृतिलाई लोकले ग्रहण गरेको र त्यसलाई जनगलामा टिपिएको हुँदा व्यक्तिमूलक दृष्टिकोण भनिएको हो ।

३.३ लोकसाहित्यको परिभाषा

लोकसाहित्यको –परिभाषा दिन कठिन –छ । व्यापक क्षेत्रलाई –प्रतिनिधित्व गर्ने लोकसाहित्यको परिभाषा जति गरे पनि सम्पूर्ण पक्षलाई छोएर सटीक रूपमा दिन कठिन रहेको छ । तैपनि लोकसाहित्यको सन्दर्भमा विभिन्न –विद्वानहरूले –परिभाषित गरेका कुरालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

क. –लोकले सजिलै बुझ्न र अनुभव गर्न सक्ने भाषा र भावनामा निर्मत मानव मुटुको स्पन्दनबाट –निस्केको मीठो आकर्षणमय मौखिक साहित्य नै लोकसाहित्य हो ।

-थापा र सुवेदी (२०४१ पृ. ३)

~~ख. नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना (काठमाडौं: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र त्रि.वि. पचली टेक, २०४१) पृ.३~~

खम. –लोकज्ञान वा लोकभावनामा आधारित श्रुतिपरम्पारवाट प्राय: व्यक्ति विशेषको नभई अपठिम्डतहरुहरूबाट सामुहिक ढङ्गले लोकगीत, लोककविता, लोकगाथा, लोककथा, गाउँखाने कथा, उखान, टुक्का, मन्त्र आदि बिद्धाविधाका स्पररूपमा अभिव्यक्त हुने भाषिक संरचनालाई लोकसाहित्य भनिन्छ ।

-शर्मा र लुइँटेल (२०६३,पृ.१५)

गघ. सर्वसाधारण जनताको कोमल मनोभावनालाई व्यक्त गर्ने सरल भाव र सरल भाषा भएको विभिन्न चाडपर्व तथा मनोरञ्जनका समयमा प्रसङ्गानुकूल गाइने, सुनाइने, वा देखाइने –लोकव्यवहारमा प्रचलित विभिन्न लोकगीत, लोकनृत्य आदिले युक्त साहित्य नै लोकसाहित्य हो ।

-त्रिपाठी स. २०६४० पृ ११८९

ङ. –निरक्षर लोकजीवनका जीवन र जगतका भोग, वोध, पीडा व्यथा र ममर्ए तथा अनुभूतिको –सरल, सहज, स्वभाविक र अकृतिम अलिखित मौखिक अभिव्यक्ति नै लोकसाहित्य हो । *- ओझा र गिरी (२०६०, पृ ५)*

च. –लोकसाहित्य मानवीय भावनाहरुहरूलाई सहज, सरह र निवश्छल स्पररूपमा अभिव्यक्ति गर्ने माध्यम हो –यो मानवीय सभ्यताको विकाससँगै मौखिक र श्रश्रुति-परम्परमा श्रृङ्खलावद्ध भएर विकसित हुँदै आएको छ । *-श्रेष्ठ र शर्मा (२०४९, पृ १३)*

छ. लोकसाहित्य लेख्य भाषाको विकास हुनु अगाडी मानिसले वोल्न जानेदेखि नै हृदयका –अनुभूतिलाई अभिव्यक्त गर्ने माध्यमका स्पररूपमा विकसित हुँदै आएको मानव सभ्यताको पुरानो, मौखिक दस्तवेज हो । मानिस चेतनशील प्राणी भएको नाताले सुखु, दु:ख, हर्ष, विस्मात् जस्ता निरन्तर आइरहने क्षणहरुहरू स्पहरु –उत्पन्न गराउने हार्दिक –झङ्कारको अभिव्यक्तिका स्पररूपमा परापूर्व कालदेखि नै लोकसाहित्य –मौलाउदै आएको पाइन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: 7 pt, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: 9 pt
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 8 pt
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: 8 pt
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

-थापा रसुवेदी (२०४१ पृ 'क' 'ख'

ज. हार्दिक अनुभूति सुन्ने र सुनाउने क्रम–सँगै एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण हुँदै आएको हुनाले समयको गतिशीलतासगै लोकसाहित्य परिवर्तन हुँदै आइरहेको छ । लोकसाहित्य भित्र सिंगो लोकजीवन झल्किन्छ, लोकसाहित्यको यही सुन्दर झल्काइको गर्भबाट आधुनिक साहित्य वा लेख्य साहित्यको जन्म भएको पाइन्छ ।

-पराजुली (२०४९ पृ. १६)

झ. लोकसाहित्य भन्नाले लोकमा प्रचलित वा लोकको साहित्य भन्ने बुझिन्छ । यस अन्तर्गत लोकगाथा, लोककथा,लोकनाटक, गाउँखाने कथा र उखान आदि पर्दछन् ।

-गौतम (२०५०, पृ. ७)

विभिन्न विद्वानहरूका उल्लेखित परिभाषाबाट लोकसाहित्यको सम्बन्धमा भन्नुपर्दा नेपाली वाङ्मयमा "लोकसाहित्य" शब्द एक प्रकारको नौलो देखा पर्दछ । लोकशब्दले शाब्दिक तथा पारिभाषिक अर्थमा मात्र सीमित नरही जनगलाबाट निस्केको परम्परा प्राप्त उद्गार, गीत, कथा, नाटक, उखान आदि लोक अनुभूतिहरूलाई ग्रहण गरेको पाइन्छ । यो साहित्य शब्दसँग सम्बन्धित भई 'लोकसाहित्य' एउटा समस्त शब्द बन्न पुग्दछ र लोकजीवनका शास्वत यथार्थहरू प्राय: यथास्थिति मै रहन्छन् । जसरी मानवजीवनका पीर–वेदना पोख्ने र आनन्दका अनुभूतिको उल्लेख गर्ने काम यसैबाट हुन्छ । पढेर, सोचेर सुनेर आनन्द लिने साधन लोकसाहित्य बन्दछ । लोकसाहित्यको हरेक विधामा सुन्दरताको साथै चिर नवीनता पाइन्छ । लोकसाहित्य कहिल्यै पुरानो नहुने विषयवस्तु मानिन्छ । मानव मस्तिष्कलाई

सरसता प्रदान गरी सधैँ जाँगर र प्रेरणा लिई नयाँ र ताजाको अनुभूति गराइरहने शास्वत कला मानिन्छ ।

३.४ लोकसाहित्यको विशेषता

मानव सृष्टिदेखि नै मानव सभ्यताको विकासका विभिन्न खुड्किला~~हरु~~हरूलाई समेट्ने क्रममा मानव र उसको समाजका दुःख, सुख, पीडा, व्यथा, उत्साह, वैराग्य, चलाखी, बहादुरी, बुद्धिमानी आदि विविध क्रियाकलाप र तिनसँग अनुभव र अनुभूतिलाई मूर्त र जीवन्त ~~स्प~~रूप दिंदै अनवरत आफूलाई सदा नवीन सुन्दर र ग्राह्य ~~स्प~~रूपमा प्रस्तुत गर्ने लोक साहित्यका सोही अनुसार~~म~~का आफ्नै विशेषता~~हरु~~हरू पाइन्छन् । -

ओझा र गिरी (पूर्ववत् पृ.६)

अनादि कालदेखि मानव हृदयलाई प्रभावित र विकसित गर्दै आएको साहित्य आज पनि आफ्नै तौर तरिका र उद्गारमा विचरण गरिरहेको पाइन्छ । जो लिखित होस् वा अलिखित, पठित वा अपठित सामान्य जनगलाबाट निस्केको ताजा गद्य, पद्यात्मक अभिव्यक्ति नै लोकसाहित्य भनिन्छ । हामीले अनुभव गर्दै आएका यसका विशेषता~~हरु~~हरूलाई केलाउँदा हामी मोटामोटी ~~स्प~~रूपमा तिनलाई निम्न प्रकारले उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

- थापा र सुवेदी पूर्ववत् पृ. १३

- लिखित नभई परम्परागत –श्रुतिमा आश्रित –पाइनु,
- रचयिताको अज्ञानता पाइनु,
- लोकसंस्कृति~~ि~~ र ऐतिहासिकताको संवाहक हुनु,
- सहज जनउद्गार आभ्यासिक र अलंकृत शैली प्रायः नपा~~उ~~इनु,
- नीति जस्तो उपदेशिकता नहुनु आदि ।

लोकसाहित्य लोकजीवनको मौलिक अभिव्यक्ति भएकोले यसमा उच्च वर्गदेखि लिएर सामान्य जीवनका हरेक पक्षसँग सम्बन्ध गासिएको हुन्छ –र यसमा जनमानसको रीतिरिवाज संस्कृति, परम्परा आदिको अभिव्यक्ति भएको हुन्छ । यस किसिमको लोकसाहित्यका विशेषण~~हरु~~हरू –यतिनै छन् भन्न र तोक्न वा किटान गर्नु कठिन कार्य हो

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 11 pt, Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.25", No bullets or numbering
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No bullets or numbering
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

तापनि यसका विशेषताहरूलाई निम्न लिखित बुँदाद्वारा स्पष्ट पार्न खोजिएको छ ।

- गैरे (२०६० पृ.७)

३.४.१ मौखिक परम्परा

लोकसाहित्य अलिखित साहित्य हो । यो अलिखित भएको हुनाले मौखिक परम्परामा यसको सिर्जना र बिस्तार भएको पाइन्छ । यो आदिकाल देखि नै एक श्रुतिबाट अर्को श्रुति या एक समयबाट अर्को समयमा एक स्थानबाट अर्को स्थानमा एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा र एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सदैं आएको पाइन्छ यो प्रक्रिया रहिरहनु यसको मुख्य विशेषता हो । यो लोकसाहित्यलाई मुखैले टिपिन्छ, मुखैमा राखिन्छ, मुखैले कथिन्छ र मुखैबाट व्यक्त गरिन्छ । जुन लोकजीवनमा युगौं युगदेखि गीत, गाथा, कथा, र नाटक एवम् उक्तिका रूपमा सुरक्षित हुदैं नयाँ नयाँ रूप लिदै थपिदै गइरहेको पाइन्छ ।

३.४.२ काल्पनिक प्रवलता

यर्थार्थ हुँदाहुदै पनि यसमा कल्पनाको प्रचूर्यता पाइन्छ । जीवनका सुख दु:खको अभिव्यक्ति हुँदाहुदै पनि यर्थार्थताको धरातलबाट कल्पनाको आकाशमा उडी असम्भव भन्दा असम्भव कुरालाई रोचक पाराले बर्णन गरी सभ्यताको पुष्टिमा हामीलाई पुऱ्याइदिन्छ । यसरी जीवनमुखी कल्पनाको संघर्षको स्थिति नै यसको वैशिष्ठ्य मानिएको छ ।

३.४.३ सामाजिक यथार्थता

लोकसाहित्यको महत्वपूर्ण विशेषता सामाजिक यथार्थता पनि हो । यसैका माध्यमबाट यसले जीवन जगतको खास खास विषय-सन्दर्भको चित्रण गर्दछ । शिक्षित र विकसित समाजमा मनोरञ्जन वा बौद्धिक खुराकका लागि अनेक थरिका बीज पाउन सकिन्छ । यो भन्दा चिन्न यो अशिक्षित समाजको मनोरञ्जन वा दु:खको हितैषी हो ।

३.४.४ मनोरञ्जनकता

भाभिव्यक्ति स्वयंमा एक प्रकारको मनोरञ्जन हो । यो प्रवृत्ति प्रत्येक व्यक्ति जाती र समाजमा रहेको हुन्छ, फरक यति हो कसैले त्यसलाई मौखिक रूपमा ब्यक्त गर्छ

Formatted: Indent: First line: 0"
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing:
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

कसैले लिखित र कसैले बेग्लै प्रक्रिया वा माध्यमबाट गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि लोक जीवनमा थाकेको बेलामा अथवा हर्षोल्लास चाडपर्व, कुनै संस्कार कर्म आदिका अवसरमा मनोरञ्जन गर्ने परिपाटी आदिकालदेखि चल्दै आएको हो ।

३.४.५ सरलता तथा सरसता

लोकसाहित्य अपठित स्रष्टाको सरल सहज र स्वभाविक अभिव्यक्ति हो । यो कुनै शास्त्रज्ञका शास्त्रसम्मत तुल्याएर रचिएको लिखित साहित्य जस्तो जटिल र दुर्बोध हुँदैन । सरल भैकन पनि सरसता तथा पाठकलाई चरम आनन्द र सन्तुष्टि प्रदान गर्नु यसको अर्को विशेषता हो । झर्रा र कोमल शुब्द सरल र स्वभाविक शब्द-विन्यास एवम् बाक्य गठनले गर्दा यो सबैभन्दा बढी लोकप्रिय बनेको छ ।

३.४.६ सामूहिकता

लोकसाहित्य कुनै व्यक्ति विशेषताको पेवा नभएर सिङ्गो लोक जीवन अर्थात् समाजको साझा सम्पति मानिन्छ । लोकसाहित्यको परम्परा लिखित नभै मौखिक भएकाले यो मौखिक रूपमै एक ब्यक्तिबाट अर्को ब्यक्तिमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा एक पिंढीबाट अर्को पिंढीमा जाने हुँदा यसमा व्यक्तिको ब्यत्तिगत निजत्व रही समय परिस्थिति र स्थान बमोजिमका आवश्यक विशेषताहरू थपिदै गई यसमा बैयक्तिकता भन्दा सामूहिकताको अभिब्यक्ति रहेको पाइन्छ ।

३.४.७ स्थानीय रङ्ग

म को ठाउँमा हामी हाम्रोको सामूहिकता हुँदाहुँदै पनि कुनै पनि जाति र समुदायको लोकसाहित्यमा त्यस जाति र समुदायको आफ्नो रङ्ग प्रत्यक्ष आएको हुन्छ । त्यहाँका नदीनाला वनपाखा, भेषभूषा र संस्कृति एवम् त्यहाँको बोलीचाली वा भाषिकाको प्रभाव लोकसाहित्यमा परेको हुन्छ । स्थानीय रङ्ग एवम् आफ्नै पहिचानगत मूल्यहरू पनि लोकसाहित्यका निजी विशेषता हुन् ।

३.५ लोकसाहित्यको महत्व

लोकसाहित्य लोकबार्ताको एउटा अङ्ग भएकोले लोकवार्ताको प्रयोजनको निम्ति विभिन्न विधा र पक्षलाई किन ब्यवहारमा ल्याएको हुन्छ भन्ने कुरा गरिएको हुन्छ । ज्ञानका अन्य

क्षेत्रसँग यसको सम्बन्ध देखाउँदा पनि यसको महत्व अप्रत्यक्ष स्वरूपमा स्पष्ट गरिएको थियो । यहाँ सैद्धान्तिक र प्रायोगिक स्तरमा यसको महत्व स्पष्ट गर्नु भएको पाइन्छ । (बन्धु, २०५८, पृ ३४- ३५)

३.५.१ सैद्धान्तिक महत्व

ज्ञानका विविध शाखाहरू लोकसाहित्य पनि एक हो । यसले अध्ययन गर्नैलाई विषयबस्तुको जानकारी गराउँछ । अध्ययन अनुसन्धानका विधिहरू बारे बताउँछ । लोकसाहित्य लोक व्यवहारमा रहेको र अध्ययन गर्नेको चासोको विषय भएकोले यसको अध्ययनले ब्यक्तिलाई आफ्नो परम्परा र संस्कृति मूल्य र मान्यताहरू प्रति अझ सचेत र आस्थावान अनि आफ्नो पहिचान प्रति सहज बनाउँछ । लोकसाहित्यको अध्ययन पुरातत्व इतिहास भाषा विज्ञान मनोविज्ञान आदिका लागि अन्तर विषयक अध्ययनका रूपमा उपयोगी हुन सक्दछ । सिर्जनात्मक साहित्यको अध्ययन गर्नेहरूका निम्ति लोक साहित्यको ज्ञान आवश्यक मानिएको छ ।

३.५.२ प्रायोगिक महत्व

लोकजीवनको अभिब्यक्तिका रूपमा लोकसाहित्यको अध्ययन हुन्छ । वास्तविक अर्थमा लोकसाहित्य भनेको विधागत रूपमा श्रब्यकाब्य लोकगीत, लोककविता, लोककाब्य, लोककथा, उखान आदि र दृश्यकाब्य लोकनाटक पनि हो । श्रब्यकाब्यको श्रवण र दृश्यकाब्यको दर्शन पनि प्रायोगिक पक्ष विशेष नै हो । लोकसाहित्यलाई शिक्षाका निम्ति पनि उत्तिकै प्रयोग गरिन्छ । उखानहरू लोक शिक्षाका महत्वपूर्ण माध्यम हुन् । बालशिक्षामा प्रयुक्त बाल खेल गीतहरूका पनि प्रयोग गरिएको हुन्छ । लोकको आफ्नै भाषा आकर्षक शैली र उचित माध्यमको प्रयोग भयो भने सँन्देश प्रभावकारी हुन्छ । आज संचारका मुद्रित र श्रब्य दृश्य माध्यमबाट लोकसाहित्यको प्रयोग गरी सन्देशहरूको प्रशारण गरिन्छ । यसरी अध्ययनको विषय र ज्ञानको क्षेत्र हुनाका साथै सैद्धान्तिक र प्रायोगिक दृष्टिले नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन महत्वपूर्ण रहि आएको पाइँन्छ ।

३.६ लोकसाहित्यको बर्गीकरण

लोक साहित्य जीवनको ऐना मानिन्छ । जनसाधारणले भोगेका जीवन र जगतका अनुभव एवम् अनुभूति यसमा पाइन्छन् । जीवन भोगाइका क्रममा खुसी, हाँसो, व्यथा, जलन र तड्पन पनि यसमा प्रस्तुत भएको हुन्छन् । जन्मदेखि मृत्युपर्यन्तमा विभिन्न संस्कार, पर्व, उत्सव, ऋतु, महिना आदिमा गीत सङगीतद्वारा मनोरञ्जन प्राप्त गरिन्छ । कथा सुनाएर पनि मन बहलिउँछन् । यसै गरी देवस्तुति, बीरस्तुति र सामाजिक करुणा र बेदनाका कथानकयुक्त लोकगाथाहरूबाट लोक सेवा रञ्जित भई रहन्छ ।

कुनै पनि विषयको गहन अध्ययनको लागि त्यस विषयको वर्गीकरण गर्नु पर्ने आवश्यकता हुन्छ । लोकसाहित्यलाई एउटै परिभाषामा समेट्न कठिन पर्दछ । त्यसतै गरी एउटा आधारमा लोकसासहित्यको वर्गीकरण गर्न पनि ज्यादै अप्ठ्यारो पर्दछ । यस्तो कठिन स्थिति हुँदाहुँदै पनि केही विद्वानहरूले लोकसाहित्यका वर्गीकरण गर्ने आधारहरू तयार पारी तद्अनुरूप वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । लोक साहित्यको विधागत वर्गीकरण प्रस्तुत गर्ने क्रममा भार्षिक अभिव्यक्ति प्रस्तुतीकरण संस्कार ऐन अनुष्ठानको आधार तथा विषयवस्तुलाई आधार मानी वर्गीकृत आधारहरूलाई क्रमश यसरी प्रस्तुत गरिन्छ (बन्धु पूर्ववत् पृ. २८) ।

३.६.१ लोककथा

लोककथा लोकसाहित्यको लोकप्रिय विधा हो । यसलाई कथा दन्त्यकथा लोककथा गरी विभिन्न शब्दको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । लोककथाको मानव जीवनसँग लामो समयदेखि सम्वन्ध रहदै आएको पाइन्छ । लिखित रूपमा नभएर मौखिक परम्परामा एक पुस्ताको मुखबाट अर्को पुस्ताको मुख हुँदै पुस्तापुस्तामा सर्दै अगाडी बढिरहेको पाइन्छ । यसमा जिज्ञासा र कौतुहलताको अभूतपूर्ण शक्ति हुने भएकोले साना केटाकेटीदेखि लिएर बुढापाखासम्मलाई यसले मन्त्रमुग्ध पार्दछ । लोककथामा जीवनको यथार्थता भन्दा कल्पनाको मात्रा ज्यादा रहने भएकाले मानवहृदयलाई अति चाडो छुने अनि कथा सुन्नासाथ श्रोतालाई मन्त्रमुग्ध पार्ने गर्दछ । लोककथाबाट नैतिक ज्ञान, सामाजिक व्यवहार, कुशलता एवम् सुरता वीरताका भावनाहरू विकास गर्ने मौका पाइन्छ । लोककथामा बाचक र श्रोताको अनिवार्यता रहन्छ, यो एक्लै भनिदैन, श्रोताहरू हुनैपर्छ । एकादेशमा

…………… बाट सुरु भएर सुन्नेलाई सुनको माला ………… मा गएर टुङ्गिन्छ । लोककथा मनोरञ्जनपूर्ण विधा मानिन्छ ।

३.६.२ लोकगाथा

मौखिक परम्परामै विकसित आख्यानात्मक गीतका रूपमा देखिने यस विधामा नाटकको अभिनय एवम् काव्य तत्त्व पनि समाविष्ट भएको पाइन्छ । यसमा गीतको आनन्दको साथै लोकगाथाको पनि आनन्द मिल्दछ । राजामहाराजाको गुणगान एवम् महान् पुरुषको पौरुषार्थी यसमा अभियञ्जित हुन्छ । त्यसैले लोकगाथामा दैवी चरित्र एवम् वीरत्वको अभिव्यक्ति हुन्छ ।

३.६.३ लोकनाटक

लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरूमध्ये लोकनाटक पनि एउटा महत्त्वपूर्ण विधा हो । गीत, सङ्गीत र नृत्य जस्ता तीन तत्त्वहरू समाविष्ट भएमा गेयात्मक नृत्यात्मक जस्ता विधालाई लोकनाटक भन्नु उपयुक्त हुन्छ । लोकनाटकमा नृत्य गीत तथा सानातिना घटना एवम् संवादयुक्त कथावस्तु मिश्रण भएको पाइन्छ । लोकजीवनमा उत्सव पूर्ण तथा मनोरञ्जनका आशा, उमङ्ग, विश्वास र भोगाइलाई आफ्नै किसिमले व्यक्त गरेको पाइन्छ । यसमा खैजेडी, मृदङ्गा, हुड्को आदि बाजाको स्थान महत्त्वपूर्ण रहन्छे । कुनै विषयवस्तुमा आधारित रहेर ठाँटी, चौतारी शहरबजारका चोक र डबलीहरूमा मनोरञ्जनका निम्ति देखाइने नाटकलाई लोकनाटक मानिन्छ ।

३.६.४ उखान टुक्का

लोकानुभवबाट सिर्जना भएका विशेष किसिमका गहकिला चुड्किला वा उखान भनिएको पाइन्छ । अतः उखान भनेको लोक अनुभवलाई बोक्ने र लोकविश्वासलाई सूत्रवद्ध रूपमा प्रस्तुत गर्ने खिरिलो उद्गार– हो भन्न सकिन्छ । त्यसैले भनिन्छ, उखान, भनेको कुनै पनि भाषिक समुदायका व्यक्तिले पुस्तौंदेखि साझा अनुभवका रूपमा सँगालेको दृष्टान्तमूलक अभिव्यक्ति नै विशेष हो । यसले लोकजीवनका अभिव्यक्तिलाई खदिलो

~~स्प~~रूपमा प्रकाश पार्दछ । कुनै—पनि उखानले परिपक्क अनुभवको निचोड दिदैं लोकव्यवहारमा गहकिलो कुराको बोध गराउछ । उखान टुक्काको प्रयोगले भाषामा चमत्कार र जीवन्तता प्राप्त हुन्छ ।

३.६.५ ———गाउँखाने कथा

लोकसाहित्यमा गाउँखाने कथाको विशिष्ट स्थान~~त~~ रहेको पाइन्छ । गाउँखाने कथामा~~म्मे~~ लोकजीवनको विलक्षण कल्पना र मस्तिष्कको झिल्को पाइन्छ । यसमा आफ्नै प्रकारको खिरिलोपन रहेको हुन्छ । लोकजीवनमा वौद्धिक क्षमताको कसरथ गर्ने ~~भ~~थलोका ~~स्प~~रूपमा गाउँखाने कथा प्रचलित रहेको पाइन्छ । यसमा प्राय: ~~प्रतीकात्मक ब~~बुद्धि तिखार्ने तथा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने खालको प्रतिकात्मक अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । ~~प्रमुख भूमिका रहको पाइन्छ ।~~ गाउँखाने कथा काम सकेर फूर्सतको बेलामा वसिवि~~य~~चालो गर्ने एउटा रमाइलो साधन हो । गाउँखाने कथामा प्रश्न र उत्तर आउँछ । उत्तरको स~~म~~माधान गर्नका लागि शब्दचित्रावली प्रयोग हुन्छ । त्यसको उत्तर पनि कुनै उपमा~~द्धास~~द्वारा दिइएको हुन्छ । गाउँखाने कथाबाट सवाल जवाफ भनाभन आदि मानिसको मन मस्तिष्क पिरोलि~~ल्ने~~, सोच्ने तर्क~~र्स~~ गर्ने, घोत्लिने र विचार्ने सवाल जवाफका ~~ब~~बौद्धिक ~~द्ध~~सीप अभिव्यक्ति हुन्छन् । यसबाट सङ्गीसाथी~~हरु~~हरू ~~भई~~माझ दिल ~~ब~~बिहलाउने तथा मन प्रशन्न हुने थप आर्जिन निर्वहन~~अमालेको~~ ~~मस्का~~हुने भएको पाइन्छ । भाषा सिक्ने नयाँ-नयाँ शब्द बनाउने आदि कार्यमा पनि गाउँखाने कथाले ठूलो भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: Multiple 1.15 li
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: 16 pt, Not Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

३.६.६ लोकगीत

लोकसाहित्यको प्रमुख विधा नै लोकगीत हो । लोकमानसले अनादिकालदेखि गाउँदै आएको गेयात्मक विधाविशेषलाई लोकगीत भनिन्छ । जीवनको प्रथम प्रहर सुन्दै आएको मीठो लयनै लोकगीत हो । लोकगीत लोकदृश्यको स्वतःस्फूर्त सुकोमल लयात्मक अभिव्यक्ति हो ।

नेपाली लोकसाहित्यमा प्रमुख रूपमा रहेको लोकगीत अत्यन्त प्रचलित र प्रिय विधा मानिन्छ । लोकगीत युगौंदेखि आत्मामा व्यक्तिको एउटा प्रमुख साधन भएर गाइँदै आएको प्राचीन विधा हो । यसले देश, काल र अवस्था अनुसार मानवजीवनलाई अँगालिरहेको हुन्छ । नेपाली लोकगीतले डाँडाकाँडा, वन जङ्गल, शिखरवेसी, सबैतिर ढाकेको पाइन्छ । यी गीतहरू वन, पाखा, पखेरा, उकाली-ओराली, आरोह, अवरोहमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । यी गीतहरू ऋतुमा, चाडपर्वमा, संस्कार, क्रियामा र जीवनका विविध क्षणमा आफ्नै परम्परा र सँस्कृति वनेर आ-आफ्नै भावसहित प्रवाहित हुँदै आएको पाइन्छन् ।

३.७ लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

लोकगीत लोकसाहित्यका विधाहरूमध्ये सबैभन्दा बढी व्यापक र लोकप्रिय रहको विद्या हो । हरेक विषवस्तुका आ-आफ्नै सैद्धान्तिक क्षेत्रहरू नियममा आवद्ध भई फैलिने र व्यापक हुने गर्दछन् । लोकगीत लोकसाहित्यको एक प्रमुख शाखा हो । यसले लोकसाहित्यको विस्तृत परिधिलाई ओगेटेको छ । लोकगीत भन्नाले लोकमा प्रचलित गीत वा लोकद्वारा लोकविषयलाई लिएर सिर्जित गीत भन्ने बुझिन्छ । लोकगीतमा जनाताका सुख दुःखका अभिव्यक्ति सञ्चित हुनुका साथै लोकजीवनको समसामयिक झलक पनि पाइन्छ । लोकगीतहरू एक पुस्तादेखि अर्को पुस्ता र एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा हस्तान्तरित हुँदै लिखित रूपमा भन्दा मौखिक परम्परा र शहरीभन्दा ग्रामीण संस्कृति र वातावरणमा विकसित हुँदै आएका मानिन्छन् । यी लोकगीतहरूले आधुनिक सभ्यताको विकास गर्नमा विशेष भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

लोकगीतहरू भावुक हृदयको ढुकढुकीबाट कुनै घटना वा प्रसङ्ग अनुसार सहज र स्वतःस्फूर्तरूपमा मुटु रसाउँदै छचल्किन्छन् । अनि सङ्गीतात्मक लयमा तरङ्गिदै पाखापखेरीहरू र देउराली भञ्ज्याङहरूमा गुञ्जन थाल्दछन् । यी लोकगीतहरू शास्त्रीय वन्धन र कलात्मक सचेताबाट भन्दा पनि सहज र स्वतःस्फूर्तरूपमा सिर्जना भएका हुन्छन् । लोकगीत व्यक्ति विशेषले रचना गरे पनि लोकजीवनका आँशु-हाँसो, समस्या र अभाव प्रेम एवम् विरह आदि सामूहिक भावभूमि त्यहाँ व्यक्ति हुनेहुँदा व्यक्ति गौण र रचना प्रधान हुन जान्छन् । फलतः एकमुखबाट निस्केको अभिव्यक्ति श्रुति परम्परामा सयौं कण्ठबाट बग्न थाल्छ र यत्रयत्र फैलिन थाल्छ । लोकगीतहरू समाजप्रति समर्पित हुँदै व्यक्ति विशेषका पेवा नभई लोकविशेषकै साझा सम्पत्ति बन्न पुग्छन् । यिनै लोकगीतहरूले वर्षभरिका विभिन्न परम्परागत साँस्कृतिक पर्वहरू र जीवनभरिका लौकिक एवम् आध्यात्मिक संस्कारहरूको संरक्षण र सवर्द्धन गर्नमा विशेष योगदान पुर्‍याउँदै आएका पाइन्छन् ।

नेपाली लोकगीतहरूको आफ्नै प्रकारको मौलिक इतिहास र परम्परा एवम् आफ्नै विशेषताहरू रहेको पाइन्छ । अंग्रेजी 'फोक' सँगको समानार्थीका रूपमा प्रचलित हुने नेपाली लोकगीतले नेपाली जीवनको यथार्थ चित्रण झल्काउनुका साथै वैयक्तिक पीरमर्का,

आँशु-हाँसो आदि छट्पटिदेखि सिङ्गो राष्ट्रकै गतिविधिलाई समेत आफ्नो विषयवस्तु बनाई विविध आयामलाई व्यक्त गरेको पाइन्छ । समसामयिक घट्ना प्रसङ्ग, तथा ऐतिहासिक एवम् स्वम्पौराणिक दिग्दर्शन, सामाजिक प्रवृति, वैयक्तिक आचरण, वहुरुचि प्राकृतिक छटाहरुहरूको यर्थार्थ चित्रण नेपाली लापेकगीतहरुहरूमा पाउन सकिन्छ । यसका अतिरिक्त नेपाली लोकगीतमा विरह-व्यथा, रागात्मक प्रेम-प्रसङ्ग, घात-प्रतिघात, वियोग साथै जीवन जगतका मार्मिक अनुभूति तथा मानवीय आदिम मनोवृतिको यथार्थ चित्रण भेटिन्छ । अशिक्षित र असभ्य वर्गको उपज मानिने यो लोक ढुकढुकीहरुहरूमा रूपसहज, स्वत: स्फूर्तिरुपरूप लय, छन्द, विम्व, प्रतीक, रस, अलङ्कार आदिका काव्यात्मक गुणहरुहरू समेत रहेको पाइन्छ । यिनै काव्यात्मक गुणहरुहरूले गर्दा निरर्थक शब्द विन्यासको संयोजन समेत भएको पाइन्छ । `नेपाली लोकगीत निर्भर जलजस्तै निर्मल र सङ्गीतात्मक बन्न पुगेको पाइन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

३.७.१ लोकगीतको परिभाषा

लोक साहित्यको महत्वपूर्ण विधा लोकगीतलाई परिभाषित गर्ने क्रममा विभिन्न विद्वानहरूले प्रस्तुत गरेका महत्वपूर्ण भनाइहरूलाई स्मरण गर्नुपर्ने हुन्छ । लोकगीतलाई परिभाषित गर्न त्यति सहज छैन ।तापनि विभिन्न समयमा प्रस्तुत गरेका विभिन्न विद्वद्वानहरुहरूलेका अवधारणालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यसको परिभाषा दिने प्रयास गरेका छन् । ती परिभाषाहरूलाई यहाँ उल्लेख गर्न सान्दर्भिक मानी उद्धृत गरिएको छ ।अत: ती अभिव्यक्तिहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

१. दवाव र प्रलोभनमा स्वयं दुखित वा प्रफुल्लित हृदयबाट प्रस्फुटन हुने अभिव्यक्तिनै लोकगीत मानिन्छ ।

- कालिभक्त पन्त (२०२८, पृ.१७)

२. मानवीय क्रियाकलापसँगै बाह्रै महिना डम्फु, मादल,झ्याली, करताल, खैजडी, मुजुरा आदि लोकबाद्यका रन्कोमा रोदीघरदेखि डाँडापखेराहरुहरूमा गुञ्जने सुमधुर स्वर लहरीहरुहरूलाई लोकगीत भनेको पाइन्छ ।

- लक्ष्मण लोहनी, २०१३, पृ.८

३. लोकभावना वा विचारको मौखिक स्वंएवम् श्रुति परम्पराद्धासद्वारा एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सर्दै जाने लयात्मक र गेय अभिव्यक्ति भाषिक संरचनालाई लोकगीत भनिन्छ ।

- मोहनराज शर्मा र खगेन्द्र लुइटेल, पूर्ववत् पृ.७४ ।

४. परम्परादेखि मौखिक स्परूपमा प्रस्तुत हुदै आएका लोकगीतहरुहरूले सामाजिक जनजीवनका विभिन्न अनुभूति, विचार, चिन्तनहरुहरूलाई कलात्मक स्परूपले अभिव्यक्ति गर्दछन् ।

Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing:
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: No underline
Formatted: No underline
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

- ~~मोतीलाल~~ *पराजुली, पूर्ववत्, ८२१*

५. लोकगीत हर्ष-विषाद, आशा-निराशा,सुख-दुख आदि समस्त अभिव्यक्तिको मूल माध्यम हो । यसले समाजका शोषित समस्त नरनारी आफ्नो हार्दिक पीडा पोखी हलुका वन्नका निम्ति वोली चाली भन्दा गाएरनै उनी~~हरु~~हरू आफ्नो मनको गथासो अभिव्यक्त गर्दछन् ।

- ~~धर्मराज~~ *थापा र* ~~हंसपुरे~~ *सुवेदी, पूर्ववत्, पृ.६०*

६. मानव स्वर माधुरीबाट अचेतन वा चेतनको ~~स्प~~रूपमा जुन भावना निस्कन्छ त्यो नै लोकगीत हो, अर्थात् समस्त जनमानसमा खेलेर माधुरीमा वाहिर निस्कने अनुभूतिनै लोकगीत हो ।

-~~ईश्वरी प्रसाद~~ *गैरे, पूर्ववत् पृ. २४*

७. जनमानसका परम्परादेखि गाउदै र चल्दै आएको गीत, रसिया, कर्खा, झ्याउरे, सिलोक आदिलाई लोकगीत भनिन्छ ।

-~~बासुदेव~~ *त्रिपाठी, स.पूर्ववत् पृ.११८८*

८. लोकगीत हृदय~~उ~~को भावुक अभिव्यक्ति हो र यसमा एउटै भावना एउटै विचार वा मनोशाको चित्रण हुन्छ ।

- ~~कृष्णहरि~~ *वराल, २०५०, पृ. ९१*

उपुर्यक्त वि~~द्ध~~द्वान~~हरु~~हरूका परिभाषागत निष्कर्षमा लोकगीत~~हरु~~हरू एउटै विषयवस्तु, एउटै स्वरलहरी कुनै व्यक्तिविशेष तथा कुनै भू-खण्डमा मात्र सीमित नहुने र गेयात्मकता, निर्वैयक्तिकता, तीव्रता, सरलता, मार्मिकता, रागात्मकता, विश्वव्यापकता आदि विशेषता

Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

रहेका मानवीय मानसपटलका अभिव्यक्तियुक्त समुच्च संवेगहरूहरूलाई लोकगीत भनिएको पाइन्छ ।

३.७.२ लोकगीतका विशेषता

लोकगीतमा लोकजीवनको रागात्मक स्वतः–स्फूर्त लयात्मक अभिव्यक्ति, दुःख-सुख, आँशु-हाँसो, आशा-निराशा, चालचलन, विधि-व्यवहार, आस्था र मान्यताको चित्रण हुन्छ । यहाँ मूलतः हामीले अनुभूत गर्दै आएका यसका विशेषताहरूहरूलाई यस प्रकार उल्लेख गर्नसु सकिन्छ ।

३.७.२.१ —लयात्मक र सङ्गीतात्मक

गेयता र संगीतात्मकतालाई लोकगीतको अनिवार्य पहिचान मानिन्छ । यसको लयविधान, संगीतात्मकता र गायन शास्त्रीय परिपाटीको नभई स्वच्छन्द प्रकारको हुन्छ । लोकगीतले सङ्गीतको समुचित प्रयोग गर्दछ । लयात्मक सङ्गीतात्मक अभिव्यक्ति लोकगीतको प्रमुख विशेषता हुन आउँछ ।

३.७.२.२२ —मौखिक श्रश्रुति परम्परा

मुख मुखले टिपेर नेपाली जनमानसले लोकगीतलाई अमर तुल्याएका हुन्छन् । यसरी गला-गलामा सर्दै जाने भएकोले लोकगीत परिवर्तनशील हुन्छ । यसरी मौखिक स्पस्वरूपमा जीवित हुने र– ? वस मधुर हुने भएकाले पनि मौखिक वा श्रश्रुति परम्परालाई लोकगीतको विशेषता मानिन्छ ।

३.७.२.३ —अज्ञात स्रष्टा

लोकगीत कहिले र कसले रचना गरेको हो भन्ने जानकारी पाइदैन । प्राचीन कालदेखि नै परम्परागत स्पस्वरूपमा चलेर आउने हुँदा यसको सहजीकरण भई तिथिमिति तथा रचनाकारवारे जानाकारी उपलब्ध हुदैन ।

३.७.२.४ प्राचीन अवशेष

लोकगीतको महत्वपूर्ण विशेषतामध्ये प्राचीन अवशेष एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । जसले प्राचीन सभ्यताको स्मरण गराउँछ । लोकगीत प्राचीन सभ्यता र सँस्कृतिको अवशेष प्राप्त हुन्छ । प्राचीन ऐतिहासिक भाषा र भावको मिश्रण लोकगीतमा पाइन्छ । यसरी प्राचीन अवरोध अँगाल्नु लोकगीतको महत्वपूर्ण अवस्था हो ।

३.७.२.५ मनोरञ्जनात्ममकता

रचनात्मकता लोकगीतको अर्को महत्त्वपूर्ण विशेषता हो । सटिक प्रश्नको सटिक उत्तर दिएर वा श्रृङ्गारिक रोमाञ्चक कुनै–पनि प्रकारका गीत गायन र श्रवणह्रास्सद्वारा गाउने सुन्ने दुवैलाई मनोरञ्जन दिने काम लोकगीतले गर्दछ ।

३.७.२.६ सामूहिता

लोकगीत लोकजीवन अन्तर्गत सामूहिक भावभूमिमा आउने अभिव्यक्तिको माध्यम भएकोले अभिव्यक्तिको श्रृङ्खला जोडिएर त्यसको परस्पर संवेघद्ध स्परूप लिन पुगेको हुन्छ । संस्कार सम्बन्धी गीत हुन् वा ऋतु, व्रत, क्रिया, पर्व, वाह्रमास आदि कुनै पनि गीत हुन् ती एक भन्दा प्रायः सामूहिक स्परूपमै गाइन्छन् । यसमा जसले गाएपनि त्यसमा निहित उल्लास वा पीडाका स्वर समूहका नै भाव हुन् यसको महत्त्वपूर्ण विशेषता हो ।

३.७.२.७ सरल र सहज

लोकगीतमा कुनै प्रकारको कृत्रिमता नभई नैसर्गिकता हुन्छ । यो साहित्यक अलङ्कारको वोझिलोपनबाट टाढा रहन्छ । यसमा जटिलता असहजता र अस्वभाविकताले कुनै ठाउँ पाएको हुँदैन । यसमा मानव सभ्यता-सँस्कृतिले सरलतम प्रयासहीन र सजावटरहित अभिव्यक्ति पाएको हुन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

३.७.२.८—— परिवर्तनशील

लोकगीतमा समय र स्थानअनुसार परिवर्तन आउने गर्दछ । यसमा परिवर्तनशीलतालाई यसको विकासशीलता मानिन्छ । प्राचीनता, पारस्परिकता, हस्तान्तरणीयता, मौखिकता आदिका कारण यसमा समय समयमा परिवर्तन देखापर्दछ ।

३.७.२.९ ——उपदेशात्मकता

मनोरञ्जनका साथै यसमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष~~स्प~~रूपले शिक्षा, उपदेश पनि निहित रहन्छ । यसले मनोरञ्जन, शिक्षा ज्ञान र उपदेश सरल ढङ्गमा दिन्छ ।

३.७.२.१० ——स्वच्छन्दता

लोकगीतमा कुनै प्रकारको शास्त्रीय बन्धन र अनुशासनमा नबाँधिई लोकजीवनको आफ्नै पहिल्याएको गीत र लयमा प्रवाहित भइरहेको हुन्छ । यी लोकजीवनका साथै अनुभव र अनुभूतिमा निः—सृत~~स्तृत~~ छैन । यो आफ्नै स्वच्छन्द वातावरणमा हुर्किएको विध~~च्च~~ाको ~~स्प~~रूपमा देखापर्ने हुनाले स्वच्छन्दता यसको अर्को विशेषता हो ।

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

३.७.२.११ मर्मस्पर्शी र प्रभावकारी

लोकगीतमा पाइने रागात्मकता एवंएवम् रसमयताका कारण यो बढी मर्मस्पर्शी र प्रभावकारी बनेको हुन्छ । यो मनै लोभ्याउने आकर्षक हुन्छ । यसमा अलङ्कारका सट्टा रसको, छन्दको सट्टा लयको र लालित्यको सट्टा माधुर्यको प्रधानता रहन्छ । त्यसैले यसलाई रस र आनन्दको कहिल्यै नसुक्ने मुहानका रुपरूपमा लिइन्छ ।

अतः उल्लेखित विशेषताका आधारमा लोकगीत लोकसाहित्यमा महत्वपूर्ण विद्याविधा भएको कुरा स्पष्ट हुन्छ । लोकगीतले मानव मनमा आनन्दानुभूति गराएर मनोरञ्जन प्रदान गर्दछ । लोकमानसको अभिव्यक्ति सरल भाषा र सरस शब्दावली सुरिला लय र सङ्गीतका साथ प्रस्तुत हुँदा व्यक्तिले दुःख र अभावहरुहरूलाई बिर्सेर आनन्दको अनुभव गर्दछ । यस प्रकारको आनन्दको अनुभव विभिन्न रुपरूपका प्रार्थनामूलक धार्मिक गीतहरुहरू, भजन, स्तुति, आरती र संस्कार साथै विभिन्न पर्वका उल्लासपूर्ण वातावरणमा गाइने गीतहरुहरूबाट समेत प्राप्त हुन्छ । कुनै अनुष्ठानहरुहरू सम्पादन गदार्दा लोकगीतहरुहरूबाटै विधिविधान पुरा गरिन्छन् । समसामूहिक लोक जीवनको अभिव्यक्ति लोकगीतवाटै हुने हुँदा अझ यसको महत्व बढी नै छ । लोकगीतहरुहरूमा व्यक्तिले आफ्ना मनका भावना अभिव्यक्ति गर्दछन् । अभिव्यक्तिमा उसको व्यक्तिगत अनुभूतिमात्र हुँदैन, समाजको अनुभूति पनि अभिव्यक्ति भएको हुन्छ ।

३.७.३ लोकगीतको वर्गीकरण

कुनै–पनि विषयको गहन अध्ययनको लागि त्यस विषयको वर्गीकरण गर्नु–पर्ने हुन्छ । यसरी वर्गीकरण गर्दा जसरी सबै प्रकारका लोकगीतहरुहरूलाई एउटै परिभाषामा समेट्न कठिन पर्दछ हरूजटिल कार्यकाथे पनि वर्गीकरण गरेर धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदीले सम्भव तुल्याए । टुक्रासटुक्रा नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना भन्ने कृतिमा –१) सामान्य गीत, २) कर्म गीत ३)

१. पूर्व गीत ४)

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

~~२.~~लोकनृत्यमूलक गीत र ५)

~~३. पर्वगीत~~

~~४. लोकनृत्यमूलक गीत~~

~~५.~~ विविध गरी पाँच

प्रकारले लोकगीतको वर्गीकरण गरेको पाइन्छ (थापा र सुवेदी, पूर्ववत्, पृ. ९४) । यस्तै लोकवार्ता विज्ञान र लोकसाहित्यमा क्षेत्रीय आधार, जातीय आधार, उमेरको आधार, लिङ्ग, सहभागिता, बनोट, प्रस्तुति, विषय, आकार समय गरी दश प्रकारले विभाजन गरेको पाइन्छ ~~।~~ (शर्मा र लुइटेल पूर्ववत् ७९-८४) । यसरी हरेक देश ठाउँ तथा जाति~~हरु~~हरूमा आ-आफ्नै किसिमका संस्कृति रीतिरिवाज वातावरण तथा परम्परा पाइन्छ । ~~र~~ तदनु~~स्प~~रूप त्यहाँका लोकगीत~~हरु~~हरूको प्रकृति पनि आफ्नै प्रकारको हुने हुँदा तिनको वर्गीकरणका लागि आफ्नै प्रकारको पद्धति अगाल्नु पर्ने हुन्छ ।

३.७.४ लोकगीतका ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरू

लोकगीत लोकसाहित्यको श्रव्य विधा हो । तापनि यो श्रव्य र दृश्य दुवै स्व~~स्प~~रूपको देखा पर्दछ , परम्परादेखि मौखिक ~~स्प~~रूपमा प्रस्तुत हुँदै आएका लोकगीत~~हरु~~हरूले सामाजिक जनजीवनका विभिन्न अनुभूति विचार र चिन्तन~~हरु~~हरूलाई कलात्मक अभिव्यक्ति दिन्छन् । कुनै–पनि विषयलाई लयमा ढालेर सङ्गीतबद्ध ~~स्प~~रूपमा प्रस्तुत गरिनु लोकगीतको मौलिक पहिचान हो । लोकगीतका ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरू के के र कुन कुन तत्वहरूको संयोजनद्वारा लोकगीतको निर्माण हुन्छ? ~~तत्वहरूद्वारायस~~भन्ने कुरालाई निम्नलिखित प्रकारमा वर्णन गर्नु उपयुक्त ठानिएको छ

३.७.४.१ विषयवस्तु वा भाव

हरेक लोकगीतमा एउटा विषय वा भाव हुन्छ । मानवमनका विभिन्न —अनुभूतिजन्य विषय~~हरु~~हरू लोकगीतमा कथ्यका ~~स्प~~रूपमा प्रस्तुत हुन्छन् । शृङ्गार, प्रेम, उत्साह, धर्म,

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

संस्~~प्र~~कृति आदि भाव~~हरु~~हरू तथा परिवारिक, समाज इतिहास, पुराण, आदि प्रकृति~~संस्कृति~~का अनुभवजन्य सन्देश~~हरु~~हरू लोकगीतमा व्यक्त हुन्छन् । लोकगीतमा लोकको व्यवहार-विश्वास र परम्पराले विशेष अभिव्यक्ति पाएको हुन्छ । लोकसंस्कृतिको –प्रभावकारी दिग्दर्शन प्रस्तुत गरिएको कुनै एक भाव वा विचारका अभावमा लोकगीतले मूर्त~~स्प~~रूप नलिने हुँदा विषय~~म~~वस्तुलाई एउटा अनिवार्य ~~तत्व~~तत्त्व मानिन्छ ।

३.७.४.२ ——भाषा

मानवीय अन्तरर्गत भावना~~हरु~~हरूलाई व्यक्ति गर्ने अर्थपूर्ण धनि~~हरु~~हरूको समूहलाई भाषा भनिन्छ । भाषाकै माध्यमबाट लोकगीत~~हरु~~हरू मूर्त~~स्प~~रूपमा प्रकट हुन्छन् । सरल भावना~~हरु~~हरूलाई मूर्त~~स्प~~रूप दिने भाषा लोकगीतको अनिवार्य अङ्गमा ~~स्प~~रूपमा रहेको~~रूप~~ हुन्छ । यसमा कोमल पद-पदावली, लयात्मक तथा लोकप्रचलित कथ्य भाषा एवम् कर्ण~~र्म~~प्रिय अनुरागको विशेषतः श्रोता~~हरु~~हरूलाई मन्त्र~~ना~~मुग्ध पार्ने ~~–को प्रयोग हु~~गरिन्छ । ललित ~~स्वं~~एवम् सरल भाषाको प्रयोग लोकगीतमा उपयुक्त मानिन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

३.७.४.३ ——लय वा भाका

लोकगीतको रचनामा मुख्य भूमिका खेल्ने तत्वतत्त्व लय वा भाका हो यसले गीतमा ध्वनिहरुहरूको मात्रा र क्रम निर्धारण गर्ने, आन्तरिक सङ्गीत निर्माण गर्ने तथा गीतको शैली निर्धारण गर्ने काम गर्दछ । गीतमा लय वा भाका निर्वहन हुँदा यति र गतिको संयुक्त स्वस्परूप सञ्चालित हुन्छ । अतः सङ्गीत निर्माण गर्ने तथा शैली निर्धारण –गर्ने लयले नै गर्दछ ।

रूप३.७.४.४ -सङ्गीत

ध्वनि तरङ्गहरुहरूको आपसी मेलद्धारद्वारा उत्पन्न हुने लय र आनन्ददायक स्वरको संयुक्त अभिव्यक्ति सङ्गीत हो । यस्तो सङ्गीतमा ध्वनिहरुहरूको सङ्गठित तरङ्गबाट उत्पन्न लोकगीतमा सङ्गीत सामान्यतया दुई किसिम (आन्तरिक सङ्गीत र वाह्य सङ्गीत) बाट निर्मित हुन्छ । गीतमा प्रयोग हुने ध्वनितरङ्गहरुहरूको आपसीमेलद्धारद्वारा उत्पन्न हुने लय र आनन्ददायक शाब्दिक अभिव्यक्ति आन्तरिक सङ्गीत हो । गीत गायनमा यस्ता ध्वनितरङ्गहरुहरू श्रधुतिमधुरता र श्रोताहरुहरूलाई मन्त्रमुग्ध पार्ने गर्दछन् । वाह्य सङ्गीत अभावमा पनि भाषिक अभिव्यक्ति कै माध्यमद्धारद्वारा सङ्गीत प्रदान गर्ने हुँदा लोकगीतमा आन्तरिक सङ्गीतको विशेष भूमिका हुन्छ । लोकगीतमा ध्वनितरङ्गबाट निस्कने आन्तरिक संगीतको अतिरिक्त वाद्यद्य-–नविादनहरुहरूबाट निस्कने ध्वनितरङ्गको समष्टिस्वस्परूप वाह्य संगीत हो । सङ्गीतविना लोकगीत निर्मित असम्भव हुँदा यो पनि लोकगीतको अभिन्न तथा अनिवार्य– अङ्ग –देखापर्दछ ।

३.७.४.५ ——कथन पद्धति

मानव मनका विचार, अनुभूति र ज्ञानको सम्प्रेषण वर्णनात्मक, आख्यानात्मक, नाट्यात्मक आदि कुनै पनि तरिकाले प्रस्तुत गर्ने ढाँचा वा शैलीनै कथन पद्धति हो । एकल, दोहोरी र भावुकता पोख्नका लागि, कथनपद्धति आवश्यक पर्दछ । त्यसैले लोकगीतको यो पनि एक

अङ्ग विशेष हो । यी विभिन्न ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरूको सम्बन्वि~~ध~~वित गीति संरचनाको निर्माणले नै लोकगीतको मिठासपूर्ण संरचना निर्माण हुन्छ ।

माथि प्रस्तुत गरिएका पाँच ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरू लोकगीतमा अनिवार्य हुन्छन् । यी ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरूमध्ये कुनै एक ~~तत्व~~तत्त्वको संयोजन हुन सकेन भने लोकगीत राम्रो वन्न सक्दैन । अत: प्रभावकारी भाव वा विषय लोकगीतको मूल तत्त्व मानिन्छ । ~~तत्व~~सरल तथा मधुर भाषाले लोकगीतमा श्र~~ध~~ुतिमधुरता ल्याउँद~~ब~~छ । आन्तरिक र वाह्य संगीतले श्रोतालाई मन्त्रमुग्ध बनाउँछ । त्यसैले लोकगीतको निर्माणमा यी पाँच ~~तत्व~~तत्त्व~~हरु~~हरूको समन्वय र सन्तुलित प्रयोग आवश्यक छ ।

३.७.४.६ ——निष्कर्ष

आधुनि~~कि~~क साहि~~त्व~~त्यको जननी मानिने लोकसाहित्य वर्तमानमा पनि महत्वपूर्ण आकर्षणको केन्द्र बनेको देखिन्छ । लिखित साहित्यको विकासले लोकसाहित्यलाई झन् सङ्गठित र सुरक्षित बनाएको हुन्छ । गीत संसारभरिकै लोकप्रिय र प्रा~~भ~~चीन वि~~ध~~धा मानिन्छ ~~।~~ –र स्वतन्त्र वि~~ध~~धाका ~~स्प~~रूपमा आफ्नो अस्~~तित्व~~तत्त्व कायम गर्न यसलाई लामो समय लागेको देखिन्छ । वैदिक युगमा पनि गीत स्वतन्त्र थिएन । अत: यसलाई काव्यकै ~~स्प~~रूपमा समावेश गरी चिन्ने गरिएको पाइन्छ । वस्तुत: गीतमा मानिसले आफ्नो समाज, जीवन, राष्ट्र र सँस्कृति आदि सबै कुरा पाउने गरेका छन् । आज गीतलाई कुनै विध~~ध~~ाभित्र अन्तरमि~~म~~श्रणम~~क~~ा रहने आश्रित वि~~ध~~धाको ~~स्प~~रूपमा होइन, स्वतन्त्र वि~~ध~~धाको ~~स्प~~रूपमा चिन्~~ह~~न सकिने भएको छ । लोकगीतमा पर्व गीत, कर्मगीत, तथा संस्कार गीत~~हरु~~हरू समाहित छन् । यस~~ब~~बाहेक –झ्याउर~~न~~े, भजन, गाइजात्रे आदि पनि लोकजीवनका प्रमुख गीत~~हरु~~हरू मानिएको छ ।

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Left, Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: Kantipur

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Indent: First line: 0", Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Justified, Indent: First line: 0.56"

Formatted: Centered, Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

अध्याय चार

स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी गाउँ~~प~~मालिका ~~४~~,५, ६ र ,७ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको परिचय र वर्गीकरण

४.१ कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको परिचय

कुनै पनि विषयको गहन अध्ययनका लागि ~~सम्बन्ध~~सम्बन्धित विषयको वर्गीकरणको खाँचो आवश्यक देखिन्छ । ~~त्यसैले~~ जसरी सबै प्रकारका लोकगीत~~हरु~~हरूलाई एउटै परिभाषामा समेट्न कठिन पर्दछ, त्यसैगरी एउटै आधारमा सबै प्रकारका लोकगीत~~हरु~~हरूको वर्गीकरण गर्न पनि कठिन हुन्छ । ~~अतः~~ अझ मनको क्षेत्र नभएको कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित सबै प्रकारका लोकगीत~~हरु~~हरूको वर्गीकरण गर्न सम्भव रहेको पाइदैन । हरेक देश, ठाउँ तथा जाति~~हरु~~हरूमा आ-आफ्नै किसिमका संस्कृतिक, रीतिरिवाज, वातावरण तथा परम्परा पाइन्छन् र त्यहाँका लोगगीत~~हरु~~हरूको प्रकृति पनि भिन्न भिन्न प्रकारको भएको पाइन्छ । कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूको प्रकृति पनि आफ्नै प्रकारको भएको हुँदा तीनको वर्गीकरणको लागि आफ्नै खालको पद्धति अँगाल्नु पर्ने हुन्छ ।

कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरू~~लाई~~को वर्गीकरण विषयवस्तुका आधारमा, लिङ्ग, जाति~~ि~~ र उमेरको आधारमा, आख्यानका आधारमा, सङ्गीत तथा नृत्यका आधारमा भएको पाइन्छ । विशेष गरेर कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरूलाई गाउने अवसरको अनुकूलताको आधारमा वर्गीकरण गुर्न बढी उपयुक्त भएको पाइन्छ । यसका आधारमा वर्गीकरण गर्दा यस क्षेत्रमा प्रचालित सबै प्रकारका लोकगीत~~हरु~~हरूलाई समेट्न सकिन्छ । अतः अध्ययन~~नयन~~को क्षेत्र रहेकोले यो क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत~~हरु~~हरू बस्तुतः चार प्रकारका रहेको पाइन्छ । ती निम्नाङ्कित रहेका छन् ।

१. ऋतुकालीन पर्वगीत

२. संस्कार गीत

३. ऋतुकालीन कर्मगीत

४. ब~~ब~~ाह्रमासे गीत

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

यिनै चार प्रकार अन्तर्गत पर्ने कालीगण्डकी क्षेत्रको लोक गीतहरुहरूको सामान्य परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

कालीगण्डकी क्षेत्रका वर्गीकृत लोकगीतहरुहरूको तालिका सूची

ऋतुकालीन पर्वगीत	संस्कार गीत	ऋतुकालीन कर्मगीत	बाह्रमासे गीत
- मारुनी नाच	- रत्यौली गीत	- असारे ओहाली	- फुटकर लोकगीत
- ख्याली गीत	- गाथा गीत	- मडसिरे दाँइगीत	- दोहोरी गीत
- थैलो गीत	- महाल गीत		- सामजिक गाथा
- देउसी गीत	- सिलोक गीत		- बालगीत
- होली गीत	- भजन गीत		- झ्याउरे गीत
- तीज गीत			

४.२ कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण

कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरुहरूको परिचय, समग्र नेपाली लोकगीतकै अध्ययनमा दृष्टिले पनि उपयोगी हुने भएकोले यहाँ प्रचलित ऋतुकालीन पर्वगीत, संस्कार गीत, ऋतुकालीन कर्मगीत र बाह्रमासे गीत अन्तर्गत समावेश गरिएका छन् । अध्ययनको क्षेत्र यही भएकोले लोकगीतहरूको यस तीख अफ मनको क्षेत्र यही भएकाले लोकगीतहरुहरूको यस शोधपत्रमा निम्नलिखित शीर्षक र उपशीर्षकमा अन्तर्गत परिचयात्मक जानाकारी गरिएको छ ।विभाजन गरी वर्गीकरण सखिएकोगरिएको छ ।

Formatted: Font: 8 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Tab stops: 1.4", Left
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

४.२.१ ऋतुकालीन पर्वगीत

प्राकृतिक ~~पर्वमौसम~~अवस्था अनुसार वर्षभरिको दुई-दुई महिनामा देखिने वातावरण परिवर्तन~~-र समय विभाजन~~लाई ऋतुच~~क्र~~क्र भनिन्छ। ~~धार्मिक साँस्कृतिक वा सामाजिक दृष्टिले महत्वपूर्ण मानिने समय वा दिनलाई उत्सव पर्व वा चाडपर्व भनिन्छ। -~~यिनै ऋतु अनुसारका चाडपर्वमा गाइने लोकगीत~~हरु~~हरूलाई ऋतुकालीन पर्वगीत भनिन्छ। नेपालका विभिन्न जातजाति~~हरु~~हरूमा~~-तथा तीनमा-~~आ--आफ्नै प्रकारको संस्कृति रहेको छन्। तिनी~~हरु~~हरू आफ्ना धार्मिक तथा साँस्कृतिक श्रद्धा, विश्वास र धारणाका आधारमा ~~१०~~ वर्षको निश्चित तिथिमितिमा आफ्नै प्रकारका मनोरञ्जनपूर्ण चाडपर्व~~हरु~~हरू मनाउने गर्दछन्। अतः आफ्नै किसिमको मौलिक साँस्कृतिक विशेषता भएको स्वतन्त्र राज्य नेपालमा दशैं, तिहार, तीज, फागु, आदि ~~यहाँको~~ निश्चित प्रकारका चाडपर्व~~हरु~~हरू विशेष ~~रुप~~रूपमा मनाइन्छन्। यी चाडपर्व~~हरु~~हरू सबै जाति र जनजाति~~हरु~~हरूले आ-आफ्नै धर्म र संस्कृति अनुसार उत्तिकै आनन्द र उल्लासका-साथ मनाउने गर्दछन्। ~~यी~~ राष्ट्रिय चाडपर्व~~हरु~~हरू ~~ब~~बाहेक परम्परा अनुसारका चाडपर्व~~हरु~~हरू पनि मनाउने गरेको पाइन्छ ~~यी~~ चाडपर्व~~हरु~~हरूमा आफ्नै प्रकारका भेष-भूषा~~भुसुषा~~, लोकवाद्य र लोकसंस्कृतिको प्रयोग गरी सुमधुर लयमा पर्वगीत~~हरु~~हरू गाउँने गरेको पाइन्छ।

~~स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी~~दृष्टान्तका ~~रुप~~रूपमा असारे श्रमगीत

असारे मासको दवदवे हिलो छ्नला~~य~~ई धिन लाग्यो
पातली नानीलाई फरिया किन्दा छबिस ~~ि~~रन लाग्यो।

यस क्षेत्रमा पनि यस्ता ऋतुकालीन पर्व~~हरु~~हरूमा विशेष~~श~~ प्रकारका पर्वगीत~~हरु~~हरू गाउने परम्परा छ। यस्ता ऋतुकालीन पर्वगीत~~हरु~~हरूमा मारुनीगीत नाच, ख्याली~~,स~~ भैलो, देउँसी, तीज, होलीगीत~~हरु~~हरू प्रमुख रहेका छन्। यी गीत~~हरु~~हरू प्रायः चाडपर्वको समयमा मात्र गाइन्छन् ~~र~~ चाडपर्व~~हरु~~हरू ऋतुअनुसार मनाइने हुँदा यी गीत~~हरु~~हरूलाई ऋतुकालीन पर्वगीत अन्तर्गत राखिएको पाइन्छ। बस्तुतः यी ऋतुकालीन पर्वगीत~~हरु~~हरूलाई निम्न-लिखित उपशीर्षक~~हरु~~हरूमा विभाजन गरेर वर्णन गर्नु सान्दर्भिक होला।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font: Italic
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font: Italic, No underline
Formatted: Font: Italic
Formatted: No underline
Formatted: Font: Italic
Formatted: Font: Italic, No underline
Formatted: Font: Italic
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

४.२.१.१ ——मारुनी गीतनाच

चोली, फरिया, चुरा, पोते, –चाँप आदि महिलाहरुहरूको पहिरनमा सिगांरिएर नाच्ने पुरुष पात्रलाई मारुनी भनेको पाइन्छ । सोरठ्ठ्मी, भथैलो, रामायण आदि आख्यानमूलक लोकगीतमा मारुनीसहितको लोक –नृत्यलाई मारुनी गीतिनाच भनिएको पाइन्छ । यो मारुनी गीतिनाच परम्परादेखि नै तिहारको लक्ष्मीपूजादेखि ठूली एकादशीसम्म प्रत्येकको घरघरमा पुगेर सोरठी, रामायण, भैलो आदि गीतहरुहरूको साथमा नृत्य प्रदर्शन गरिन्छ । यसका अतिरिक्त वर्षको कुनै–पनि समयमा व्यक्ति विशेषको आग्रहमा धार्मिक पर्वहरुहरूमा समेत यो नाच साङ्गीतिक तरिकालेवृद्ध नृत्य प्रस्तुत गरिन्छ । यस क्षेत्रमा देशैको अष्टमीको दिनलाई महत्वपूर्ण मानेर रात्रिमा कोटघरमा नचाउने गरिन्छ । सामान्यार्थमा मारुनी नाच अन्तर्गत; सोरठी–, भैलो, देउसी, सररामायण, झ्याउरे, ख्याली आदि गीतको नृत्यलाई मात्र –जनाउछ । सोरठी गाउनका लागि मारुनी नृत्यको जसरी आवश्यकता पर्दछ, त्यसरी अन्य गीतहरुहरूमात्र गाउनको लागि नृत्यको –आवश्यकता पर्दैन । सामान्यतया सोरठी गाउने कलाकारहरुहरूले अन्य गीतहरुहरू गाउँछन्गाउँन सक्छन् परन्तु अन्य लोकगायकगीतहरुहरूले विना तालिम –तर अन्य गीत गाउने कलाकारले सोरठी गाउन असमर्थै पनि हुन सक्छन् ।सक्दैनन् । –सोरठी गाउँदा अनिवार्य रुपरूपमा छुट्टै खालको ख्याली गाइन्छ ।

ख्याली गाइने हुँदा यहाँ मारुनी नाचअन्तर्गत केवल सोरठी र ख्याली गीतलाई मात्र लिइएको अध्ययनका क्रमश प्रत्यक्षत: अनुभव भयो ।

मारुनी गीतनाचमा केवल मारुनी मात्र नभई गुरुमा, पुरुषुङ्गे, ढटुवारे र मादले सहितको एउटा नृत्य मण्डली हुन्छ । जसलेसलाई –गरर्दा वा गरर्दामाई भनिएको पाइन्छ । यस नृत्यमण्डलीमा प्रमुख भूमिका मारुनीको हुनेहुँदा यस नृत्यमण्डलीलाई मारुनी नाँच भनिएको हो । दाह्री जुँगा नभएको नाच्न सिपालु एक पुरुष पात्रलाई मारुनीको रुपरूपमा सिँगारिएको हुन्छ । उसैको नृत्य ताल-–झ्यालममा अन्य कलाकारहरुहरू गाउने, नाच्ने र मादल बजाउने, गर्दछन् । सोरठी, भैलो, देउसी, रामायण आदि आख्यानुमूलक गीतका कथा कण्ठस्थ भन्ने सक्ने व्यक्ति गुरुमा हुन्छ । गुरुमाले नियन्त्रणमा राख्ने कार्य गर्दछ र गुरुमाले भट्याएको स्वर लहरीसँगै यिनै सम्मिलित गरर्दामभाइले गीतका चरणहरुहरू दोहोऱ्याएर गाउँछन् । मारुनीको अघिपछि नाच्नको लागि इष्टकोट, कछाड र फेतटा गुथेको कुँदेकामर्थे –एक पुरुष

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

मात्र पुरुषुङ्गे हुन्छ। पुरुषङ्गेले मारुनीलाई मादलको तालमा नचाउने गर्दछ। दर्शक~~हरु~~हरूलाई हसाउँनको लागि जोगीको भेषमा मारुनीको अघिपछि नाच्ने एउटा ठट्याउलो पुरुष पात्र ढँटुवारे चाहिं हुन्छ। ढँटुवारे नटराज शङ्करको प्रतीक हो भन्ने ~~भनाइपनि~~ पाइन्छ ~~।~~(थापा र सुवेदी पृ. १९७–)। मारुनी नाचमा विभिन्न ताल दिने दुईदेखि चार वटासम्म मादल बजाउने मादले~~हरु~~हरू मारुनीको अघिपछि घुमीघुमी नाच्दछन्। मादले भन्नाले मादल, मुजुरा, खैजडी, भ्याली आदि बाद्यबाद~~कन~~ कलाकार~~हरु~~हरू~~लाई समेत जनाउँछ~~ बुझिन्छन्। यसरी विभिन्न कलाकार~~हरु~~हरूको संयुक्त कला प्रदर्शनबाट मारुनी नाच सञ्चालन हुन्छ। अतः यस क्षेत्रको यो मारुनी नाच जो कोहीले पनि कालरात्रिको दिन पारेर लोकरञ्जकको पूर्ण अनभूति लिन् आवश्यक छ। किनभने यो निकै अटतत–कालिन ऐतिहासिक लोक नृत्यको उपजीवन प्रमाण पनि हो।

४.२.१.१ (अ) सोरठी गीत

तिहारको लक्ष्मी पूजादेखि एकादशीसम्म विभिन्न पौराणिक तथा ऐतिहासिक आख्यान~~हरु~~हरूमा आधारित विविध लय र श्रृङ्गारमा मारुनी नृत्यसहित गाइने एक प्रकारको लोकलयलाई सोरठी गीत भनिन्छ। सोह्र प्रकारले नाचिने र गाइने हुँदा यस गीतको नाम सोरठी भएको हुनुपर्दछ भन्ने भनाइ पनि पाइन्छ, (आर.-डी. र एल. एल. २०३३, पृ.८५)। सोरठी गीत नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्मका मगर गुरुङ~~हरु~~हरू र आर्य मूलका मगर गुरुङले सोरठी आख्यानलाई मौखिक परम्परामा आधारित धार्मिक विधिको स्रोतको ~~रुप~~रूपमा ~~मान्नेका~~हेरेक छन्। यसै सोरठी आख्यानका आधारमा उनी~~हरु~~हरूले आफ्नो साँस्कृतिक कार्य~~हरु~~हरू ~~मनि मस्कोे~~गर्दै आएको पाइन्छ।

सोरठी कथाका सम्बन्धमा विद्~~द्व~~ान्~~हरु~~हरूका विभिन्न तर्क~~हरु~~हरू एवम् ~~विभिन्न~~ ऐतिहासिक तथा पौराणिक आख्यानमा आधारित किम्व~~द~~न्ति~~हरु~~हरू पाइन्छन्। सोरठीलाई एकातिर राजा जयसिंह~~को~~का राजपुत्री सोरठीको जीवनचरित्रमा आधारित कथा हो –भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ भने अर्कातिर इन्द्रका दुई अप्सरा (सोरठी र हेमती) ~~हरुहरू~~ जसलाई इन्द्रबाट सात जन्मसम्म –म~~अ~~नुष्य भएर मर्त्यलोकमा बास होस भन्ने श्राप परेको थियो र उनी~~हरु~~हरूकै जीवन चरि~~त्र~~त्रमा आधारित कथा हो भनिएको छ ~~।~~(थापा, ~~२०३०,~~ पूर्ववत्, पृ- ५९-६१)। कतै गुजरातका राजा खेड~~ड~~ मल~~ल~~ विरक्तिएर जोगी वनी बनवास लाग्दा उनका सोह्रवटा रानी~~हरु~~हरूले विलाप~~प~~ गरी रोएको गीतलाई सोरठी भनिएको पाइन्छ ~~।~~(थापा, पूर्ववत् पृ.६२)

। भने कतै उत्तरी पहाडडका संस्कृत विद्धद्वान स्वंएवम् धर्मात्मा राजा जयदेवलाई नै जयसिंह भनिएको र उनैको र्जीवनीमा आधारित कथालाई सोरठी भनिएको पाइन्छ ।(थापा, पूर्ववत् पृ. ६१) । नेपाली लोकसाहित्यको विवेचनामा राजा जयसिंहका 'सोह्रवटी' रानीको अपभ्रं-सबाट सोह्रोटठी वा सोरठी हुन गएको हो भनिएको छ (थापा र सुवेदी पूर्ववत् पृ. ३९२) । यी सोरठी एउटा पर्व विशेषतामा गाइने लोकगीतिनाटकको नाम हो । यस लोकगीति नाटकलाई आर्य तथा मङ्गोल मूलका जातिहरुहरूले वडो उत्साहका-साथ आ-आफ्नै तरिकाले गाउने, नाच्ने गरेको पाइन्छ ।

स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी क्षेत्रमा पनि विविध आख्यानमा आधारित सोरठी गीतहरुहरू गाउँने प्रचलन देखिन्छ । गीतको आख्यानम र लयका आधारमा त्यहाँ प्रचलित सोरठी गीतहरुहरूलाई दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ । पहिलो भाकामा ठाडो भाका (छोटी ताल) र दोस्रो लस्के भाका (लामा)ताल) मा सोरठी गाइएको पाइन्छ । यस ठाडो सोरठीलाई चरित्र नाच (गीत) पनि भन्ने चलन पाइन्छ । यस ठाडो सोरठीको आख्यान रामायण, कृष्ण चरित्र आदि पौराणिक ग्रन्थहरुहरूमा आधारित भएता-पनि लेख्य ग्रन्थसँग ह-बवहु मिल्दो आख्यान भने पाइँदैन । लस्के भाका (लामी) तालमा सोरठी रानी (जयसिंहका छोरा) को कथामा आधारित रहेर सोरठी गीत गाउँछन् । ~~प्रकृटित पूर्ववत् कृतिहरुहरूमा प्रसिद्ध रहेकोलेयी~~ दुवै प्रकारका सोरठी गीतमा मारुनीको पहिरन र गाउने अवसरको वारेमा समानता देखिए ता-पनि गीतको कथानक, गीतको लय र बाद्यम्रको ताल तथा नृत्यको चालमा केही फरक पाइन्छ । ठाडो सोरठीको छोटी तालमा मादल चट्काएर नाच्ने, गाउँने गर्दछन् । ठाडो सोरठीमा संस्कृत भाषाको प्रभाव देखिन्छ भने लस्के सोरठमि मगर भाषाको प्रभाव देखिन्छ । यी दुवै प्रकारको सोरठी गीतहरुहरू तिहारको लक्ष्मीपूजादेखि ठूली एकादशीसम्म तथा मेलापर्वको अवसरमा नृत्यसहित प्रत्येकको घरघरमा डुलेर गाइन्छ । सोरठी गाउँदा सुरुमा सरस्वती जगाइन्छ भने घरमालिकबाट दक्षिणा पाएपछि गीतबाटै उसलाई शुभ आसिक दिने चलन छ । विविध आख्यानमा आधारित सोरठी गीताइदृशहरुहरू परिशिष्टमा समावेश गरिएको छ । यसको संक्षिप्त उदाहरण-तो: ~~यहाँ प्रस्तुत गर्नु विषय र प्रसङ्गले उचित ठानिएको छ ।~~ ....

ओ हो ! पूरवै दिशाका दशरथ राजा
पश्चिमै दिशाकी रानी

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

भेट भयो वृन्दा बनैमा ।

प्रस्तुत पंक्तिमा धार्मिक र ऐतिहासिक कथाख्यानबाट श्रृङ्गारिक अभिव्यक्ति प्रस्फुटन भएको छ ।

.... पूर्वै दिशाका दशरथ राजा पश्चिमै दिशाकी रानी भेट भयो वृन्दा बनैमा ।
यसरी सोरठी गीतमा नृत्य बाद्यको अनिवार्यता, ऐतिहासिक तथा पौराणिक आख्यानको प्रधानता, नाटकीय संवाद पर्व विशेषमा गाउने परम्परा र विविध लय, ताल र श्रृङ्गारको प्रयोग गरी गाउन र नाच्न सकिने विशेषताहरुहरू रहेको पाइन्छ ।

४.२.१.१- (आ) ख्याली नाच

मारुनी नाँचमा सोरठी गाउँदा बबीच-बबीचमा गाइइन्ने एक प्रकारको टुक्काकाहरुहरूलाई ख्याली भनिन्छ । ख्यालीको अर्थ- -विशेष चाडपर्वमा वा पूजा--आजामा खैजडी, मुजुरा आदि बजाउँदै गाइने लोकगीत, चुड्का अथवा ख्यालष्ठट्टाको स्वभावमा युवा युवतीहरुहरू तन्नेरी-तरुनीहरुहरू भेला भई गाउने एक प्रकारको जुहारी पनि भनिएको पाइन्छ ।-(ने.बृ.-शब्दकोश २०४०, -पृ. ३१४) । स्याङ्जाको कालीगण्डकीयस क्षेत्रमा सोरठी गाउँदा यी ख्यालीहरुहरू रामायण, कृष्ण चरित्र, महाभारत, सोरठी कथा र लोकआकाहरुहरूबाटविषयवस्तु टिपेर समेत लिएर गाउने प्रचलन पाइन्छ । एउटै लय र आख्यानमा आधारित सोरठी सुनिरहँदा दर्शकहरुहरूलाई पट्याट नलागोस् भन्ने उद्देश्यले यी ख्यालीहरुहरू गाइन्छन् ।

चौध वर्ष वनिवास के ले पाऱ्यो, रामसीता लछुमनलाई ।
केकइको खेलमा, भ्भरतले पायो रजाई ।
....

छमछम बालिका कहा मयगयौं,- आगनी सुन्य बनायौ ये ।
शंकर धुनी लायौये, राजै तिम्रो आगनीमा ।
.... (विस्तार -संकलनमा)

ख्याली गीतलाई रोइला गीत पनि भनिन्छ । रोइला गीत गुल्मलीबाट उत्पत्ति भएको मानिएता—पनि यो गीत पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमै अत्यन्तै लोकप्रिय मानिन्छ । यो गीत स्याङ्जा

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

बासी~~हरु~~हरूकै मन जित्न सफल ~~छ । साथ~~एवम् –यस क्षेत्रमा उत्तिकै प्रचलित छ । विशेष गरी वाहुन, क्षत्री, मगर तथा गुरुङ~~हरु~~हरूले यस प्रकारको गीत वढी गाउँदछन् । यसलाई चुङ्का रोइला ~~र सामान्य सेइलाका रुपरूपमा प्रचलित छन् ।~~पनि भनिन्छ । आँधिखोला लोक जीवनमा भिजेर हर्किंदै आएको हुनाले आँधी खोले गीत पनि भनिन्छ । रोइला खास गरी चट्का रोइला र सामान्य रोइला गरी दुई स्व~~रुप~~रूपमका भेटिन्छन् । गीतका प्रत्येक हरफ ६ वा ७ अक्षरमा फैलिएका हुन्छन् । स्थायी र अन्तराको भेदनहुनु, गाउँदा गाउँदै अघि बढ्दै जानु, मनोरञ्जनात्मक हुनु, खैजडी र मुजुराको तालमा गाउनु यसका थप विशेषता हुन् । ~~सेइला~~यो गीत एक्लै वा दोहोरीका ~~रुप~~रूपमा पनि गाउन सकिन्छ । जस्तै:

एकल रोइला:

सारै गाह्रो भयो
आँधीखोला तर्न त
मायाँ तिम्रो मार्न त

.... (विस्तार संकलनमा)

दोहोरी रोइला:

केटा: पारी वनपालेमा
ठूला रुख काउसेलो हो
जाम जाम कान्छी लाहुर

कटी: मत जान्न लाहुर
भाको इज्जत फालेर
बा-आमालाई छाडेर

.... (विस्तार संकलनमा)

४.२.१.२ भैलो गीत

नेपाली~~हरु~~हरूको महान् पर्व तिहारमा गाइने प्रसिद्ध लोकगीत 'भैलो' हो । भैलो पनि नृत्यमूलक गीत भएको हुँदा भैलो गाउने नभनेर भैलो खेल्ने भनिन्छ । भैलो कुनै लिङ्ग, विशेष, जाति विशेष र स्थान विशेषमा गाउने गीत नभएर नेपाल राज्यभरिनै तिहारको समयमा केटाकेटी~~हरु~~हरू देखि लिएर युवा-युवती~~हरु~~हरू र बुढापाका~~हरु~~हरू समेत संलग्न भई खेलिने खेल ~~वा~~ एवम् गीत ~~-~~भएको पाइन्छ ।

भैलो खेल्ने परम्परा कहिलेदेखि शुरु भएको हो भन्ने कुराको किटान गर्न नसकिए तापनि लोकमा प्रचलित किम्बदन्ति अनुसार प्राचीनकालमा देवता र असुरहरू बीच संग्राम हुँदा पराजित देवताका चेलीहरूले दानवराज बलीसँग आज्ञा मागेर भैलो गाउन शुरु गरेको हुन भन्ने भनाइ पाइन्छ । यिनै चेलीहरूले भैलो गाएर दिएको आशीर्वादले गर्दा देवताहरू आफ्नो गुमेको देवलोकको राज्य समेत पुनः प्राप्त गर्न सफल भएका थिए भन्ने लोक विश्वासका आधारमा आजअवधि गाउँघरमा भैलो गाउन लगाएर–आंशिक लिने चलन ~~माइन्छ~~ जीवित छ । यसै मान्यताका आधारमा भैलोलाई आफ्नो गच्छेअनुसार दक्षिणा दिनुपर्दछ भन्ने धारणाले गर्दा पनि भैलो खेल्ने परम्परा आजसम्म जीवित रहन सकेको हो भन्ने कुरामा लोक विश्वासको सहमति देखिन्छ ।

~~लोकाभिव्यक्तिका अध्ययेताहरूले खोज अनुसन्धानको कठिन तपस्यामा अवलोकन भएको अवधारणाका आधारमा~~ जुम्लाका खस राजा बलिराजले पन्ध्रौं (वि.स. १४५०-६०) शताब्दितिर भैलो तथा देउँसी खेल्ने चलन चलाएका हुन् भन्ने उल्लेख पाइन्छ, (पोखरेल २०२०, पृ. ७९) भने अर्कोतिर नेपाली लोकसाहित्यको विवेचनामा के पाइन्छ भने भैलो खेल्ने प्रथा को सुरुवात कर्णाली प्रदेशका सामन्त कर्मबहादुर थापाका छोरा बलिराज थापा र काशीराम थापाले सोह्रौ शताब्दीको आधा आधितिरबाट चलाएको हुन् (थापा र सुवेदी, पूर्ववत पृ. १६८) । वर्षको एकपटक आफ्नो खेतीवाली भित्राएपछि तिहारको समयमा कृषकहरू हर्षोल्लासमय वातारणमा यत्रतत्र भैलो, देउँसी र सोरठीको लोक गीत नृत्यको परम्परा ज्यादै पुरानो प्रतीत भयो । भैलो देउसी खेल्नकोलागि निश्चित तिथिमा खास गरी तिहारको लक्ष्मीपूजादेखि ठूलो एकादशीसम्मलाई प्रायः किटान मानिन्छ । अतः भैलो खेलसके पछि तिनीहरूलाई यथासक्य दान दक्षिणा दिई प्रशन्न तुल्याउने संस्कार पनि विद्यमान रही आएको छ ।

भैलो खेल्ने कलाकारहरूमा पनि एकजना गुरुमाले । ओ .... हो

पाँच दिन तिहार भन्दै गीतका टुक्का वा चरणहरू भट्याउँछन् र अरु भैलोमा संलग्न साथीहरूले स्वर मिलाएर एकै साथ 'भैलो' भन्दै गाउछन् । यस क्षेत्रका युवा–युवतीहरू क्लबको तर्फबाट भैलो खेलेर अर्थ संकलन गरेर विद्यालयको हितमा आवश्यक साधनको खरिदका निम्ति प्रयोजनमूलक काम गर्ने ~~गर्दछन्~~ चलन बढेको छ ।

४.२.१.३ देउसीगीत

नेपालीहरूको महान् चाड तिहारमा गाउने, बजाउने र नाच्ने परम्परा परापूर्वकालदेखि नै चलिआएको हो । यसपर्वको उपलक्ष्यमा भैलो जस्तै देउसी पनि सामान्यतया तिहारको लक्ष्मी पूजादेखि ठूली एकादशीसम्म प्रत्येकको घरघरमा खेल्ने परम्परा पाइन्छ । यस क्षेत्रमा भाइटिकाको दिन खेल्ने गरेको पाइन्छ । देउसी गीतमा पुरुष, महिला दुवैले आ-आफ्नो समूहमा गाउनै नाच्ने गर्दछन् । देउसी गाउँदा पनि भैलोमा जस्तै कुनै पौराणिक वा ऐतिहासिक आख्यानदेखि लिएर स्थानीय देवी देवता र दृश्यावलीको समेत वर्णन गरिदै आएको पाइन्छ । देउसी खेल्दापनि एकजना गुरुमाले 'ए मेरा भाइ हो, देउसीरे' भन्दै गीतका चरणहरू भट्याउँछन् र अन्य साथीहरूले एकैसाथ 'देउसुरे' भन्दै स्वरमा स्वर मिलाउँछन् । भैलो गायकहरूले जस्तै देउसीहरूले पनि स्वागत सत्कार स्वरूप सगुनका रूपमा सुपोमा राखिएका चामल, सेलरोटी, मिठाइ र पैसा प्राय गरेपछि श्रद्धा स्वरूप घरधनीलाई आशिक दिएर अर्को घरतर्फ लाग्दछन् । देउसीगीतका केही अंशहरू परिशिष्टमा रहेका छन् तापनि उदाहरणका रूपमा यहाँ संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

भट्याउनेले	**साथीहले**
ए भन भन भाइ हो	देउँसी रे
देसीरे भन	देउँसी रे
स्वर मिलाइ भन	देउँसी रे
वर्ष र दिनको	देउँसी रे
चाड तिहार	देउँसी रे

४.२.१.४ होली गीत

फागुन शुक्ल पूर्णिमाको दिनलाई फागु तथा होली पूर्णिमाको नामले चिनिन्छ । यसै अवसरमा गाइने एक प्रकारको लोकगीतलाई होलीगीत भनिन्छ । यो होलीगीत परापूर्वकालदेखि नै फाल्गुन शुक्ल अष्टमीदेखि पूर्णिमासम्म गाइन्छ । यो ऋतुकालीन होलीपर्व नेपाल लगायत भारतमा मनाइने प्रचलन् पाइनुका साथै हाम्रा पौराणिक ग्रन्थहरूमा पनि अग्नि जलाएर होलीका जगाएर होलीका दहन र वाक् स्वतन्त्रता (

अश्लील बोल्न छुट दिएको प्रसङ्गको चर्चा पाइन्छ (थापा र सुवेदी, पूर्ववत पृ. १७७) । होली गीतहरू कहीँ कहीँ ज्यादै अश्लील प्रकारका हुने हुँदा र सुसंस्कृत समाजमा नभई अशिक्षित समाज र वन पाखाहरूमा दाउरा-घाँस र गाई बाखा हेर्ने गोठालाहरूले समेत गाउने प्रचलन रहेको छ । केही समय अगाडीसम्म स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी क्षेत्रमा यस्ता होलीगीतहरू वन पाखामा गाईबाखा हेर्ने क्रममा युवा युवतीहरूले एकले अर्काप्रति लक्षित गर्दै दोहोरी हान्ने एक आपसमा रङ्ग छेपाछेप गर्ने प्रचलन विद्यमान थियो । यस्ता होलीगीत गाउने प्रचलन हराइ सकेको छ भने रङ खेल्ने प्रचलनले व्यापकता पाएको छ । अश्लीलता, सस्तो मनोरञ्जन, आख्यानविहीन गीत, गायकको अप्रत्यक्ष सहभागिता आदि होलीगीतका विद्यमान विशेषताहरू देखापर्दछन् । होलीगीतका केही उदाहरण यसप्रकार छन् ।

फागुनको हुरीले धुरी उधाऱ्यो,
उन्मत्त केटाले केटी बिगाऱ्यो ।
फागुनको होली जान लाग्यो,
नकेटो केटाले, केटी लान लाग्यो ।
राता राता गाला अविर उडाउने
बेताले केटीले केटा हिडाल्ने ।
फागुनको मैना, खेलौं होली ।
तिमी हामी मिलेर जाउँ भोली ।
.... (विस्तार संकलनमा)

४.२.१.५ तीजगीत

तीज हन्दु नारीहरूको महान् चाड मानिन्छ । यो पर्व भाद्रशुक्ल द्वितीया तिथिदेखि पञ्चमीसम्म मनाइन्छ । कुनै पनि चाडपर्वको उद्देश्य आफन्तसँग भेट हुनु हो तापनि यो तीज पर्वका अवसरमा नेपाली नारीहरू माइत गएर दाजूभाई दिदीबहिनी तथा

बाबुआमालाइर्ई भेट्ने गर्दछन् । तीजभन्दा अगाडीको दिन सबैजना सँगै बसेर दर खाने, तीजको गीत गाएर छमछमी नाच्ने परम्परा सर्वविदिनै छ । तीजको परम्परा पौराणिक कथासँग जोडीन गएकोले धार्मिक शास्त्रानुसार हिमालय र मेनकाले आफ्नी सुपुत्री पार्वतीलाई विष्णुसँग विवाह गरिदिन चाहेको तर पार्वतीले महादेव पति पाउँ भनिी व्रत बसेको र तीजको दिनमा उनेको चाहना पूरा भएकोले नै तीज (पर्वको) दिन नेपाली नारीहरुहरू व्रत बस्ने परम्परा आएको हो भन्ने भनाइ पनि पाइन्छ । घरको वोझलाग्दो काममा अल्झेर वर्ष दिनसम्म माइत आउन नपाएका छोरी–-चेलीहरुहरूलाई तीजमा माइत आउँदा ठूलो उअन्मुक्तिको बोध हुन्छ ।–(पराजुली, पूर्ववत् २०५७ पृ. १७७) । यसै अवसारर पारेर चेलीहरुहरूका मर्म व्यथा र वेदनाको पोको गीत मार्फत् नै फुकाउने कार्य समेत गीतमा हुन्छ । मुख्यतया नारीले गाउइने प्रायः नारी —बेदनाको अनुभूति नारी वेदनामुलकविषयगत विविधता हुन यस गीतका विशेषता हुन् । जस्तै:

नारी वेदना मूलहरुछोरीको विलौना - कष्टप्रद

वर्ष दिनको तीजमा
म जान्छु माइतैमा
नकराउनु स्वमीराजै
हिड्ने साइतैमा ।

.... (विस्तार संकलन)।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold
Formatted: Indent: Left: 0.5", Space After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: Double
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

४.२.२ संस्कार गीत

मानिसको जन्मदेखि मृत्युसम्म विभिन्न संसार~~हरु~~हरूमा गाइने गीतलाई संस्कार गीत भन्ने गरि~~भनि~~न्छ। संस्कारको अर्थ अवगुण दोष वा कमजोरीलाई हटाएर परिस्कार वा शुद्ध भन्ने बुझिन्छ। कुनै पनि बस्तु वा धारणाको परिस्कार गरेर संशुद्धि गर्ने चलन परम्परादेखि चल्दै~~नै~~ आएको पाइन्छ। वैदिक~~द्धक~~ ग्रन्थ~~न्थ~~~~हरु~~हरूमा पनि ब्राह्मण जातिको गर्भाधानदेखि अन्त्येष्टिकार्यसम्म सोह्र संस्कार~~मा~~ उल्लेख पाइन्छ। ~~गरिने भएकोले~~यस्ता संस्कार~~हरु~~हरू सबै जातिका हुन्छन्। हरेक संस्कारमा विधि र व्यक्त ~~विधि र व्यक्ति~~ गरिने भावना~~हरु~~हरू फरक-फरक हुन सक्छन् तर ~~हरेक संस्कारमा वि~~ जुनसुकै संस्कारमा पनि आत्म परिस्कारका उद्गार~~हरु~~हरू परम्परादेखि अद्यापि लोकजीवनमा ~~लोकले नै गाउँदै आएको हुँदा यस्तो लोकगीतहरुहरू गीतका श्रेणीमा~~देखा पर्दछन्। यी लोकगीत~~हरु~~हरू प्रत्येक संस्कार कार्य~~हरु~~हरूमा गाइन्थे होला तर आजको बढ्दो शहरीकरण र आधुनिक सभ्यताको विकासले गर्दा विस्तारै यस्ता संस्कार~~हरु~~हरू र संस्कार गीत~~हरु~~हरू पनि ह्रासोन्मुख अवस्थामा परिणत देखिन्छन्। अन्य संस्कार~~हरु~~ ~~हरू~~ गीत~~हरु~~हरू विलीन भइसकेता पनि वर्तमान समयमा जुनसुकै जाति~~हरु~~हरूमा पनि जन्म विवाह र मृत्यु~~का~~ पर्यन्तका संस्कार~~हरु~~हरूमा प्रचलित छन्। यिनै संस्कार~~हरु~~हरूमा आत्मशुद्धि~~द्ध~~ ~~एवं~~एवम् मनोरञ्जनका लागि गाइने रत्यौली, गाथा, खाँडो महाल, सिलोक, भजन, तान्त्रिक, मन्त्र आदि गीत~~हरु~~हरूलाई संस्कार गीत भनिएको पाइन्छ।

यी संस्कार गीत~~हरु~~हरूमा तान्त्रिक किसिमको पूजाविधि ~~एवं~~एवम् माङ्गलिक अवसरमा गाइने गीत~~हरु~~हरू र गाथा~~हरु~~हरू~~साइ~~ पनि समावेश गर्न सकिन्छ। संस्कारगत शुभ कार्यबाट पर्व~~हरु~~हरूको थालनी भएको हुँदा भैलो, देउसी, तीज, सोरठी, ~~अ~~घाटु आदि गीत~~हरु~~हरू संस्कार गीतबाट पर्व~~स~~गीतको ~~स्~~रूपमा विकसित भएका हुन् भन्न सकिन्छ। ~~स्याङ्जा जिल्लाको~~अध्ययनको क्षेत्र रहेको कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित यी संस्कार लोकगीत~~हरु~~हरूको बारेमा निम्न लिखित उपशीर्षक~~हरु~~हरूमा चर्चा गरिएको छ।

४.२.२.१ रत्यौली

विवाहको अवसरमा दुलही लिन जन्ती गएपछि दुलाहाको घरमा समूह मिलेर रमाइलो गर्नका लागि गीत गाउने गर्दछन् । त्यसै अवसरमा गाइने गीतलाई रत्यौली गीत भनिन्छ । रत्यौलीमा चर्को ख्याल ठट्टा गर्ने प्रचलन ~~मनि~~ छ । त्यसमा एकजना महिलालाई पुरुष बनाइन्छ । छोरा, बुहारी, सासु आदिको विषयबस्तु बनाएर रत्यौली गाउने गरिन्छ । विवाहमा दुलाहा अन्माइसकेपछि ~~अन्माइसकेपछि~~ दुलाहाका घरमा गाउँ घरका महिला~~हरु~~हरू थुप्रिएर रातभरी गाउने गीतलाई रत्यौली भनिन्छ । "पश्चिम नेपालमा छैटी ब्रतबन्ध र विवाह जस्ता संस्कारका अवसमा रातभर जाग्राम बस्दा गाइने गीतलाई रत्यौली गीत भनिन्छ । प्राय रातमा खेलिने भएकोले यसलाई रत्यौली गीत भनिएको हो~~।~~" (बन्धु, ~~२०५८~~,पूर्ववत्,:१६२) ।

जस्तैः

हाम्रो भाइ गएको ठाउँमा
वत्ति वाल्न पदैन यो गाउँमा
हाम्रो भाई कहाँ पुग्यो होला
यती बेला ओडायो दोसल्ला
मार्क~~थी~~ दाइ तारिदेउ डुङ्गा

मायाँलाई दिनुह छ हु फूल थुङ्गा
तल तल खोलीमा पानी
पर्ख सानु म पनि उहीँ~~स~~ जानी ।

(विस्तार संकलन)

४.२.२.२ गाथा गीत

लोकगाथा भन्नाले व्यापक अर्थमा कुनै व्यक्तिको वंश वा जातीय गौरव–को गुणगानदेखि लिएर सामाजिक घटना र देवता~~हरु~~हरूको सामूहिक गुणगान ~~गाउनलाइ~~गाउनु भन्ने बुझिन्छ ~~जनाउँदछ~~। ~~तर~~ यस शोधपत्रमा गाथा भनेर संस्कार गीतको ~~स्प~~रूपमा गाइने देवस्तुतिलाई मात्र लिइएको छ । ब्रा~~ह~~ह्मण-क्षेत्री~~हरु~~हरूको विवाह संस्कारमा दुलाहाले सिन्दुर हाल्नुपूर्व गाइने एक प्रकारको मंगलाचरण पनि गाथागीत हो । यी गाथा~~हरु~~हरू दशावतार भगवानको मङ्गलगान ~~स्व~~स्वरूप धर्मग्रन्थ~~हरुहरूबाट~~ (विवाहसं~~स्~~कारमा) बाट ब्राहमण जातिका

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: Double
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: Double
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

पूरोहितद्वारा गाइन्छन् । यी गाथाहरू प्रायः एकल स्वरमा लामो तथा मध्यम स्वरको स्वरलहरीमा दशावतार भगवान्को संस्मरणको साथ आत्म-शुद्धिको लागि गाइन्छन् । यी देवगाथाहरू धार्मिक कार्यहरू जस्तै सप्ताह, पुराण आदि प्रसङ्गमा पनि गाइन्छन् ।

४.२.२.३ महाल गीत

मागल वा माल निकै प्रचलित संस्कार गीत हो । हिन्दु धर्मालम्वीहरू हरेक शुभकार्यमा मङ्गल गीत गाउने गर्दछन् । ऋग्वैदिक कालदेखि यस परम्पराको सुरु भएको पाइन्छ । वेद, उपनिषद र पुराणकालीन परम्परानै हाम्रो संस्कृतिको आधार भएकाले विवाह व्रतबन्ध आदि शुभकार्यमा मङ्गल कामना गर्दै गीतहरू गाउन थालियो जुन गीतलाई नाउँ अनुसार, माहाल, मोहल पनि भनिन्छ (अधिकारी, २०५८: ३९) । कुनै पनि शुभ उद्देश्ले मागल गीत गाइन्छ । यो गीत सौभाग्यवती महिलाहरूले गाउने चलन छ । विशेष गरी विवाहमा कसार वटार्दा, जग्गे लगाउँदा यो गीत गाउने गरिन्छ । वरियाँत निस्किदा, दुलही भित्र्याउँदा साथै व्रतवन्ध गर्दा पनि यो गीत गाउने गरिन्छ । मङ्गल कामना गर्नु, नारीले मात्र गाउनु यस गीतका विशेषता हुन् ।

दुलहा अन्माउदा गाइने महाल (वोल्ड गर्नु)
दशै महिना कोखी लिएँ, दशै धारा खुवाए ।
आजदेखि मेरा वाला भयौ है पराई ।

ब्रतवन्धको मागल (वोल्ड)
दशैं महिना कोखमा राखी
जन्म दियौं आमा
आज समिन काखमा लियौं
अहिले जोगी भएँ
देउन आमा सातै मुठी भिख मैले मागें
.... (विस्तार संकलन)

यी महाल गीतहरू प्रायः नारीहरूद्वारा बाद्य-बाजाको प्रयोग नगरी लामो लामो लेग्रो तानेर तीखो स्वरमा गाइने हुनाले अति नै मनमोहक सुनिन्छ । तर यी गीतहरू गाउने परम्परा विस्तारै लोप हुँदै गइरहेको पाइन्छ । वाद्य-नृत्यको प्रयोगविना पनि पुराना महिला तथा आमाहरुले एकाग्र मीठास पूर्ण स्वरमा गाउने गीति अभिव्यक्ति महाल हो । यसमा श्रृंगार रहित भक्तिभावको झङ्कार मुखरित हुन्छ ।

४.२.२.४ सिलोक गीत

सिलोक भन्नाले संस्कृतको श्लोक शब्दलाई बुझाउँदछ । शास्त्रीय छन्दमा आवद्ध भएका पद्यलाई नै श्लोक भनिन्छ । विवाह संस्कारमा वर र वधु पक्षका जन्तीहरू बीच आपसमा प्रश्नोत्तर शैलीमा गाइने पद्यात्मक श्लोकहरूलाई पनि सिलोक भनिन्छ । यी सिलोकहरू प्रायः ब्राह्मण क्षेत्रीहरूको विवाह हुँदा वधुको घरमा जन्ती र माइती पक्षवीच आपसमा प्रश्नोत्तर शैलीमा प्रतिस्पर्धा गरी गाउने चलन हुन्छ । यी श्लोकहरू राति यज्ञ-मण्डपको काम थालनी भएपछि वर-वधु पक्षका जन्तीहरू बसेर आपसमा सिलोक गाउन सुरु गर्छन् । यसमा माइती पक्षले प्रश्न सोध्ने र जन्ती पक्षले उत्तर दिने काम हुन्छ । यो परम्परा विस्तारै लोप भइसकेको पाइन्छ । सिलोक गाउने परम्परा ज्यादै पुरानो हो । यसमा पुरुषहरूको मात्र सहभागिता देखिन्छ । सिलोक शास्त्रीय छन्दमा आवद्ध भए तापनि यही छन्द यति चरणको हुनुपर्दछ भन्ने पाइदैन गाउने गायकको वौद्धिक क्षमताअनुसार विभिन्न छन्दमा दुईदेखि चार चरणसम्मका श्लोकहरू रातभरी पनि गाउने प्रचलन देखिन्छ ।

> माइतीः कहाँ कहाँ वेली चमेली कहाँ उब्जे वेल,
> कसका हौ तिमी नाति पनाति कस्का हौ चेल ?
> जन्तीः जहाँ जहाँ उब्जे वेल चमेली त्यहाँ उब्जे वेल
> बाजेका हामी नाति-पनाति, गुरुका हामी चेला ।

.... (विस्तार संकलनमा)

Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: No underline
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: Double
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

यसरी व्राह्मण क्षेत्रीहरूले गाउने सिलोक गीतहरू दोहोरी प्रतिस्पर्धात्मक अभिव्यक्ति रहन्छ । शास्त्रीय छन्दका पद्यहरू एवम् बाद्य-नृत्यको आवश्यकता नपर्ने रोमान्टिक तथा मार्मिक अभिव्यजन यसमा प्रस्तुत हुन्छ । ~~बौद्धिकताले नचिन्नु आदि अभिलक्षणहरू यस गीतमा भेटिन्छन् ।~~

४.२.२.५ भजन गीत

कुनै आराध्य देवी देवताको गुणगान वा आराधना उपासनाको वर्णन गरेर गाइने गीतलाई भजन गीत भनिएको पाइन्छ । यी भजनहरू आध्यात्मिक भावनाले ओतप्रोत भएर गाइने हुनाले ईश्वरप्रति भक्तिभाव दर्शाई ईश्वरीय सत्ता र महिमाको गुणगान गरिन्छ । पौराणिक कथामा आधारित रामलीला, कृष्ण चरित्र र अन्य आफ्ना इष्ट देवताको स्तुतिगान गरेर पनि भजन गाइन्छ । यस्ता भजनहरू केवल हिन्दु सम्प्रदायमा मात्र नभई वौद्ध, जैन आदि सम्प्रदायमा पनि आफ्ना आराध्य देवीदेवताहरूको उपासना गर्दै गाउने चलन पाइन्छ ।

भजन कुनै देवीदेवताको मन्दिरमा भेला भएर गाइने गीत भए तापनि यस क्षेत्रमा धार्मिक शुभकार्यहरू जस्तै सप्ताह, पुराण, स्वस्थानी व्रत, सत्यनाराणको पूजा आदि अवसरहरूमा प्राय रातको समयमा यज्ञकर्ताहरूलाई जाग्राम हेतु भक्तिभाव प्रकट गर्न र मनोरञ्जनका दृष्टिले भजनहरू गाउने गरेको पाइन्छ । भजन गाउनका लागि एकजना गुरु र साथमा गाउने एउटा भजन मण्डली हुन्छ । यज्ञकर्ताको घरमा बसेर रातभर खैंजडी, मुजुरा, मृदङ्गा, हारमोनियमको धुन आदिका साथ सम्बन्धित आराध्य देवी-देवताको उपसना गरेर लोकलयमा भजन गाउने र पण्डितले यज्ञमण्डपमा पौराणिक ग्रन्थहरूबाट वाचन गरेको पुराणको सार संक्षेप प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

यस क्षेत्रमा गाइने भजनका केही केही अंश:

स्वयंभुव मनुलाई पुत्र जन्मे
उत्तानपाद राजा नाम पाई ।
उत्तानपाद राजाकी सुनीति रानी
सन्तति कोही पनि नाइ ।
पुत्र खातिर राजाले दोस्रो विवाह गरे

सुनीति रानीलाई पुत्र जन्मे ।
हर्ष गरे राजाले विचित्र बढाइँ
दान गरे अन्त्य नपाइ ।
न्वारन शेषुको ध्रुव रहयो नाम
.... (विस्तार संकलन)

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

आरती भजन

हे, पहिल्यै आरती हो राम फूलकी माला

काली नागलाई नत्थाउने श्याम कृष्ण वाला ।

आरती जय जय जय श्यामकृष्ण वाला

सञ्जक्षेको आरती मंगल गाओ जय जय जय

.... (विस्तार संकलन)

४.२.३ ——ऋतुकालीन कर्मगीत

मनुष्य श्रमजीवी प्राणी हो । ऊ प्रकृतिको काखमा हुर्किन्छ र प्राकृतिक अवस्था अनुरुपरूप ऋतुअनुसार श्रम गर्न उसलाई नै सिकाएको हुन्छ । सभ्यताको उषाकालदेखि नै मान्छेले ऋतु अनुसार कर्म गर्दै आएको छ । ऋतुअनसुार काम गर्दा केवल श्रम मात्र नपोखेर त्यहाँ श्रमिक हृदयबाट प्रस्फुटित आँसु र हाँसोका –लोक अभिव्यक्तिहरुहरू पनि पोखिएका हुन्छन् । यिनै ऋतुअनुसारका कामहरुहरू व्यक्त हुने लोकाभिव्यक्तिहरुहरूलाई ऋतुकालीन कर्मगीत भनिन्छ । वार्षिक ऋतुचक्र भित्र जीवनयापनका लागि श्रमजीविहरुहरू हातमा काम, गलामा गीत र हृदयमा आँशु र हाँसोको भावना लिएर बाह्रै महिना घाम पानी ढुङ्गा-माटो र परिस्थितिसँग युद्ध गरिरहेका हुन्छन् । यिनै श्रमबाट सञ्चित भएका लोक अभिव्यक्तिहरुहरूलाई श्रमगीत वा कर्मगीत भनिन्छ । प्रायः नेपाली लोकगीतहरुहरू यिनै श्रमसँग सम्बन्धित देखिन्छन् । श्रमसँग सम्बन्धित गीतहरुहरू पनि प्रायः–जस्तो बाह्रै महिना लोक गलाहरुहरूमा गुन्जने हुँदा यस्ता सबै गीतहरुहरूमध्ये केही विशेष प्रकारका गीतहरुहरूलाई मात्र यहाँ ऋतुकालीन कर्मगीत अन्तरर्गत समावेश गरी चर्चा गरिएको छ । यस कालीगण्डकी क्षेत्रका ऋतु र श्रमसँग हुर्किएका लोकगीतहरुहरूमा असारे, ओहाली र मड्सिरे दाइगीतहरुहरू पर्दछन् । यी लोकगीतहरुहरू बाहेक पनि श्रम र ऋतुसँग सम्बन्धित गीतहरुहरू भेट्न सकिन्छ । यी गीतहरुहरू बाह्रै महिना गाउन सकिने हुँदा यस अन्तर्गत केही गीतहरुहरूको मात्र यहाँ उल्लेख गर्न खोजिएको छ ।

४.२.३.१ ——असारे गीत

Formatted: Font: Bold
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 20 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

असार महिनालाई किसान~~हरु~~हरू ज्यादै मत्वपूर्ण महिनोको ~~स्प~~स्वरूपमा चित्रण गर्दछन् । किनभने वर्षभरिको अन्न धानवाली उब्जाउने चरणका ~~स्प~~स्वरूपमा मानो खाएर मुरी उब्जाउने महिना ठानिन्छ । असार महिना लागेपछि गाउँगाउँमा असारे फूल रातै भएर ढपक्क फुल्छ । त्यसैवेला खेतीपातिको काम सुरु हुन्छ । अनि गीतको रन्को फुट्न थाल्छ, त्यही रन्को हो असारे गीत (पराजुली, पूर्ववत् पृ. २११) ।

असारको रोपाइमा मन आनन्द हुनुका साथै हिलो खेल्दा भिन्नै प्रकारको रमाइलो महशुस हुन्छ । खेतका छेउ कुना खन्दै आली लगाउँदै हिलो छ्याप गर्दै हली वाउसे तथा गीतको गेडाले हानाहान समेत गरी एकातिर आँधीखोलाको सुसावट सँगसँगै अर्को तिर असारे गीत~~हरु~~हरू घन्किने गर्दछन् । असारे गीत एकोहोरी तथा दोहोरी दुवै प्रकारका हुन्छन् । खोला र खेतमा पानी छ्याल-व्याल भए जस्तै भ्यागुताका ट्वार-ट्वारसँगै चर्को घाम र तातोपानीले वाक्वाक् भई शीतल खोज्न हिड्नु पर्ने ~~व~~बेलामा पलपलमा रसाएर –सम्म पारेको हिलोमा छुपछुप खेत रोप्दै नरनारीले गलामा स्वत:–स्फूर्त उदगारका ~~स्प~~स्वरूपमा स्वभाविक हुँदै रोपाइँमा उमङ्गका साथ वैंसको ~~स्प~~स्वरूप जाहेर गर्न र उकाली ओराली सबै ठाउँमा घन्काउन थाल्दछन् ।–(भट्टराई, २०६७ पृ.–३) । गीतमा मनोरञ्जन हुनु, थकाइको महसुस नहुनु साथै दोहोरी वा एकोहोरी हुनु आदि यस गीतका विशेषता हुन् । दृष्टान्तका ~~स्प~~स्वरूपमा:

दोहोरी गीत:

———बाउसे: सिमसिमे पानी कुइरो र झरी वर्षाको वेलैमा
———पातली नानीसँग भेटभयो आज असारे मेलैमा
———पानीहै पऱ्यो लगाम्ला कुलो वर्षाको भेलैमा
———पातली भनी नजिस्काउ फेरी परौंला फेलैमा

....(विस्तार संकलन)

असारे एकोहोरी गीत:

असार मास चिजको कुरा गुलियो कसार
पूर्वको ढोका उघारी हेर्दा लागेछ असार
छुपुमा छुपु धानै र रौपौं हातमा बीउ छउन्जेल
राम्रै र लाम्ला मीठै र खाम्ला बाबाको जिउ छउन्जेल ।

.... (विस्तार संकलन)~~(विस्तार संकलन)~~

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

४.२.३.२ मंसिरे दाँइगीत

असार महिनामा रोपेको धान कार्तिक, मंसिर महिनामा काटिन्छ । त्यसपछि कुन्यू वा सरे लगाएर दाइँ गरिन्छ । दाइँ गर्दा एकातर्फ धान –चुटेर रास लगाइन्छ भने अर्कोतर्फ मियोमा गोरु बाँधी परालमा गोरुलाई फनफनी घुमाइन्छ । त्यसबेला दाइँ गीत गाउँने गरिएको पाइन्छ । त्यही गीत नै दाइँ गीत हो । दाइँ गीत श्रम सङ्गीतबाट उठेको कर्मगीत हो । भाका र बोलीमा केही फरक भए तापनि यो गीत प्राय: पूर्व, पश्चिम सबैतिर उल्लासपूर्व स्वरूपमा गाइन्छ (पराजुली, पूर्ववत्, २१८) ।

दाइँका वमेला भएका दँदेराहरूले रमाइलो गर्दै परालको कुन्यू भत्काइ धान परालसँग लाप्पा खेलको र मियो वरिपरि परालका गोरुलाई घुमाएको दृश्य मनमोहक हुन्छ । धान काटेर खलामा फिजारी गोरुलाई धपाउने बेलामा गाइने गीतलाई दाइँ गीत भनिन्छ (बन्धु, पूर्ववत्, १७७) ।

दाइँ हाल्दाहाल्दै गीत गाउँनाले मनोरञ्जन हुन्छ र दँदेराहरूलाई काम गर्नलाई हौसला समेत प्राप्त हुन्छ । यस प्रकारको गीतमा वाद्य सामाग्री र नृत्यको प्रयोग नहुनु, देवी शक्तिको आशामा गाइनु, गायनमा एक्लोपना हुनु आदि यसका विशेषता हुन् । जस्तै:

मियोको गोरु झाले र माले
घर बस्ने बुढिले थाउना टाले
हो ......हो ! ....माले भाइ हो ! ....हो हो !
.... (विस्तार संकलन)

४.२.४ बाह्रमासे गीत

पर्व संस्कार ऋतु विशेषका अवसरमा गाइने लोकगीतका अतिरिक्त पनि वर्षको बाह्रै महिना घर आगनदेखि लिएर बनपाखाहरू र भीर पहराहरूमा गुन्जिरहने लोक अभिव्यक्तिहरूलाई बाह्रमासे लोकगीत भनिन्छ । यस्ता लोकगीतहरू एकल वा युगल स्वरमा कुनै पनि प्रसङ्ग युक्त भावना र सहज अभिव्यक्तिका साथ लोकजीवनको सरल स्वरूपाङ्कन हुने गरी बाह्रै महिना गुन्जिरहेका हुन्छन् । बाह्रमासे लोकगीत अन्तर्गत बालकदेखि वृद्धसम्मले एकल वा युगल स्वरदेखि –लिएर एकोहोरी वा दोहोरी स्वरूपमा

गाउँन सकिने लोकगीतहरूका साथै आख्यानमुक्त र आख्यानयुक्त गीतहरू पनि पर्दछन् । यिनै बाह्रमासे लोकगीतहरूमा वैयक्तिक आँशु, हाँसो, माया र प्रीतिका हार्दिक अभिव्यक्तिका साथै मानवीय कर्म र मर्मका स्पर्शहरू पाइन्छन् । यसका अतिरिक्त यी गीतहरूमा वैयक्तिक —परिस्थिति, वाध्यता र विरहजन्य मानवीय मनोविम्वका अभिव्यक्तिका साथ सामाजिक आर्थिक र प्राकृतिक चित्रण समेत पाइन्छ ।

४.२.४.१— स्फुट वा फुटकर लोकगीतहरू

काव्यात्मक मुक्तक आयाम र संरचनाका दृष्टिले न्यूनतम द्विपदी वा दुइ हरफे लोकगीतलाई स्फुट वा फुटकर लोकगीत भनिन्छ । जसरी वैदिक संस्कृतमा कविताका न्यूनतम ढाँचा द्विपदी, त्रिपदी वा चतुष्पदीलाई मानिन्छ, त्यसैगरी लोकगीतको स्फुट ढाँचा पनि द्विपदीदेखि चतुष्पदीसम्मलाई मान्न सकिन्छ । न्यूनतम दुई पङ्तिदेखि चार—चार पङ्तिसम्मका लोकगीतहरूमा टुक्काहरू जोड्दै लैजाँदा सो भन्दा बढी पङ्तिहरू पनि पाइन्छन् । यस्ता विविध चरणयुक्त स्फुट गीतहरूका केही नमुनाहरू:

१. द्विपदी ढाँचामा: पानी मीठो कुरुङ्गे खोलाको
भर छैन यो मर्ने चोलाको

२. त्रिपदी ढाँचामा: माया मैले लाएको रोएर
जानी छैन पानीले धोएर
चरी उड्यो मनै धरर ....।

अधिकांश स्फुट लोकगीतहरूमा अभिधा, लक्षण र व्याङ्यार्थी भाव पनि पाइन्छ ।

अभिधार्थी:

मैदानबाट बोकेको भारी विसायो पाखापानी
गीत गाउँने मन थियो आउँदैन भाका पनि ।

लक्षणार्थी:

गयो माया त्यो धुरी काटेर
रुन्छ मन फाटेर ।

व्यङ्ग्यार्थी:

पराल हाल्ने भकारी त धान हाल्ले टौवा,

फुल पाऱ्यो भैंसीले त पाडी पायो कौवा,

बुझ्नेलाई श्रीखण्ड कस्तो ?

नबुझ्नेलाई फालेको छुर जस्तो

तिम्ले पनि नलगाउ त्यत्रो फुइँ

भुँइको भ्यागुतो उफ्रेनि जें को स्तै ।

(विस्तार संकलन)

नेपाली स्फुट लोकगीतहरुहरूको प्रकृति अथवा संरचना पक्षलाई हेर्दा मूलत: सामान्य स्तरका, मध्यस्तरका र उत्त्तम स्तरका गरी तीन समूहमा विभाजन गर्न सकिन्छ । सामान्यस स्तरका लोकगीतहरुहरूमा पहिलो पाउ वा चरण केवल अन्त्यानुप्रास मिलाउनका लागि मात्र आएको हुन्छ र दोस्रो पङ्तिले मात्र भन्न खोजिएको भाव व्यक्त गरिऐको हुन्छ । यस्ता गीतहरुहरू सर्वसाधारण तथा सिकारु व्यक्तिको मुखबाट सुन्न पाइन्छ । मध्यम स्तरका गीतहरुहरू अनुप्रासको चमत्कार भन्दा पनि केही पढे लेखेका र सौखिन गायकहरुहरूले गाउने गर्दछन् । उत्तम स्तरका गीतहरुहरू केवल ख्याती प्राप्त लोक गायकहरुहरूद्धासद्वारा मात्र गाउन सम्भव देखिन्छ । यस्ता गीतहरुहरूमा संमृद्ध लयविद्यधान प्रौढ कथन पद्धति, व्यञ्जना–धर्मी बिबम्व विधान र अन्त्यानुप्रास समेत मिलेर आएको हुन्छ । केही उदाहरणहरुहरू:

सामान्य लाप्केकगीत

मट्टीतेल टिनको टिन

मेरो मायालाई सम्झिन्छु, दिनको निद ।

गाइको बाच्छो उकाली ओराली

मन रन्छ नजाउ मरौली ॥

मध्यम स्तरको गीत

कहाँ गयौ यो रानी चरी ?

लेक पस्यो गुयाँली खानलाई ।

घर कहाँ हो, वैनीको नाम पनि ?

वैरागीले सकुलाँ जान्न कि ?

घर मेरो देउराली डाँडा,

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

नाउ मेरो लेकाली साहिली हो ।

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

उत्तम स्तरका गीत

पाल्पा जिल्ला लुम्बिनी अञ्चल
माया लाग्छ मन भयो चञ्चल ।
गायौ गीत रीत मात्र पुऱ्यायो
माछो माछो भ्यागुतो बनायो । ~~(विस्तार संकलन)~~

लोकगीतमा पाइने संक्षिप्तता, तीव्रता, गेयात्मकता, अनुप्रासीता र कौतुहल जस्ता विशेषताहरुहरू यिनै स्फुट लोकगीतमा पाइन्छन् । यी स्फुट गीतहरुहरू गाउनको लागि कुनै विशेष अवसरको आवश्यकता पर्दैन । जहिले पनि जहाँ पनि र जसले पनि गाउन सक्ने भनिन्छ । यिनै स्फुट लोकगीतहरुहरूलाई आख्यानीकरणको समायोजन गरी आयामको विस्तार गरेको खण्डमा लोककाव्य अथवा लोकगाथाको निर्माण हुन्छ भने यिनै स्फुट गीतहरुहरूलाई पात्रको समायोजन गरी प्रश्नो–त्तर शैलीमा आख्यान र आयामको विस्तार गर्न सकेको खण्डमा लोक नाटक तयार हुन्छ ।

४.२.४.२ —दोहोरी गीत

दोहोरी गीत सवाल जवाफ गरेर गाउने गरिन्छ । पहिला पहिला दोहोरी गीत गुरुङ, मगर जातिमा बढी प्रचलनमा रहेको थियो भने अहिले आएर यस प्रकारको गीत सबैले गाउने गरेको सुन्न सकिन्छ । –विशेष पर्व पारेर पानि यो गीत गाएको सुन्न सकिन्छ । आज आएर दोहरी गीत विभिन्न प्रकारका कार्यक्रममा गाउन पनि सकिन्छ । दोहोरी गीत विभिन्न मेला, पर्वका साथै विशेष अवसरमा गाउन दोहोरी गीतमा एक पक्षले प्रश्न गर्ने र अर्को पक्षले जवाफ —फर्काउने कार्य हुन्छ । दोहोरीमा प्रेम मिलन, प्रम विछोडका प्रसङ्ग, जातीय विभिन्नतको प्रसङ्ग, सामाजिक अन्याय र अत्याचारका परिस्थितिको चित्रण समेत पाइन्छ । दोहोरी गीतमा प्रतिस्पर्धी दुई पक्षहुने भएकाले प्रतिस्प्रर्धात्मक हुन्छ । कुन पक्षको गीत हुन्छ भनेर सुन्नेलाई कौतुहलता जागेको हुन्छ । तसर्थ प्रशस्त मनोरञ्जन हुनु, प्रश्नोत्तर प्रवृत्ति

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto, Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Space Before: Auto, After: Auto
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

रहनु, प्रतिस्प्रर्धात्मक हुनु, कौतुहलता हुनु आदि दोहरी गीतका प्रवृति तथा विशेषता पनि हुन् । दृष्टान्तका स्वरूपमा:

केटा: आइलायो कि त मायाको फूल
भेटमा तैन झरेसी स्कुल
आँशु झार्दै टोलाउँदा
हितको माया साथैमा नहुँदा
मन लाउँछ रुदै बोलाउँन

केटी: पिरतीको विरुवा सारेर
गा छौ तिमी टोल शून्य पारेर
आँशु झार्दै टोलाउँदा
हितको माया साथैमा नहुँदा
मन लाउँछ रुदै बोलाउँन

.... –(विस्तार संकलन)

४.२.४.३ सामाजिक गाथागीत

बैदिक संस्कृतिको 'गाथिन' शब्दबाट आएको 'गाथा' शब्दको अर्थ 'गाउनु' हुन्छ । लोकगाथा भन्नाले मौखिक परम्परामा प्राचीन तथा समसामयिक विषय वा घटनाहरूलाई लिएर गाउँदै आएका गीतिकथामा आधारित भन्ने बुझिन्छ । एउटै व्यक्ति वा जाति विशेषको गुणगान विरचित कथा गीतलाई पनि गाथा भनिएको पाइन्छ । विषय–वस्तुका आधारमा यी लोकगाथाहरूलाई क्रमश: पौराणिक, ऐतिहासिक र सामाजिक गाथाका स्वरूपमा विभाजन गर्न सकिन्छ । विवाह संस्कारमा पाइने पौराणिक गाथाको बारेमा संस्कार लोकगीत अन्तर्गत चर्चा गरिएको छ भने ऐतिहासिक गाथा अन्तर्गत समावेश गर्न सकिने 'सोरठी अख्यानमूलक गीतहरूको बारेमा पनि अगाडि नै चर्चा भइसकेको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत बाह्रै महिना गाइने सामाजिक गाथाको बारेमा चर्चा खोजिएको छ ।

समाजका विभिन्न परम्परा, स्मरणीय घटनाहरू र जीवनका विविध पक्षका बारेमा लोकगलामा प्रचलित गाथालाई सामाजिक गाथा भन्ने गरिन्छ । यस्ता सामाजिक गाथाहरूमा समसामयिक विषय वा घटनाहरू पर्दछन् प्रेम, हृदय विदारक घटना, युद्ध

साहसिक कार्य, हत्या, त्याग तपस्या आदि गेयात्मक अभिव्यक्ति पाइन्छ । यँही लोकलयमा गाएर वर्णन गरिएका सामाजिक घटनाहरू नै सामाजिक गाथाका रूपमा वर्णित भएका भेटिन्छन् । यस्ता गाथाहरू मौखिक परम्परामा गाइने हुँदा रचनाकारको भन्दा पनि गायकको वर्ण्य विषय प्रशङ्गको विशेष महत्व स्थित हुन्छ ।

४ नं. स्याङजा जिल्ला बलाम भन्ने गाउँ

बलामी र मलामीको संगतको भन्छन् कहानी
बलाम जान भन्दा मलाम जान जाती.....
कालो गोरु नार्दा खेरी भिsसमिसमा खैरी गाइ–परिछन्
हलिले नार्दा खेरी खुट्टाले ठोकी–छन्
भलछोपा खेतको सुनहै बइन ।....
त्यहाँ त जन्ती कुट्छन् भन्थे गरे नढाँटी
कम्मर कसी सिलोक गाउ है नपरी पछाडी
जित आयो भने देखी वीरताको चिन्हो
लगाइ दिउँला नफाले सुपारी

सामाजिक गाथाहरूको सिर्जना गर्नमा विशेषत: नारीहरू एवम् लोकगायकहरूको विशेष योगदान रहन्छ । समाजमा कुनै अप्रिय वा कारुणिक घटना घटयो भने त्यस घटनालाई सामाजिक गाथाको रूपमा गाइएको हुन्छ । यस्ता सामाजिक गाथा प्राय: गन्धर्व जातिहरूले गाउँघरमा सारङ्गीको ध्वनिसँगै आफ्नो सुमधुर स्वर लहरीमा प्रत्येकको घरघरमा गाउँदै हिड्ने गर्दछन् । त्यसैगरी नारीहरूले तीज पर्वमा जम्मा भएर सामुहिक रूपमा यिनै घटनाहरूलाई विषयवस्तु वनाई आफ्ना आन्तरिक वेदनाको विरेचन गर्न यी गाथाहरू गाउने गर्दछन् । यस्ता सामाजिक गाथाहरू प्राय: कारुणिक एवम् हृदयविदारक घटनाहरूमा आधारित भेटिन्छन् । नेपालको कुनै पनि ठाउँमा घटेका घटनालाई लिएर पनि यस्ता गाथाहरू तयार पारिएको हुन्छ ।

यसरी करुण वा वीररस प्रधान हुनु, कथाको वर्णन हुनु, रचनाकार अज्ञात हुनु, वाह्रैमहिना निरन्तर गाइ नै रहनु वाद्य नृत्यको बन्धनमा नरहनु जस्ता ग्रमहरू सामाजिक गाथाका निजी विशेषताहरू देखिन्छन् । सामाजिक समस्यामूलक गीत पनि पाइन्छ ।

विदेशीले पठाए नौलो लुगा छपाइ
मानीदैन राजै हामी लाउन नपाइ
.... (विस्तार संकलन)

४.२.४.४ बालगीत

बालकहरूले गाउने अथवा बालकहरूको मनोरञ्जनको लागि गाइने लोकगीतहरूलाई बालगीत भनिन्छ । यस्ता बालगीतहरू एकातर्फ बालकलाई खुसी राख्नका लागि तिनको आमाहरूले गाउने गर्दछन भने अर्को तर्फ स्वयम् बालबालिकाहरूले सामूहिक रूपमा एक आपसमा भेला भएर पनि गाउने गर्दछन् ।

बालकका आमाहरूले आफ्ना बालकलाई जन्म दिनासाथ विविध क्रियाकलापहरू बालगीतवाटै सिकाउँछन् । जस्तै रोएको बालकलाई फुल्याउनु पर्दा '-हल हो हो, नरौ नानी' बालकलाई सुताउनु पर्दा 'हा हा नानी नुनु गर' भन्दै बालकलाई भात खुवाउनु पर्दा नानीको माम कल्ले खाला कल्ले खाला, ला चरी ला' भन्ने गरिन्छ । बालकलाई हिड्न सिकाउँदा 'ताते नानी ताते' साथै नाच्न सिकाउँदा 'हा नाच्यो नानी नाच्यो' भन्दै विभिन्न क्रियाकलापहरू बालगीतकै माध्यमबाट सिकाइन्छ । यिनै बालकहरूको मनोरञ्जनका लागि अभिभावकहरूद्वारा गाइने बालगीतलाई लल्लेरी अथवा ललौरी पनि भनिन्छ । यस्ता ललौराहरू गाउनुको मुख्य उद्देश्य बालकलाई मातृ भाषा सिकाउनु र मनोरञ्जन गराउनु देखिन्छ । उदाहरणका लागि केही बालगीतहरू:

नानीलाई नचाउँदा
हा ! नाच्यो ! नानी,
नाच्यो नानी
थइ थइ, हत्केलामा

नाच्यो नानी, नाच्यौ

धैया बाबु ! धैया बाबु !

अगेनीको छेउ छेउ

नाच्यो बाबु, नाच्यो ।

.... (विस्तार संकलन)

यसरी यस क्षेत्रमा प्रचलित बालगीत~~हरु~~हरू विविध लय प्रचलनका देखिन्छन् । बाल गीत र खेल~~हरु~~हरू एकै साथ सञ्चालन हुने हुँदा यी गीत~~हरु~~हरूबाट बालक~~हरु~~हरूको बौद्धिक तथा शारीरिक विकासमा वृद्धि हुने देखिन्छ । यस्ता गीत~~हरु~~हरू मौखिक परम्परामा विकसित हुनुका साथै कुनै लेख्य बाल कविता~~हरु~~हरूबाट पनि प्रभावित देखिन्छन् । यी बालगीत~~हरु~~हरूमा वाद्यनृत्यको प्रयोग भएको पाइदैन र प्राकृतिक वस्तु वा मानवेत्तर प्राणी~~हरु~~हरूलाई मानवीकरण गरेर समेत गाइएको पाइन्छ ।

४.२.४.५ झ्याउरे गीत~~हरु~~

झ्याउरे गीतको उत्पत्ति वाग्लुङ जिल्लाको राङखानीबाट भएको हो भन्ने कुराको उल्लेख अन्वेषक धर्मराज थापाले एकजना भिभिठानका~~क~~ व्यक्तिका भनाइबा~~छट~~ उद्धृत गर्दै झ्याउरे गीतको उत्पत्ति राङखानीको थनथापबाट भएको हो भन्ने कुराको उल्लेख गरेका छन् (थापा, २०३० पृ. २७२) । लक्ष्मण लोहनीले पनि (सम्भवत: वाग्लुङ तिरै) मादलको तालमा गाइने चुड्कालाई झ्याउरे गीत भनेका छन् (लोहनी, २०२२ पृ. १५६) ।

झ्याउरे गीतको उत्पत्ति जहाँबाट भएको भए तापनि यस गीतलाई झ्याउरे किन भनियो र कुन-कुन लोकगीतलाई झ्याउरे गीत भनिन्छ भन्ने प्रश्नको सन्तोषजनक उत्तर पाइदैन । वि.स. १८७४ तिर गढवाल कमाउँ क्षेत्रमा प्रचलित हाइ गौरी लोक भाकाको प्रतिस्थापनामा गाइएको 'जुहारी' र 'सालीजु' भाकालाई झ्यारे गीत भनिएको पाइन्छ । यी लोक भाका~~हरु~~हरूलाई किन झ्याउरे गीत भनियो भन्ने उचित कारण भने उल्लेख गरिएको पाइदैन । झ्याउरे गीत भन्नाले जोसुकैले जहासुकै गाए ता-पनि एउटा खास प्रकारको भाकामा गाइने गीत नै झ्याउरे गीत भएको अनुभूति हुन्छ । यथार्थत: युगल ~~स्वरू~~पमा नै स्त्री पुरुषको सामूहिक स्वर यसमा अवस्थित हुन्छ । यस क्षेत्रमा झ्याउरे गीत भन्नाले पुरुष र महिला अर्थात् तन्नेरी-नरुनी~~हरु~~हरूले युगल वा सामूहिक स्वरमा एकोहोरी वा दोहोरी

स्परूपमा डम्फू र मादलको तालमा आफ्ना आत्मिय प्रेमभभावनाहरूहरू व्यक्त गरेर गाउने गरेको पाइन्छ । यहाँ भ्याउरे गीतलाई 'झाम्रेगीत पनि भन्ने गर्दछन् । यी भ्याउरे र झाम्रे गीतहरूहरू सगोत्री वा एउटै वंशका स्त्री पुरुषहरूहरू बबीचमा र आफ्नो समाज छिमेक र दाजुभाइका सामुमा पनि गाइयँदैन । यी भ्याउरे गीतहरूहरूले प्रायः प्रेमी––प्रेमीकाहरूहरूले आफ्नो माया प्रीतिका भावनाहरूहरू व्यक्त गरी एकान्तमा बसेर गाउने गीतलाई जनाउँछ । सभ्य व्यक्ति र समाजले भ्याउरे गीतलाई घृणा गरे ता–पनि भ्याउरे गीत अन्यन्त हृदयस्पर्शी हुन्छ । यस्ता भ्याउरे गीत गाउनका लागि समाजले सहर्ष स्वीकार नगरेता पनि मतवाली जातीहरूहरूमा खुलेआम र ब्राहमण क्षेत्री समाजमा लुकी––चोरी गाउने प्रचलन पाइन्छ । लयका आधारमा यस क्षेत्रमा प्रचलित भ्याउरे गीतहरूहरूलाई गायनका दृष्टिले हदेर्दाबी– लस्के भाकामा गाउने भ्याउरे र चुड्के भाकामा गाउने भ्याउरे गरी प्रकारका देखिन्छन् ।

१. लस्के भाकाका भ्याउरे गीतहरूहरू

लस्के भाकाका भ्याउरे गीतहरूहरू प्रायः निश्चित छन्दयुक्त र थेगो वा रहनीका साथमा आएका हुन्छन् । यिनै थेगोका आधारमा गीतको नामकरण गरिएको हुन्छ । दृष्टान्तस्तका स्परूपमा:

पुरुष: आजको दिनमा भेट हाम्रो भयो गीत गाउँन के होला ?
हाँसौ न खेलौं दुई दिनको जीन्दगीमा मर्नै पर्ने चोला ।

स्त्री: हाँसौ न खेलौं भेट हाम्रो हुँदा के पो हुन्छ र ?
बल्लमा बल्ल भाको भेट लाग्यो हामीलाई रहर–, (विस्तार संकलन)

२. चुड्गा भ्याउरे गीत

प्रत्यक चरणमा चौधभन्दा कम अक्षरहरूहरू भएका लोकगीतहरूहरू अथवा डम्फु र मादलको छोटो तालमा गाउन र नाच्न सकिने गीतहरूहरूलाई चुड्का भ्याउरे भनिन्छ । मादलको छोटो तालमा गाउन र नाच्न सकिने लोकगीतहरूहरूलाई –चुड्का भ्याउरे भनिन्छ । यी चुड्का गीतहरूहरूलाई पनि टुक्का सहित र टुक्का रहित गरी दुई प्रकारले गाउन सकिन्छ । यी चुड्का गीतहरूहरू तन्नेरी––तरुनीहरूहरूले प्रायः दोहोरो स्परूपमा गाउने हुँदा त्यँहाका समसामायिक घटनाहरूहरूको वर्णन गर्नुका साथै बिम्बनम्न र प्रतीकका

माध्यमबाट —आफ्ना प्रेम–भावनाहरू व्यक्त गरेका हुन्छन् । यसै प्रसङ्गमा प्रेमी प्रेमिकाले आफ्ना मनको प्रेम –भावनाहरूलाई जाल र माछाको प्रतीकद्वारा व्यक्त गरेको एउटा चुड्के झ्याउरे गीतको उदाहरण यस प्रकार छ ।

केटा: हा......... हिडे म त माछी जाल खेल्नलाई
तालको माछी जालैमा पार्नलाई

केटी: हा .... माया तिमी जाल खेल्न जाने
भन्न् मलाई लाने की नलाने ?

केटा: जाने भए मै साथ दिउँला ।
आधा तिम्लाई आधा मै लिउँला ।

.... (विस्तार संकलन)

यसरी नृत्य वाद्यको प्रयोग हुनु, टुक्का सहित र टुक्कारहित गाउनु प्रायः मायाप्रीतिका भावहरू प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा व्यक्त गर्नु, एकोहोरी वा दोहोरी रूपमा गाउनु, प्रेमी-प्रेमीकाहरूका बीचमा मात्र गाउनु चुड्के झ्याउरे गीतका विशेषता हुन् ।

४.२.५ निष्कर्ष

लोकसाहित्यको प्रमुख विधा लोकगीतको माध्यमबाट सामजिक जीवनका आशा निराशा, हर्ष-विस्मय, सुख-दुख, माया-प्रीति, ईर्ष्या, एवम् आक्रोशका हार्दिक उद्गारहरू व्यक्त भइरहेका हुन्छन् । यी गीतहरूका माध्यमबाट कालीगण्डकी क्षेत्रको सामाजिक जीवन, रहन-सहन, भेष-भूषा –र प्रचलित चाडपर्व, धार्मिक तथा सांस्कृतिक रीतिरीवाज, आदिको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । लोकगीतको प्रमुख विषयवस्तु प्रेममा आधारित रहेको पाइन्छ । माया प्रेम मानवीय नैसर्गिक वस्तु हो र सांसारिक सृष्टि पनि यही माया जालमा अडिएको पाइन्छ । जीवन भोगाइका क्रमश प्राप्त भएका अनुभवहरू पनि यिनै माया-प्रीतिका अन्तरक्रियाद्वारा व्यक्त भएका हुन्छन् । परिवारमा हुने आन्तरिक ईर्ष्या आदि पनि लोकगीतका माध्यमबाट व्यक्त भएको पाइन्छ । विशेष गरेर नारीहरूमा हुने विषमलिङ्गी प्रेमाकर्षण र समलिङ्गीमा हुने आन्तरिक द्वन्द्व पनि लोकगीतहरूमा आकर्षित रहेको पाइन्छ । ऋतुकालीन पर्वगीतहरू जुन मारुनी, ख्याली, भैली, देउसी, होली र तीजगीत आदिमा मानवीय संवेगहरू तरङ्गित हुँदै अभिव्यक्त भएका पाइन्छन् । त्यस्तै संस्कार कार्यहरूमा गाइने लोकगीतहरूबाट पनि लोकसंस्कृति झल्किरहेको पाइन्छ । त्यस्ता संस्कार गीतहरू –यस क्षेत्रमा गाइने रत्यौली, गाथा, महाल, भजन, सिलोक आदि गीतका

माध्यमबाट भेष-भूषा, चालचलन, रहनसहनका कुराहरुहरू व्यक्त भएका पाइन्छन् । यस क्षेत्रमा राम, कृष्ण, विष्णु, सीता, पार्वती, आदि आराध्य देवी देवताहरुहरूको स्तुतिगान पनि लोकलयमा नै गरेको पाइन्छ ।

यस कालीगण्डकी क्षेत्रमा कर्म गीतको आफ्नै मौलिकता रहेको पाइन्छ । कृषि क्षेत्रमा प्रायः सबै मानिस लागेका पाइन्छन् । यहाँको असारे र मंसिरदाँइगीतले झनै महत्व राखेको पाइन्छ । बाह्रमासे गीत यहाँको वन-पाखा, मेला-पातो र अन्य अवसरमा गाइने गरेको पाइन्छ । वाह्रमासे गीतहरुहरूबाट सामाजिक चेतना दिने गरेको पाइन्छ । समग्रमा हेर्दा कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरुहरूमा सामाजिक रहनसहन, भेषभुषा, चाडपर्व, धर्मकर्म, संस्कार, पारिवारिक सम्बन्ध आदिको –सचिव वर्णन भएको पाइन्छ ।

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Line spacing: Multiple 1.4 li

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

अध्याय पाँच

उपसंहार, निष्कर्ष

५.१ उपसंहार

स्याङ्जा जिल्लामा अवस्थित यो गाउँपालिका स्नथानीय निकाय पुर्नसंरचना आयोगले साविक श्री कृष्ण गण्डकी, विच्घर्घा, आलमदेवी र चण्डीभञ्याङ गाविस मिलाएर बनाएको हो । –पूर्वतर्फ गल्याङ नगरपालिका, उत्तरतर्फ पनि गल्याङ नगरपालिका र गुल्मी जिल्लाको कालीगण्डकी तथा सत्यवती गाउँपालिका, पश्चिमतर्फ पाल्पा जिल्लाको तानसेन नगरपालिका र दक्षिणतर्फ –बगनासकाली गाउँपालिका र तानसेन नगरपालिका यति चार किल्ला–भित्र कालीगण्डकी गाउँपालिका अवस्थित रहेको छ । तीनतिरिबाट कालीगण्डकी नदीले परिवेष्ठित रहेको छ । धार्मिक भूमि–शीला शालिग्रामको सामिप्यथ्तामा रहेको यो भूमीि आफैमा ऐतिहासिक स्बंएवम् आध्यात्मिक –दृष्टिले पनि साँस्कृतिक महत्व राख्दछ । प्रसिद्ध आलमदेवी मन्दिर यही गाउँपालिकामा पर्दछ । वेल्टारी, वाँसघारी, मिर्मी यस क्षेत्रका समथर भु-भाग हुन् भने जैपते, छाप, दब्छे आदि माथिल्लो भूभागका क्षेत्रहरुहरू हुन् हालसम्मकै निर्माण सम्पन्न ठूलो “कालीगण्डकी ‘ए’ जलविद्युत केन्द्र” यस गाउँपलिका–भित्र रहनु आफैमा गौरवको विषय रहेको छ । वडा नं ५ नयाँमिल–देखि मिर्मी तथा वेल्टारीसम्म कालोपत्रे बाटो भए–पनि गाउँपालिकाको ९०% भूभागमा कच्ची बाटो भने अधावधिक कायमै छ । जातीय दृष्टिले यस क्षेत्रमा अधिकांस मगर, ब्राह्हमण, क्षेत्री र दलित जातजातिहरुहरू बसोबास गरेका देखिन्छन् । यिनीहरुहरूले अँगाल्ने, धर्म, संस्कार सांस्कृतिमा र परम्परा यस क्षेत्रको परम्परागत अमूल्य सम्पत्ति हो । शैक्षिक दृष्टिले ५,६,७ क्षेत्रमा पाँचवटा माध्यमिक विद्यालय र एउटा मात्र क्याम्पस रहेका देखिन्छन् ।

लोकसाहित्यक मानव समाजको दर्पण हो । जनसाधारणले भोगेका जीवन र जगतका अनुभव र अनुभूति यसमा भेट्न सकिन्छ । लोकसाहित्यमा मानव संवेगका हरेक कुराहरुहरू लोककथा, लोकगीत, लोकगाथा, लोकनाटक, उखान-–टुक्का, गाउँखाने कथाका ाध्यमबाट प्रस्तुत भएका पाइन्छन् । लपोकसाहित्य कहिल्यै –पुरानो नहुने, दिक्क नलाग्ने मानव

मस्तिष्कलाई सरसता प्रदान गरी सधैं जाँगर र प्रेरणा दिने नयाँ र ताजापनको अनुभूति गराइरहने साहित्यिक बिधाविधाको शसक्त माध्यम मानिन्छ ।

यसका शसक्त अन्य बिधाविधाहरुहरू लोकगीतका लागि महत्वत्वपूर्ण अङ्गका स्पारूपमा लिइन्छ । प्रस्तुत अङ्गको साहित्सत्यमा आफ्नै विशेषता र महत्व रहेको छ । मानिसले गीतमार्फत् आफ्नो समाज, जीवन, राष्ट्र आदि सबै कुराको अनुभूति पाउँदछन् । हाल राष्ट्रियताको भावना जगाउन कुनै सूचना सन्देश र आह्वान फिंजाउन गीत नै प्रभावकारी माध्यम बन्ने गरेको छ । यसले हरेक लोकसंस्कृतिलाई प्रतिनिधित्व गरेको हुन्छ । लोकगीतका अन्य शाखाहरूरुमा पूर्वगीत, कर्मगीत, सांस्कृतिक गीतहरुहरू पर्दछन् । अत: लोकसंस्कृतिक–मा हुर्किएका अर्थात् लोकलयमा आधारित साझा लौकिक अभिव्यक्तिहरुहरू नै यस क्षेत्रका लोकगीतहरुहरू हुन् । यस क्षेत्रका लोकगीतहरुमा जनताका सुख, दुख:का भावना सञ्चित हुनुका साथै लोकजीवनको समसामयिक झलक पनि पाइन्छ । यी लोकगीतहरुहरू एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा र एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा हस्तान्तरण हुँदै, विकसित हुँदै आएका –छन् । लोकगीतहरुहरूको विकास लिखित स्परूपमा नभएर मौखिकस्परूपमा भएको हो र यो सहरी होइन, ग्रामीण सांस्कृतिक, परम्परा र वातावरणमा विकसित भएको हो । लोकगीतहरु भावुक हृदयको ढुकढुकीबाट कुनै घटना वा प्रसङ्गानुसार सहज र स्वत:–स्फूर्त स्परूपमा मुटु रसाउँदै छचल्किन्छन् र संगीतात्मक लयमा तरङ्गिदै वन-–पाखाहरुहरूमा —र देउराली भञ्ज्याङहरुहरूमा गुञ्जिन थाल्दछन् । लोकगीतको सम्बन्धमा –परम्परागत संस्कृतिक र रीतिरिवाज मात्र नभएर आधुनिकतासित पनि हुन्छ र आधुनिक सभ्यताको विकासमा पनि यिनीहरुहरूको उल्लेखनीय योगदान रहेको पाइन्छ । सामाजिक जीवनका विविध घटना, ऐतिहासिक परम्परा, पौराणिक मान्यता सामाजिक अवस्था आदिको संकेत लोकगीतहरुहरूमै अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरुहरूमा आफ्नै प्रकारका मौलिक विशेषताहरुहरू देखा परे । यहाँ गाइने अधिकांश लोकगीतहरुहरूकमा प्रत्यक्ष जनजीवनको वास्तविक छाप व्यक्त भएको पाइन्छ । व्यक्ति विशेषबाट सिर्जना हुने लोकगीतहरुहरूमा पनि त्यहाँको लोकजीवनका वैयक्तिक एवंएवम् सामूहिक समस्याहरुहरू चित्रण भएको वस्तु तथ्यताको अनुभूति गर्ने मौका प्राप्त भयो । यिनै लोकगीतहरुले वर्ष–भरिका विभिन्न परम्परागत साँस्कृतिक पर्वहरुहरू र जीवनभरिका लौकिक एवंएवम् आध्यात्मिक

संस्कारहरूहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्नमा विशेष योगदान पु¥याउदै आएका भेटिए । भैलो, देउसी, सोरठी, धाटु, तीज, होली आदि लोकगीतहरूहरूलमे यस क्षेत्रमा प्रचलित चाडपर्वहरूहरूको स्मम्रण गराए भने संस्कार विशेषमा प्रचलित रत्यौली, गाथा, महाल, सिलोक, भजन आदि संस्कार गीतहरूहरूले त्यहाँका परम्परागत संस्कारको पहिचान गराउन समर्थ भए । साथै लोकगीतका अभिव्यक्तिहरूहरूमा विरह-व्यथा, रागात्मम्मक प्रेम-प्रसङ्ग, धति-प्रतिधात, वियोग पाइनुका साथै जीनका मार्मिक अनुभूति तथा मानवीय आदिमा मनोवृत्तिको यर्थार्थ चित्रण पनि फेला पर्दछन् । अधिकांश कालीगण्डकी क्षेत्रको लोकगीतहरूहरूको सिर्जना अशिक्षित, निम्न आर्थिक यर्थार्थ नारीहरूहरूका वाध्यता, विवशता, पीडा वेदना र गृहस्थी जीवनका तिता-मीठा अनभूतिहरूहरू अभिव्यक्त हुन्छन् ।

यस कालिगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित ऋतुकालीन पर्व ;। कर्म र संस्कार कार्यहरूहरूमा गाइने लोकगीतहरूहरू वाहेक एकोहोरी, दोहोरी, स्फुट र विविध भ्mयाउरे भाकाहरूहरू घर-आँगनदेखि लिएर बन-पाखा र मेमलापातहरूहरू समेत वर्षको वाह्रै महिना गुञ्जिरहको भेटिन्छन् । यी बाह्रमासे लोकगीत बालकदेखि वृद्धसम्मले गाउने गर्छन् । एकल वा युगल स्वरदेखि लिएर एकोहोरी वा दोहोरी स्परूरूपमा समेत गाउन सकिने यी लोकगीतहरूहरूमा आख्यानयुक्त र आख्यानयुक्त भावहरूहरू अभियुक्तप्रति हुन्छन् । वैयाक्तिक आँशु, हाँसो र माया—प्रीतिका हार्दिक अभिव्यक्तिहरूहरूका साथै मनामनीय कर्म र मर्मका स्पर्शहरूहरू छताछुल्ल पाइन्छन् । यसका अतिरिक्त यी गीतहरूहरू वैयक्तिक परिस्थिति, वाध्यता र विहरजन्य मानवीय मनोविम्बको प्रस्तुतिकासाथै सामाजिक, आर्थिक र प्राकृतिक चित्रण समेत प्रत्यक्ष विद्यमान रहे ।

सामाजिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस क्षेत्रका लोकगीतहरूहरूमा त्यँहाका सामाजिक जीवन, रहनसहन, भेषभूषा, प्रचलित चाडपर्व, धार्मिक तथा साँस्कृतिक रीतिरिवाज स्वंएवम् अन्धविश्वासको यर्थार्थ चित्रण रहयो । सोरठी, धघाटु, मारुनी, आदि गीतहरूहरू मङ्गोल मूलका मगर समाजमा प्रचलित देखिन्छन् । भने तीज, रत्यौली, गाथा, सिलोक, भजन आदि गीतहरूहरू आर्थमूलकका ब्राह्हम्मण, क्षेत्री समाजमा वढी प्रचलित भेटिए । अत्य प्रकारका भैलो, देउसी, महाल, होली, लगायत ऋतुकालीन कर्मगीत र बाह्रमासे लोकगीतहरूहरू चाहिँ यस क्षेत्रका वासिन्दाहरूहरूका—साथ लोक अभिव्यक्तिका हुन् । यिनै साझा लोक

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

अभिव्यक्तिको माध्यमबाट यस क्षेत्रका लोक गीतको आशा निराशा, हर्ष-विस्मय, सुख-दुख, माया-प्रीति र इर्ष्या स्वंएवम् आक्रोशका हार्दिक उद्गाररउहरुहरू व्यक्त भइरहेको हुन्छन् ।

जीवन धान्नका लागिग आवश्यकीय वस्तु अर्थ हो र अर्थोपार्जनका लागि विभिन्न देशमा संलग्न यस क्षेत्रका बासिन्दाहरुहरू एवम् उनीहरुहरूको आर्थिक जीनको यथार्थ चित्रण प्रत्यक्ष लोकगीतमा पाउन सकिन्छ । यहाँका बासिन्दाहरुहरूको आर्थिक स्तर मध्यम खालको भएको र उनीहरुहरू मध्ये कोही कृषि पेशामा संलग्न र कोही विदेशमा नोकरी गर्न बाध्य रहेको बुझिन्छ । यी बाध्यताका अभिव्यक्तिहरुहरू पनि असारे गीत र बाह्रमासे लोकगीत विषय बस्तु बनेर गरेका छन् । यस्ता प्रकृतिमूलक लोकगीतका व्यक्तिको वैयक्तिकता भन्दा पनि प्राकृतिक सौन्दर्य र सामूहिक भावभूमि झल्किएको हुन्छ । आधा आशा-–निराशामा प्रयत्नहरुहरू प्रकृतिका सहाराले गायकका सुख दुःखका अनुभूतिहरुहरूमा विलिप्लेन हुन पुग्दछन् ।

यस कालीगण्डकी क्षेत्रका लोकगीतमा स्वयम् प्रकारको लय विधानका भावात्मक तीव्रता, गेयात्मकता, लयात्मकता जस्ता मौलिक विशेषताहरुहरू विद्यमान देखिए । यिनै विशेषताहरुहरूले गर्दा एउटै गीतलाई पनि विविध लयमा गाइनुका साथै लय मिलाउनका लागि बीच बीचमा विविध थेगो वा उनीहरुहरूको समेत समावेश गरिएको भेटियो ।

अन्त्यमा यस क्षेत्रका लोकगीतहरुहरूको अहिलेसम्मको अध्ययनबाट के कुरा स्पष्ट स्परूपमा निकालियो भने यस क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरुहरूमा स्थानीय लोक धारणा समाजिक परिवेश, आर्थिक अवस्था, धार्मिक विश्वास शैक्षिक गतिविधि र प्राकृतिक दृश्यावलीको यर्थार्थ वस्तुचित्र यस क्षेत्रका लोकगीतहरुहरू नेपाली लोक साहित्यक क्षेत्रमा उल्लेखनिीय उपलब्धिी प्राप्तीका स्परूपमा रहेका छन् ।

५.२ सम्भावित शीर्षकहरु

- काली गण्डकी क्षेत्रका लोक गीतहरुको रसपरक अध्ययन
- काली गण्डकी क्षेत्रका लोकगीतहरुको अलङ्कारपरक अध्ययन
- काली गण्डकी वारपारको लोक गीतहरुको तुलनात्मक अध्ययन

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 20 pt, Bold, Complex Script Font: 20 pt

Formatted: Font: 20 pt, Bold, Complex Script Font: 20 pt

Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1

Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, नारायणप्रसाद, *स्याङ्जाली लोकगीतको अध्ययन, सङ्कलन र वर्गीकरण (ज्याग्दी खोलामा केन्द्रित),* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली विभाग, कीर्तिपुर, २०४३ ।

आर. डी र एल. एल, *नेपालका विभिन्न जाति र लोकगीत एक परिचय,* ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन, २०३३ ।

ओभ्मा र गिरी, रामनाथ र मधुसुदन, *लोकसाहित्य पूर्व आधुनिक नेपाली साहित्य र आधुनिक नेपाली निवन्ध,* काठमाडौं : स्टुडेन्टस वुक्स पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिव्युटर्स २०६० ।

खनाल, तुल्सीराम, *आँधीखोले लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली विभाग, २०६० ।

गैरे, ईश्वरीप्रसाद, *लोकसाहित्य पूर्व आधुनिक नेपाली साहित्य र आधुनिक निबन्ध,* काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्तक भण्डार, २०६० ।

गौतम, लक्ष्मण, *चितवनको साहित्य सर्वेक्षण र विश्लेषण,* चितवन वाङ्मय प्रतिष्ठान, २०५२ ।

जोशी सत्यमोहन, *हाम्रो लोक संस्कृति,* काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार, २०१४ ।

थापा, धर्मराज, *गण्डकीका सुसुली,* काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र., २०३० ।

थापा, धर्मराज, *मेरो नेपाल भ्रमण,* पोखरा: सावित्री थापा, २०१६ ।

थापा, धर्मराज र हंसपुरे सुवेदी, *नेपाली लोकगीतको विवेचना,* काठमाडौं : पा. वि.के.त्रि.वि, २०४१ ।

थापा, मोहन हिसांशु, *साहित्य परिचय,* काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार, २०३२ ।

थापा, भैरब बहादुर, *सोरठीलाई खोज्दा,* प्रज्ञा (ने.रा.प्र.प्र. वर्ष २, अंक ४) २०३० ।

थापा र सुवेदी, *हाम्रो भनाइ, नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना,* काठमाडौ : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, त्रि.वि., २०४१ ।

नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना, काठमाडौं: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र त्रि.वि. पचली टेकु २०४१ ।

"नेपाली लोकसाहित्यको सन्दर्भमा रोइला", *शैक्षिक दर्पण,* स्याङ्जा : जिल्ला शिक्षा कार्यालय, २०७४ ।

Formatted: Font: Not Italic
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

न्यौपाने, कृष्णप्रसाद, *लोकगाथा,* काठमाडौं : हाइडल प्रेस प्रा.लि., २०६५ ।

पन्त, कालिभक्त, *हाम्रो लोक सँस्कृतिको इतिहास,* स्याङ्जा : स्वयम् प्रकाशन, २०२८ ।

पराजुली, कृष्ण प्रसाद, *नेपाली लोकगीतको आलोक,* काठमाडौं : वीणा प्रकाशन,२०५६ ।

पराजुली, मोतीलाल, *नेपाली लोकगाथा,* पोखरा : तारादेवी पराजुली, २०५६ ।

पोखेल, बालकृष्ण, *खस जातिको इतिहास,* विराटनगर उदात्त अनुसन्धान अड्डी,२०५५ ।

पोखेल, बालकृष्ण, *पाँच सय वर्ष,* ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन, २०२० ।

पौडेल, कृष्णविलास, *नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय र नेपाली समालोचना,* काठमाडौं : नवीन प्रकाशन, २०५६ ।

बन्धु, चुडामणि, *नेपाली लोकसहित्य,* काठमाडौं : एकता बुक्स, २०८५ ।

बन्धु, चुडामणि, *नेपाली भाषाको उत्पत्ति (पाँ.स.),* काठमाडौं : प्रकाशन, २०५२ ।

बराल, केशरजङ्ग, *पाल्पा तनहुँ र स्याङ्जाका मगरहरूको सँस्कृतिक,* काठमाडौं: ने.रा.प्र.प्र. २०५० ।

बराल, कृष्णहरि, *संदृष्टि,* ललितपुर : साझा प्रकाशन २०५० ।

वनवासी, देवीप्रसाद, *आँधीखोले लोकसँस्कृति,* स्याङ्जा : चित्रलेखा प्रकाशन, २०५५ ।

शर्मा, मोहनराज र लुइँटेल, *लोक वार्ताविज्ञान र लोक साहित्य,* काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६३ ।

लोहनी, लक्ष्मण, *रोदी घर, (दो.सं.),* काठमाण्डौं : रत्नपुस्तक भण्डार २०२२ ।

श्रेष्ठ, दयाराम र शर्मा मोहन राज, *नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास (चौ.सं.),* काठमाडौ : साझा प्रकाशन, २०४९ ।

स्याङ्जा शैक्षिक दर्पण, स्याङ्जा : जिल्ला शिक्षा कार्यालय, २०७४ ।

त्रिपाठी, बासुदेव र अन्य (सम्पा), *नेपाली वृहत् शब्दकोष,* काठमाडौं : न.रा.प्र.प्र., २०४० ।

पत्रिका

मेची देखि महाकालीसम्म, भाग ३, काठमाडौं: सूचना विभाग, २०३१ ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

परिशिष्ट (क)

यस परिशिष्टमा सोरठी गीत अन्तर्गत देवी बाँध्ने, कृष्ण चरित्रको आख्यानमा आधारित सोरठी, प्रेमप्रसङ्गको सोरठी, रामायणको आख्यानमा आधारित सोरठी, रानीको कथामा आधारित लस्के सोरठी तथा भैलो गीत, देउसी गीत स्वंएवम् असारे आहाली गीत रहेका छन् ।

१ सोरठी गीत

देवी बाँध्ने (मङ्गलाचरण)

हा... पहिला हे सम्फन कुलाइन देवता

हा... कुलाइन देवताले देऊ रच्छे ।

हा... उही पछि सम्फन गुरुदेव हाम्रो

हा... यही केरे सम्फन भगवती देवी

हा... भगवती देवीले गरुन रच्छे पाई ।

हा... यही केरे सम्फन चण्डीमा देवता

हा... चण्डीमा देवताले देऊ रच्छे पाई ।

हा... बाटोघाटो सम्फन देवी र देउराली

हा... देवी र देउरालीले देउ रच्छे पाई

हा... यही केटे सम्फन सिद्ध बाबा देवता

हा... सिद्ध बाबा देवताले देऊ रच्छे पाई ।

हा... उही पछि सम्फना ऋषिकेशव देवता

हा... ऋषिकेशव देवताले देऊ रच्छे पाई ।

कृष्ण चरित्रको आख्यानमा आधारित सोरठी

हो... गोरी चरित्रपुत्र मङ्गल् गणेश विनायक लम्बादर

हे... व्रहह्मा विष्णु महेश्वर

तेत्तीस कोटी देवता देऊ रक्षा पाई ।

हो... देवपरको वुगेमा मथुरा पुरीमा उग्रसेन राजा

हे.... उग्रसेन राजाको पवनरेखा सहेलीसित वन विहार जाँदा

हा… सहेलीसित विछोड हुँदा
पवन रेखा चिभ्मल भइन् ।
हा… औसरी पारी दुर्मली राक्षसले
उग्रसिंह राजाको स्परूप लियो ।
हा… बासुदेव देवकीको विवाह भयो ।
सवै लोकले हेरे तमसा ।
हे… व्रहमा विष्णुले वेद पाठ गरे ।
वासुदेव देवकीले हुम लगाए ।
हा… वासुदेव देवकीको विवाह भयो
सवै लोकले हेरे तमसा ।
हा… वन्धीखान बन्द भयो
भनेसे शब्द बन्दीखानको चौकी ।
हा… स्वरै पुग्यो गोकुलैमा,
मथुरामा सोधन जाऊ
हातैमा राखी पछारु भन्दा,
हा… हातैमा फुस्की गयो आकाशमा,
आकाशे वीचबाट सूचना भयो,
तँलाइ मार्ने बालख् गोकुलैमा जन्म भयो ।
हा… बन्धी खान सोध्ने जाऊ,
हा… यसुदा रानी माइलाई,
खबरै सोध्न जाऊ ।
हा… छैटौं गर्भ मारी सक्यो,
एक् कन्या मैले पाउँदा,
दाजै केश शरणमा
विन्ती गरिन् बैनी देवकी ।

स्रोत:- वल बहादुर सारु, वर्ष: ५६

स्थान: कालीगण्डकी - ५

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

२. प्रेमे प्रसङ्गको सोरठी

हे ... के लेखिदियौ भावीले

हे ...-. बसे रानी दरिवार

हा... के लेखिदियो भावीले

हे... वसे रानी दरिवार ।

हा... के लेखिदियो भावीले,

हे... वसे रानी दरवार-,

हे... मत जान्छु दरिवार

बरु त्यजौं इष्टमित्र

हा... त्यजौं माया-पिरती ।

हा... वरु त्यजौ. घरिवार

नैर त्यजौं माया पिरती

हा... बरु न्यजौं बाबु-आमा

नेरे त्यजौं माया-पिरती

हा... बरु त्यजौं इष्टमित्र,

नैर त्यजौं माया -पिरती

स्रोत:- वल बहादुर सारु, वर्ष: ५६

स्थान: कालीगण्डकी - ५,

३. रामायणको आख्यानमा आधारित सोरठी

ओ... हो.-.. परुवखै दिशााका दशरथ राजा,

पश्चिमै दिशाकी रानी,

भेटभयो विन्द्रावनैमा ।

ओखती विखती खाउनरानी,

खाउन रानी तिम्ले खाउन रानी,

ओ... हो... गरिभै रहयो राजै गरिथभै रहयो,

कौशिला सुमित्रालाई गरिचै रहयो,
ओ... हो... एकै मास दुवै महिना गरिभैमा रहयो ।
तीनै मास, चारै महिना गरिभैमा रहयो,
पाँचै मास, छवै महिना गरिभैमा रहयो ।
कागती जति पनि आरीभरी साँधिदेऊ,
अमेलीको तिरसना लाग्यो आरीभरि साँधिदेऊ,
सुन्तली जति पनि आरीभरि साँधिदेऊ,
अमेलीको तिरसना लाग्यो, आरीभरि साँधिदेऊ ।

ओ... हो... छहै मास, सातै महिना गरिभैमा रहयौ राजै,
सातै मास, आठ महिना वामै कोखि लाग्यो राजै,
आठै मास, नवै महिना दाहिने कोखी लाग्यो राजै,
नवै मास, दशै महिना समयमा पुग्यो राजै ।

राजा: ओ... हो... गावैमा क्यारे कटुवाले भाई,
सोडेनी भाइलाई बोलाइदेऊ ।

कटुवाल: ओ...हो... के होला काम के होला हुकुम ?
राजै । दरबार वोलाउनी ?

राजा: ओ... हो... हाम्रो रानीलाई विसञ्चो भयो,
राजै दरवार वोलाई देऊ ।

कटुवाल: ओ...हो... रानीलाई विसञ्चो भयो,
राजै दरिवार बोलाए,
आई पुगिन सोडेनी माई,
राजै आशा होस् ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

राजा: ओ... हो... गावैमा क्यारे कट्वाले,

विदेशी पण्डितलाई वोलाइदेऊ ।

कट्वाल: ओ...हो... गावैमा क्यारे विदेशी पण्डित,

राजै दरवार वोलाए ।

पण्डित: ओ...हो... के होला काम के होला हुकुम ?

राजै ! दरिवार बालाउनी ?

राजा: ओ... हो... तलमा हेरै धुलौटी, माथिमा हेरौ पस्तक,

जस्तोमा देख्छौ, पण्डित ! तस्तै भनिदेऊ ।

पण्डित: ओ... हो... राजाको घरमा राम भगवान जन्मे

राजै दरिवार उज्यालो !

ओ..-. हो... दिनमै उत्सव दिनमै बढाई ।

....

स्रोत:- वल बहादुर सारु, वर्ष: ५६

स्थान: कालीगण्डकी - ५

४. रानीको कथामा आधारित लस्के सोरठी

एकैमास, दुवै महिना गरिभैमा रहयो राजै,

तीन मास, चारै महिना गरिभैमा रह्यो राजै,

पाँचै मास, छवै महिना गरिभैमा रहयो राजै,

अमिलिको तिरसना लाग्यो, अरिथरि साँधिदेऊ ।

छवै मास, सातै महिना गरिभैमा रहयो राजै,

सातै मास, सातै महिना वायै कोखी लाग्यो राजै,

नवै मास, दशै महिना वायै कोखी लाग्यो राजै,

दशै र महिना पुगीमा जाँदा, रैमती रानी सुत्केरी भइन् ।

राजा: हो... हो... गावैमा के रे कटुवाल भैया,

जसुदा सुडेनी वोलाई देऊ ?

सुडेनी: ओ... हो.... के होला काम, के होल हकुम ?

राजै दरिवार वालाउनी ?

राजा: ओ... हो... सुर्वणको थलिया मुगामोतीको डलिया,

सुन के रे सिलौटी ~~स्परूप~~ के रे लोहरिया,

लेउन हो रे जसुदा सुडेनी जडी वुरीया ।

राजा: ओ... हो... गावैमा के रे कटुवाल भैया,

जैसी पण्डितलाई बोलाए देऊ ?

कटुवाल: ओ... हो... गावैमा के रे जैसी पण्डित,

राजै दरिवार वोलाए ।

पण्डित: ओ... हो... के होला काम के होल हकुम,

राजै दरिवार वोलाउनी ।

राजा: ओ... हो... तलमा हेरौं धुलौटी, माथिमा हेरौं पुस्तक,

जस्तामा देख्छौ, पण्डित त्यस्तै भनिदेऊ ।

पण्डित: ओ... हो... यतामा हेरौं धुलौटी, उतमा हेरौ) पस्तक,

धनमूल परेन, आमामूल परेन, बाबुमूल परिन्

राजा: ओ...हो... छिटोमा छिटो, कटुवाले भैया, तीन सुनार बोलाइदेऊ ।

सुनार: ओ...हो.... के होला काम, के होला हकुम, राजै ज्युको दरिवारमा ?

राजा: ओ... हो ... दरिवामा चेलिया जन्यो बाबुमूल परोइलो,

कुटीमा पिटी रसान मिलाई, सुन सुन्दुक बनाइदेऊ ।

Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: Double
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

राजा: ओ.... हो... छिटोमा छिटो कुमाले भैया सुन सुन्दुक बनाइदेऊ,

सुनैको सुन्दुक काखैमा लिई सातै समुन्द्र बगाइदेऊ ।

कुमाले: ओ... हो... वरिपारी कुमालै परिपारि माभि माभीलाई डाकैला,

माभी: ओ... हो...–छम छम छामन लाग्यो, गहिरो पो रैछ जड्घार मिन डाक्यो कुमालै भैया ?

गहिरो पो रैछ ,जड्घोर !

कुमाले: ओ... हो... सुनको सुन्दुक बगाइल्यायो, जालै फिँजाइ देऊ माभि तालैमा भल्क्यो

सनको सुन्दुक पाखुरी बल्भयो जालैमा,

माभी: ओ... हो... भितरीको आलमाल कुमाले भैयालाई, बाहिरको आलमाल माभियेलाई ।

कुमाले: ओ... हो.... ठाम ठामे ठाँटी र पौवा यसै र कन्या लिनाले,

काखैमा च्यापी कुमाले भैया धेरै पुऱ्यायो ।

कुमाल्नी: ओ... हो... न त हामरो भैसीगोठ, कैसेपाली बालिका ?

नत हामरो हृदयमा दुध, कैसे पाली बालिका ?

ओ... हो... जब कन्या घरमा पुगिन ठामै-ठामै भैसी गोठ,

यसै बालिका घरमा पुगिन कुमाल्नीका`हृदय दुध,

ओ... हो... सोह्र र वर्षमा कुमाल्नीले सुन~~स्प~~रूपलाई जवान बनाइन्,

त्यसै बेला राजा र शिकार खेल्न गएछन् ।

राजा: ओ... हो... रातै र पऱ्यो घामै र अस्तायो,

कुमाले भाइ कहाँ बास बस्न जान ?

ओ... हो... हामीलाई देऊ कुमाले भैया,

साँभ र पऱ्यो आजको रातबास ।

राजा: ओ...हो... कुमाले भैया छोरी दिन पऱ्यो मलाई, जन्ती ज्याई आउने पऱ्यो श्र

ओ... हो... दिन्छौ भने कुमाले भैया सोभै मुख देऊ ।

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

जन्ती: ओ... हो... परिछिदेऊ, पराछिदेऊ राज्यैज्युका जनती कुमालपे भैया परछिदेऊ र

सनुस्परूप: ओ... हो... बाबाज्युले दिएको बस्तुहरुहरू सबै चेली लाउँछन्,

हामी पनि त लावैला ।

ओ... हो... बाबाज्युको अघिपछि सबै चेली लाउँछन् ।

हामी पनि त घुमौला ।

ओ... हो... बाबाज्युले दिएको शिरै सिन्दुर कोइ चेली लावैन,

हामी पनि त लावैन ।

राजा: ओ... हो... राम ! राम ! श्रीराम ! मैले परेला,

कहाँ पायौं कुमाले, हामरी कन्या छोरीलाई ?

कुमाले: ओ... हो... सनैको सुन्दर गङ्गा बगाई ल्याउँदा,

मैले राजा फेलै पारेथे ।

राजा: ओ... हो... बोक भाइ हो छोरीलाई रथियैमा राख,

हामरी छोरीलाई लैजान्छु, दरिवार ।

ओ... हो... छिटो छिटो ! कटुवाले भैया ? सुनारेलाई डाँकुला,

सुनार: ओ... हो... के होला काम, के होला हुकुम, राजैज्युको दरिवारमा

राजा: ओ... हो... बस क्यारे सुनारै भैया सुकुलमा बस,

अहिले आउँछ, निसाफको रात ।

ओ... हो.... कटुवाल भैया, जैसी पण्डितलाई बोलाइ देऊ,

छेउखाना गर्नु परैला ।

ओ... हो... जैसी पण्डितलाई चारवटा मुडादेऊ ।

सुँगुरको पाठो भुण्डाइ डाँडै कटाइदेऊ ।

ओ... हो... कटुवाल भैया ! हामरो भानिज सुजनलाई बोलाइदेउ, हामरी कन्या सोरठीको करिमा ——चलाइदेऊ ।

स्रोत:- वल बहादुर सारु, वर्ष: ५६

स्थान: कालीगण्डकी - ५

~~***स्रोत:- वल बहादुर सारु वर्ष***~~

~~कालीगण्डकी ५ स्थान~~

५. भैलोगीत

भट्याउनेले **साथीहरुहरूले** **भट्याउनेले** **साथीहरुहरूले**

आ.है.. भन भन भाइ हो भैलो —आ.है....भनेर भैलो

आ.है... तिहारैमा भैलो —आ.है.. रुख साथी भैलो

आ.है.. आएका होइनै भैला —आ.है.. ढुङ्गो साँची भैलो

आ.है.. बलिराजाले भैलो —आ.है.. बनाएर भैलो

आ.है.. पठाएर भैलो —आ.है.. जाँदा खेरी भैलो

आ.है.. दिदीको हातको भैलो —आ.है.. दिदीले सोधिन् भैलो

आ.है.. टीका लाउन भैलो —आ.है.. हे भाई भैलो

आ.है.. जाउँ भनेर " —आ.है.. किन रोयौ. ? भैलो

आ.है.. जाँदा खेरी " —आ.है..भन्दा खेरी भैलो

आ.है.. काली लेकमा " —आ.है.. ए दीदी भैलो

आ.है..कैलाशमा " —आ.है.. धन्न खाएथ्या। भैलो

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

आ.है..जमर जुते ” ———आ.है.. भनेर
भैलो
आ.है.. कालीनाग ” ———आ.है.. बाया बाँधी
भैलो
आ.है.. जमर जुते ” ———आ.है.. आएको हुँ
भैलो
आ.है..वनको आहार ” ———आ.है.. भन्दाखेरी
भैलो
आ.है.. घरमै आइस् ” ———आ.है.. दिदीले भनिन्
भैलो
आ.है.. तलाई हाम्ले ” ———आ.है.. नरोऊ भाइ
भैलो
आ.है.. नखाइ छोड्दैनौ ” ———आ.है.. तिम्रा शत्रु
भैलो
आ.है.. भन्दा खेरी नखाउ ” ———आ.है.. म वश गर्छु
भैलो
आ.है.. टिका लाउँदा ” ———आ.है.. भनेर
भैलो
आ..है..मलाई दिदिको हातको ———” आ.है..टीका लाउँदा
भैलो
आ.है..टीका लाउँछु ” ——— आ.है.. दैलामा
भैलो
आ.है.. फूल लाउँछु ” ——— आ.है.. नीला धर्का
भैलो
आ.है.. बरदान माग्छु ” ——— आ.है.. सेता धर्का
भैलो
आ.है.. फर्की आउँदा ” ——— आ.है.. ज्याँला धर्का
भैलो

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

आ.है.. बल्लब खालासु ” —— आ.है.. राखेर

भैलो

आ.है.. ओखर गेडी ” —— आ. है.. अब भैया ”

आ. है.. संगारैमा ” —— आ.है.. ढुक्क भएर ”

आ. है.. फोरदे ” —— आ.है.. घरमा जाऊ ”

आ.है.. मेरा भाइका ” —— आ.है.. भन्दाखेरी ”

आ.है.. सत्रुवैरी ” —— आ.है.. फर्की आउँदा ”

आ.है.. घजामुघुजुम् ” —— आ.है.. काली नाग ”

आ.है.. भैइ पो जाउन् ” —— आ. है.. जमर जुते ”

आ.है.. भनी ” —— आ.है.. टाउको फुटी ”

आ.है.. टीका लगाइ ” —— आ.है.. मेरे रैछन्

भैलो”

आ.है आशिष दिइन् भैलो

यसरी भैलो भट्याएपछि घरपट्टीबाट सुपोमा धान, चामल, फलफूल, रोटी र पैसा टक्राइ दिन्छन् । घरपट्टीबाट सिधद्दा (दान) पाएपछि घरमालिकलाई टीका लगाई दिई अन्त्यमा लयबद्ध तरिकाले यसरी आर्शीवाद दिन्छन् ।

ए... यसै र घरमा बुढा र बूढी

बाँस भैँ नुगी बाँचुन

काँस भैँ फूली बाँचुन्

ए... यसै र घरकी मालीकले

ढुङ्गा छुँदा द्रव्य होऊन्

मोटो छुँदा अन्नै होऊन् ।

ए... यसै र घरका लाला र बाला

दुबै भैँ मौलाऊन् ।

ए... यसै घरको दु:खपीर, रोगशोक

नदीले बगाइ लगन् ।

ए... यसै र घरमा देवऊदेउताले

सधैंभरी रक्षा गरुन्

लक्ष्मीले सधै बास गरुन् ।

हे मेरा बाबा ! हे मेरी आमा !

दान हामी पायौं आजलाई जान्छौंा ।

बाँचियम्येयो भने फर्कैर हामी

अर्को साल आउनेंछौं ।

स्रोतः –गम्बर थापा, वर्षः ६५

स्थानः कालीगण्डकी - ५

६. देउसी गीत

भट्याउनेले	**साथीहरुहरूले**	**भट्याउनेले** ——
साथीहरुहरूले		
ए भन भन भाइ हो	देउसी रे	हुकुम हुँदा ——
देउसी रे		
देउसीरे भन	देउसी रे	आएका हामी ——
देउसी रे		
स्वर मिलाइ भन	"	वनको बाटो —— "
वर्ष र दिनको	"	चिप्लो बाटो —— "
चाड र तिहार	"	लोट्दै पोट्दै —— "
बाँचेको हुँदा	"	धाएर हामी —— "
मान्न पायौँ	"	सिदा दिनोस् —— "
गाउन पायौँ	"	आशीष दिन्छौ —— "
नायन पायौँ	"	सिदा दिनोस —— "
बलिराजाको	देउसी रे	बिदा हुन्छौ...
——देउसी रे		

घरपट्टिबाट दान-दक्षिण पाएपछि दिइने आशिक

हा.. यसै र घरका	देउसी रे
आमा र बुवा	"
बास भैं नगुन्	"

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

काँस झैं फुलुन् ”

यसै र घरको ”

लाला र बाला ”

दुबो झैं मौलाऊन् ”

~~माती झैं जाऊन~~ ”

यसै र घरमा ”

गाई र बस्तु बढून् देउसी रे

ढुङ्गा सरी द्रव्य ”

माटोसरी अन्न भरिपूर्ण ”

~~भरिपूर्ण~~ ”

यसै र घरमा ”

लक्ष्मी सधैं ”

बास गरुन् ”

आजलाई जान्छौ ”

नमरी बाँचे ”

अर्को साल आउँछौ —देउसी रे ।

स्रोत: गम्बर थापा, वर्ष: ६५

स्थान: ~~स्रोत गम्बर थापा,~~ कालीगण्डकी - ५

७. असारे गीत

राजकुलासँग सम्बन्धित ओहाली

खेतालाः यहाँ केरे भगेरै भलै रक्षे गरे,

काली गाईको गोबर गङ्गै जल,

हे हामीलाई भलै रक्षे गरे ।

माली गाईको दुध,

तिमीलाई र दुधे धारा दिम्ला,

हे तिमीलाई र ठाउँ लिपाइ दिम्ला,

हामीलाई भलै रक्षा गरे ।

सिली धानको अक्षेती, रेशमैको धजो,

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Not Bold, Not Italic
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

हामीलाई र मैले रक्षा गरे ।

एक खरी जौ तिल, एक खरी फूल,

तिमीलाई र दुधै धारा दिम्ला,

हामीलाई र मैले रक्षे गरे ।

एक खरी अर्घ, एक खरी बत्ती,

तिमीलाई र दुध-धारा दिम्ला,

हामीलाई र मैले रक्षे गरे ।

श्री खण्ड चन्दन गोकुल धुव् ।

हे तिमीलाई दुध-धारा दिम्ला,

हामीलाई र .... ।

अरुकै कुलो बाँध पानीये टल्क्यो,

अरुका खेतमा रोपियो हल्क्यो,

राजै जीउका खेतैमा त दुवीयै हल्क्यो ।

राजा: हेरी दिऊ न जैसी मेरो दु:ख आए,

थालमाथि अक्षेती,

अक्षेतीमाथि ~~स्प~~रूपयाँ,

हेरी दिऊ न जैसी पण्डित

पहिलो धर्को लेख्यो जैशी,

जस्तो देख्छौ त्यस्तै जैशी मलिना पो भयौ,

तेस्रो धर्को लेख्यो जैसी आफै जी रोयौ,

जस्तो .... ।

जैसी: अरुका त कुली बाँधा छेकडी भोग माग्छौ (पिठो)

राजै जीउको कुली बाँध रानी भोग माग्छौ ।

राजा: को र जाला कुली- बाँध शेरो ?

जेठी रानी कुली बाँध शेरो

जेठी रानी: जसका होलान् काखै बाल,

Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

उनै जालान् कुली- बाँध शेरो,
हामी चेली साइतैका धनी
को र जाला कुली-बाँध शेरो ?

राजा: माइली रानी दिम भनी
काखै बाला चेला छन्
जानै पऱ्यो कान्छी रानी शेरो ।

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: single
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

कान्छी रानी: जसका होलान् काखै चेला,
उनै जालान शेरो ।
हामी चेली सेजीयैका धनी (दाइजो)

राजा: आफै राजा जाम भनी,
राजाइँ कल्ले गरला ?
जानै पऱ्यो, माइली रानी
कुली-बाँध शेरो ।

छोरा: पछ्यौरीको छेउ समाई
जान कहाँ पो दिम्ला ?
मेरी आमा कुली-बाँध शेरो ?

आमा: आउन आउन बालै मेरो
कपाल नुआई छोड्छु ।

छोरा: हे मेरी आमा ! जान कहाँ दिम्ला ?

आमा: आउन आउन बालै मेरो
तेल लगाइ छोड्छु र

छोरा: पछ्यौरीको छेउ ....

आमा: आउन आउन बालै मेरो
कोटी -बाटी छोड्छु
म त जान्छु

छोरा: पछ्यौरीको ....

आमा: भोक लागे बालै मेरो
ओखल किरा खाए (चामल)
निद लागे बालै मेरा
दुवार कुना सुते (दैलो कुना)
तिरखा लागे बालै मेरा

बलेनी पानी खाए,

नैर गए सानीमाको काख ।

बुहारी: खटीयामा बसेका ससुरा मेरा बाबा

मेरो बाल ! तिम्रो पाश छोढ्छु

भान्सा र पसेको मासु मेरी आमा

मेरो बाल तिम्रो पेश छोड्छु ।

छोडिया कसेका मेरो जेठाजै दाजै,

मेरो बाल ....

देउरानी: बत्ती काली बसेकी जेठानी दिदी,

मेरा बाल ! तिम्रो पिछा छोड्छु

म त जान्छु कुली--बाँध शेरो !

भाउजु: कोठामा र बसेका देवर मेरा भाइ,

मेरो बाल तिम्रो पाश छोड्छु ।

म त जान्छु ....

भाउजु: काखै हेरी बसेकी नन्द मेरी बहिनी

मेरौ बाल ! तिम्रो पाश छोड्छु ।

म त जान्छु ....

छोरा: पछ्यौरीको छेउ समाई

जान कहाँ पो दिम्ला

मेरी आमा कुली---बाँध शेरो ?

सत्तको र रानी तिमी

औंली काटी भोग देऊ

कुलो चलाई जाउली

रानी जीउले औंलो काटी भोग दिइन्

राजै जीउको कुली--बाँध पानी चल्यो

रानी जीउलाई डोलीमा ल्याए ।

घर ल्याइ खुशी साथ बसे

रानी फर्की घर गइन् ।

खुशी राजी भयौं ।

छोरा: काखैमा बाला हाँस्दै नाच्दै गरे

हामी खेतमै रोपाइँ जात्ता गऱ्यौं ।

राजा जीउले हर्ष बढाई गरे ।

खेताला: दश बीस हली दाजै

खरी भोक लाग्यो ।

हामलाई गुड चिउरा ल्याउन

माथ माथै ढकियै हातमा झारी

कहाँमा हिड्यौं राजै रानी

दश बीस हली दाजै

खरी भोक लाग्यो ।

हामीलाई गुड चिउरा बाडन

बस बस हली दाजै हामी आयौं

गुड चिउरा बाड्न ।

गोजीका र चिउरी दनीतैले थियो

आउन आउन राजै रानी हिलै खेल्न आऊ ।

स्रोत: डिलबहादुर थापा, वर्ष: ६०

स्थान: कालीगण्डकी -६, छाप

८. सात दिनकी सुत्केरीको कथामा आधारित ओहाली

सातै दिनकी सुत्केरी मेलो भर्न गइन्

छोरी: आउन आउन मेरी आमा

भैया रुन आयो ।

आमा: तिम्रा बाबा पापीले, मेलो बाँडी छोडे,

मेलो भ्याएर आउँछु ।

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

छोरी: आउन आउन आमा मेरी

भैया रुन थाले ।

आमा: तिम्रा बाबा पापीले, मेलो बाँडी छोडे,

मेलो भ्याएर आउँछ ।

छोरी: आउन आउँन मेरी आमा

भैयालाई किम्ली लागे (कमिला)

आमा: तिम्रा बाबा पापीले ....

....

छोरी: आउन आउन मेरी आमा

भैयालाई काइए पोख लागे ।

आमा: तिम्रा बाबा पापीले ....

....

छोरी: आउन आउन मेरी आमा

भैया वेग चले ।

आमा: तिम्रा बाबा पापीले, मेलो बाँडी छोडे

मेलो भ्याएर आउँछ ।

स्रोत: हरिमता न्यौपाने, वर्ष: ७३

स्थान: कालीगण्डकी - ५, नित्यडाँडा

९. सती जान लागेकी आमाले छोरालाई दिएको आशिर्वादको ओहा–ली

शिरै लाउम्ने शिरफूल

डगमग भयो,

म त जान्छु प्रियै जीउको साथ ।

तिमी त बाबा साथ जान्छ्यौ

हामीलाई कसको पासस छोड्छ्यौं

यही र धान खाए बालै

यही र धान लाए ।

यही र धनको रखबारे भए,

~~रूप~~रूपकोट गए बालै,

~~रूप~~रूपै रानी ल्याए ।

पाए बालै मेजरको मान

निलै लाउने टिकीया डगमग भयो

म त जान्छु पियै जीउको साथ

तिमी त बाबा साथ जान्छुयौं

हामीलाई कसको पेश छोड्छुयौं

यही र धान खाए बालै

यही र धन लाए,

यही र धनको रखपारे भए ।

~~रूप~~रूपकोट गए बालै,

~~रूप~~रूपै रानी लयाए,

पाए बालै मेजरको मान ।”

स्रोत: हरिमता न्यौपाने, वर्ष: ७३

स्थान: कालीगण्डकी - ५, नित्यडाँडा

१०. गोरुको गुनासोमा आधारित ओहाली

सुनसुन हली दाजै ।

एक विन्ती मेरो

बेलै माथि फुकाउनेलाई

खरानी ताला लाम्ला

खोली खोली जाँदा हुँ

चिसो पानी खाँदा हुँ

बछुवैलाई फुकाई बरु देऊ

लेक लेक जाँदा हुँ

खरी घाँस खाँदा हुँ

बछुवैलाई फुकाइ बरु देऊ

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Right, Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: 16 pt, Not Bold

Formatted: Font: 18 pt, Bold

Formatted: Indent: First line: 0", Line spacing: Multiple 1.4 li

Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

कामधेनु गाईलाई बछ्वै जन्म्यो
मेरी आमा दुध खान लेउन
दुध खाने भए तै बाच्छीयै जो हुँदो होस्
तेरै जाबो मरे बरु जान
त्यस्तो गाली सराप नदेऊ मेरी आमा
मेरी आमा ! दुधै खान दिऊन
धार्नीको फलामको फालियो खियाइ खाम्ला
मेरी आमा दुध ...
मेरी आमा पृथ्वी पार लाम्ला
लाकुरीको काठको जुगा सोइला खियौम्ला
मेरी आमा दुध ...
साधनै र काठको हलो खियाइ खाम्ला
मेरी आमा दुध खान देउन ।

स्रोत: चिन्तामणि न्यौपाने, वर्ष: ६०

कालीगण्डकी - ५, नित्यडाँडा

११. चुड्का ख्याली

रामलाई वनबास भरतलाई रजाइँ ।

सीतालाई छोडेर नजाउ राम बनमा ।

रामलाई वनबास कैकेयीको ख्यालले ।

ढोका खोल राम भक्ति आए मन्दिरमा ।

जाउ हनुमान लङ्का छोडी पलङ्गा ।

जाउँ जाउँ लाग्यो गोसाँइकुण्ड तिरिथ ।

ए राधा पियारी खै लेउ मेरो मुरली ।

छ मेरो मुरली राधिकाको फिँदैमा ।

हरि दुवारैको मन्दिर कति उज्यालो ।

आँधी खोला खेत न सञ्चार नभेट ।

जाउँ दाइ कलिकत्ता उतै हुँम्ला विपत्ता ।

गल्ला लाहुरेले रल्लै पाऱ्यो दाइ मलाई ।

बेला छँदै मेला बैश छँदै लाहुर ।

छैन वरिपरी काँ बसायो वाँमरी ।

स्रोत: छविलाल न्यौपाने, वर्ष ४५

काली गण्डकी - ५, लिहाक

१२. आँधीखोले रोइला

बोलन मयालो, बोली तिम्रो सुन्दर

बोली राखे हुन्न र ।

बोलाए बोलुँ कि त्यसै लारी परुँ कि

सधैं वालिम झरुँ कि ।

मर्स्याङ्को डाँडैमा, तालको पानी नालैमा,

पऱ्यौ कान्छी जालैमा ।

आँधी खोला कुहिरो, हिउँचुलीमा झुल्के घाम,

हिंड सेन्दाइ लाहुर जाम ।

ऐना छोड वैना, रुमाल छोड धुनलाई,

समझेर रुनलाई ।

मलाई लाने भए सारी ल्याइदेउ बम्बैको

सोह्रसय जम्मैको ।

हुँदैन मायालु, उखु पोली अमिलो
नबोलेर गमिलो ।
मेरा माया सित भेट भयो बेलुकी,
माया जालले पेलुँकी ।
यतै आउ मायालु, खरी घाँस काटौँला,
ज्यान पातलो साटौँला ।
अली यता सर, त्यता चिसो भैं भयो,
माया मारे भ्कैं भयो ।
रैछौ रन पनि, बालुवामा फूल पार्ने,
दुनियालाई भूल पार्ने ।
दाइको दैलामुनि, लसुन हो कि पियाज,
यतै बसौं कि आज ।
झिल्के मेरो दाइलाई, जाँ गए नि छोडदिन,
मनको कसम तोडदिन ।
पारी वनपालेमा लोर्के वाला सिमल,
सारै भएँ भिम्मल ।
म त तिम्रै भर जे मन लाग्छ सोही गर
अर्को मेरो को छ र ।
भाका बलामैको पानी मिठो विर्घाको,
लाइदेउ माया निर्भाको ।
स्याङ्जा मेरो जिल्ला बलाम मेरो बसोबास,
लाउँला माया खसो खास ।

स्रोत: कृष्ण प्रसाद पाण्डे, वर्ष ७०
कालीगण्डकी-५, बलाम वेल्टारी

१३. भजन

हो, पहिल्लैमा आरती हो राम फूलकी माला !
काली नागलाई नत्थ्याउने श्यामकृष्ण बाला !

Formatted: Right
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

आरतीकी जय जय जय ...
सँजेकी आरती मंगल गाओ जय जय राम !

हो, दोसरी आरती हो राम, देवज्यूका नन्दन !
हामुकामु छुट्टाउ प्रभु कृष्ण, माता पिताकी फन्दन ।
आरतीकी जय जय राम ...

हो, तेसरी आरती हो राम त्रिभुवन दाता !
कृष्णज्यूका हरिगुण भक्तजन गाथा !
आरतीकी जय जय राम ...
हो, चौथैमा आरती हो राम चतुरदिशा पूजा !
चारैतिर नारायण भगवानको पूजा ।
आरतीकी जय जय राम ...
हो, पंचेमा आरती हो राम मंगलु गाओ !
हात मुरली वेणु बजायो !
आरतीकी जय जय राम ...

हो, सप्तैमा आरती हो राम समिदा र वाती,
बजाउँ शंख घण्ट, चढाउँ बेलपाती !
आरतीको जय जय राम ...

स्रोत: लेखनाथ न्यौपाने, वर्ष ७५
कृष्ण गण्डकी -५, बलाम वेल्टारी

१४. रत्यौली गीत

आफ्नो छोरी अर्कालाई दिएर,
बस आमा बुहारी लिएर । (३)

बाबाको तिनतले घर,
छोरीलाई के काम लाग्छ र । (३)

दैलो मुनि मकैको सुली,

यहाँ रमाइलो वहाँ दुलही रोइहोली । (३)

सात भाइ छोरा यही घरमा अटाउने,
म छोरीलाई नौ डाँडा कटाउने । (३)

उठ माया उज्यालो भयो,
भाले बास्यो डाँडैमा घाम लाग्यो । (३)

दाइ गयो म जान पाइन,
फूल भरेको पुतली रेलैमा । (३)

हामीलाई पनि पुगेन धोका,
रातो डोली भैयाले त्यही रोक । (३)

यही हो भाउजू दाइको घर,
फूलको थुङ्गा राखेर ढोग गर । (३)

भोली त बुहारी आउँछिन्,
खै कुचो खै पोतो भन्नेछिन् । (३)

नरोइ नरोइ आउन मायालु,
नरमाइलो लाग्छ हामीलाई । (३)

स्रोतः गीता न्यौपाने, वर्षः ४०
कालो गण्डकी - ५, ताँप

१५. बालगीत

कुखुरी कोँ

बासी भात खाँ
खोइ बासी भात ?
बिरालोले खायो
खोइ बिरालो ?
मुसा मार्न गयो

खोइ मुसा?

गाइले कुल्च्यो

खोइ गाई ?

खोलाले बगायो

खोइ खोलो ?

सुक्यो ।

\+ + + +

दसैं आयो

खाउँला पिउँला

कहाँ पाउँला

चोरी ल्याउँला

धत् पापी ! चोर

म छुट्टै बसौंला ।

स्रोतः राम शर्मा वर्ष ५८,

कालीगण्डकी - ६, गुरुङदी

१७. तीज गीत

छोरीको विलौना

दाउरा खोज्ने रानी वन घाँस काट्ने भिरालो

यौटा गीत गाउँछु मैले मनको पिरलो

सानो सानो गाइको बाच्छी गैरी जाँगर तरेको

यो घरको दुख काम मलाई परेको

कोही सँगी काठमाडौं कोही संगी हेटौंडा

चिन्दैनन् कि आमा मलाई सँगै भेट हुँदा

कोही सँगी डाक्टर बने कोही सँगी मास्टर

किरिम सँग घस्छु हिलो माटो पाउडर

कोही सङ्गी हङकङ गए कोही सङ्गी अरब

के गरौं त आमा मेरो कर्मै खराब ।

सामाजिक समस्यामूलक

विदेशीले पठाए लुगा छपाई ।
मानिदैन राजै हामी लाउन नपाई ।
ऐले हाम्रो पासमा न कौडी छ न धन
दामी दामी कपडा लाउँछु नभन ।
भित्र भित्र रिनले ठाडो छैन शिर पनि ।
श्रीमतीले लाउँछु भन्दा पर्छ पीर पनि ।
साउको छोरो भनी आको हो नि हामी त ।
लाउन दिदां जग्गा बेच्ने रैछौ स्वामी त ।
खेतबारी वेचेर कपडा किन्ने हो ।
भविष्यमा मर्ने हो की माग्न हिड्ने हो ।

स्रोत: सवित्रा न्यौपाने, वर्ष ५६

देवीथान, जगत्रदेवी

१८. **सिलोक**

प्रश्नोत्तर सम्बन्धी

घरवेटी: कस्का छोरा हौ तिमी नाति कस्का ?

कस्का भान्जा हौ तिमी ज्वाँइ कस्का ?

भन्थौ नानी हो तिमी भाइ कस्का ?

धाइ धाइ आइयो जन्त कस्का ?

जन्ती: क्या कामले सोधियो क्या तुमारी ?

विहा गर्न्याछन् र कि क्या कुमारी ? ।

हेर्छौ मलाई किन ताकी ताकी ?

सोध्छौ नाउँ नाउँ क्या हाकी हाकी ? ॥

घरवेटी: कहाँबाट आयौ तिमी जन्ती कहाँसम्मको दाउ ? ।

कसरी छोरी विहे गर्न आयौ के हो दुलाहाको नाउँ ? ॥

जन्ती: पूर्वबाट आयौं हामी जन्ती यही सम्मको दाउ ।

हिमालकी छोरी विहे गर्न आयौं शङ्कर हो दुलाहाको नाउँ ॥

घरवेटी: कहाँ उब्जे ल्वाँङ सुपारी कहाँ उब्जे वेल ?

कस्का हौ तिमी नातिपनाति कस्का हौ तिमी चेला ? ॥

जन्ती: मधेसमा उब्जे ल्वाँङ सुपारी पहाडमा उब्जे वेल ।

वराजुका हौं नाति पनाति, गुरुजीका हौं हामी चेला ॥

घरवेटी: कहाँ फुल्छ त्यो लाली गुराँस कहाँ फुल्छ जाई ? ।

कहाँ जन्मे राम लक्ष्मण कहाँ जन्मिन सीता माई ? ॥

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Left
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

जन्ती: लेकमा फुल्छ त्यो लाली गुराँस बेँसीमा फुल्छ जाई ।

अयोध्यामा जन्मे राम लक्ष्मण जनकपुरमा सीता माई ॥

स्रोत:चिन्तामणि न्यौपाने, वर्ष ५५

कालीगण्डकी ५, लिहाक,

तीजगीत

नारीजागरणको - तीजगीत

दिदी बहिनी धुरु धुरु कहिलेसम्म रुने हो
महिला स्वतन्त्रता कहिले हुने हो ।
हुन्न नारी रोएर हुन्न, हुन्न नारी गाएर
हुन्छ मुक्ति सर्वहारा सत्ता पाएर ।

राज्यसत्ता कस्तो हुन्छ त्यस्तै कानुन बन्ने हो
मुक्ति पाउने कानुन रेखा हामी कोर्ने हो ।
दाइजो होइन सम्पत्ति हामीलाई चाहिन्छ
दमन चिरी अधिकार हाम्ले ल्याइन्छ ।

आधा धर्ती आधा आकाश ढाकेका नारीलाई
पचास परसेन्ट अधिकार चाहिन्छ हामीलाई ।
महिला माथि दमन गर्ने शासक आज रुँदैछ
नयाँ नेपाल निर्माण गर्ने सुदिन आउँदैछ ।

महिलाले नि बगाएछन् यो देशमा रगत
यो सामन्ती सरकारलाई दिए झापड ।
डोको हल्लाउने हातले संसारलाई हल्लाए
जेलनेल तोडेर विश्व थर्काए ।

आँधीवेरी तुफानले सक्ने छैन रोक्नलाई
धुजाधुजा पारीदिन्छौं हाम्लाई हेप्नेलाई ।
महिला जति सबैलाई आह्वान गर्नेछौं
असंगठित नवस है सबलाई भन्दछौं ।

स्रोत: रीता पाण्डे, वर्ष : ३५

कालीगण्डकी ७, मिर्मी

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: Multiple 1.4 li
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: Multiple 1.4 li, Tab stops: 1.26", Left
Formatted: Font: 8 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: Multiple 1.4 li
Formatted: Font: 9 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 10 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 10 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Right
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

(श्रमगीत) असारे

असारै मासको दवदवे हिलो छुनलाई घिन छउन्जेल,
जे खानु खाइयो, जे लाउनु लाइयो आमाको जीउ छउन्जेल ।

धानै र रोपें छुपुमा छुपु असार मासमा
राजाकी वेटी म कन्ने केटी बाँच्नु छ आसमा ।

भदौरे

भदौरे महिना मकै र खाउला, भलामी भेगैमा
मायालु चेली बसेको ठाउँमा पैताला फैल्याउला,
शिर फूल भयो ...

आँधीरखोला कत्ले माछा किनि खाउँला दामले
कि र म आउँला निमरसै पारी कि आउँला कामले
सुन शिरफुल माया ...

मंसिर

मियोको टुप्पोमा बसिहाल्यो कोइली
आजका ददेरालाई खिरको चोइली

लक्ष्मीका छोरा बरादो हो धेनुका नाति
सत्रभाइ छोरा बरादो हो काँधै माथि
सह ल्याउ भाइ हो, माल मधेशको ह. ह. ह.
दाइँ गर भाइ हो ...

स्रोत: डिल वहादुर थापा, वर्ष ६०

कालीगण्डकी ६, छाप

तीजको मागल

न त दिदी न त वैनी यज्ञै मेरो अँधेरो
म त जान्छु मेरी आमा दिदी लिनलाई ।

वर्षै दिनको बाटो बालै लगतै पो वितला
म त जान्छु मेरी आमा दिदी लिनलाई ।

वर्षै दिनको बाटो आमा छ मैनामा हिंड्ला
म त जान्छु मेरी आमा दिदी लिनलाई ।

छ मैनाको बाटो आमा तीन मैनामा हिंड्ला
म त जान्छु मेरी आमा दिदी लिनलाई ।

तीन मैनाको बाटो आमा तीन दिनमा हिंडौला
म त जान्छु मेरी आमा दिदी लिनलाई ।

दाहिने होला पिपल् त वायाँ होला वर
उही होला मेरो बालै दिदीज्यूको घर ।

आकाशबाट आयौ कि पातालबाट आयौ
बस बस मेरा भयै मेरो खटिया ।

न त दिदी न त वैनी यज्ञै मेरो अँधेरो
म त आएँ दिदी मेरी तिमीलाई लिनलाई ।

आकाशैकी दिदैलाई त सुनै लिस्नोलाई दिउँला
पातालैकी बहिनीलाई सुथरीले तानौंला ।
भिनाजुले कसे तवेलाको श्याम कर्णे घोडां
जाउ भो जाउ मेरो भैया भिनाजु अघिलाई ।

जेठा दाजै बाँच्छन् जेठी भाउजै नाच्छिन्
कागतैमा लेखी पठाउँछु शुभै मङ्गल् ।

उहीं होला मेरा भयै यज्ञ उज्यालो
जावैन के रे मेरा भयै माइतीको देश ।

स्रोतः मुक्ति न्यौपाने, वर्ष ६५
कालीगण्डकी ६, गुरुङ्दी

विवाहको माँगल/माहल

नेपालैका शहरहरूमा धनी चेली छन् अरे
जाउन भैया लक्ष्मन विहा गरी लेऊ ।

पाथी-पाथी गहना त आँफै बाबा पिराउँछन्
जाउन भैया लक्ष्मन विहा गरी लेऊ ।

मानो सिन्दुर त आँफै बाबा भराउँछन्
जाउन भैया लक्ष्मन विहा गरी लेऊ ।

माल-मत्ता कपडा त आँफै बाबा किनाउँछन्
जाउन भैया लक्ष्मन विहा गरी लेऊ ।

स्रोतः मुक्ति प्रसाद न्यौपाने, वर्षः ६५
कालीगण्डकी - ६, गुरुङ्दी

स्फुट गीत

वालिङ बजार

डाली बसी किन रुन्छ्यौ चरी,
आँशुको धारा बर्षाको भेल सरी ।
वालिङ बजार जे हुन् भैसक्यो आँशु नझार ।
वर्षा यामको झझल्को आउँदो हो,
हिउँद महिना उराठ लाउँदो हो ।
वालिङ बजार ...

Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: single
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Indent: Left: 0.5", Line spacing: single
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

विरहले डाँडाकाँडा डुल्दी छौ,
मनको कुरा आँशुले भन्दी हौ ।
वालिङ बजार ...

कैले हाँसो कैले आँशुको धारा,
सुख दुःख यस्तै छ संसार ।
वालिङ बजार ...

स्रोतः श्याम भट्टराई, वर्षः ३५,
कालीगण्डकी - ७, मिर्मी

परिशिष्ट (ख)

कालीगण्डकी ५ र ६ का चर्चित राष्टिय लोकगायक एवं कलाकारहरू

१. पुरुषोत्तम न्यौपाने

वि.स. २०२९ साल भाद्र २५ गते स्याङ्जा जिल्लाको बलाम वेलटारीमा पिता शिवप्रसाद न्यौपाने र माता सीता न्यौपानेका सुपुत्रका रूपमा जन्मेका पुरुषोत्तम न्यौपाने आफ्नो सुमधुर स्वर लहरीमा कारण कमै उमेरमा पनि धेरै जनताको हृदय जित्ने सफल कलाकार हुन् । न्यौपानेले प्राथमिक शिक्षा सत्यदेवी मा.वि. वेलटारी र माध्यमिक शिक्षा वीरेन्द्र मा.वि. जैपतेबाट पुरा गरेका छन् । वि.स. २०४६ सालमा रेडियो नेपालबाट स्वर परीक्षा उत्तीर्ण गरी गायन क्षेत्रमा प्रवेश गरेका न्यौपानेले आफ्नो माधुर्यपूर्व गला र कलाद्वारा धेरै गीतहरू गाई स्याङ्जाको त्यसमा पनि कालीगण्डकीको लोकसँस्कृतिलाई प्रभावकारी रूपमा जनसमुदायमा प्रवाहित गर्ने सफलता पाएका छन् । यिनको रेडियो नेपालमा पहिलो पटक बजेको गीत यस्तो थियो ।

बलाम देवी थान,
बेल्टारीमै फूलमै रानी यो दुखि जीवनलाई विताइ रहन पाम ...

आफूजन्मेको कालीगण्डकी ५ बलाम बेल्टारी कै परिवेशलाई गीतमा उनेर स्वरवद्ध गरिएको न्यौपानेको यस गीतले धेरै लोकगीत प्रेमीहरूको मनलाई छोएको छ । यसैगरी उनका सयौं लोकगीतहरूमध्ये *मिर्मी मुनि काली थुनेको* गीतले कालीगण्डकी ७ मिर्मीलाई नेपालभरी परिचय गराएको छ । न्यौपानेले १२०० भन्दा बढी गीत गाएका छन् । उनले दर्जनौ पुरस्कार प्राप्त गरेका छन् । एशिया र युरोपका धेरै देशहरूमा भ्रमण गरी नेपालीहरू भएको ठाउँमा लोकगीत गाएर नेपाललाई विदेशमा चिनाउने काम गरेका छन् । उनको जन्मस्थान झल्काउने गीत परिशिष्ठमा राखिएको छ ।

२. खुमन अधिकारी

वि.स. २०४२ भदौ २२ गते स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी गुरुङ्दी, कुँडादीमा पिता मुक्तिराम अधिकारी र माता नमकला अधिकारीका कोखबाट जन्मिएका खुमन अधिकारी मधुर स्वरका कारण सानै उमेरदेखि जनताको मन जित्ने कलाकार हुन् । खुमन अधिकारी

शब्दरचना, लय, स्वर र सङ्गितमा निपुण कलाकार हुन् । अधिकारीले लोकगीत अन्तर्गत ख्याली, रोइला, मारुनी, पञ्चेबाजा, भजन र दोहोरीगीत सबै गाएका छन् । सङ्गित र गायनमा प्रमुख प्रेरणा आमा र अन्य सदस्यको रहेको बताउँछन् । अधिकारी स्थानीयस्तर, जिल्ला हुँदै देशको चर्चीत लोकगायक हुन् ।

खुमन अधिकारीले प्राथमिक शिक्षा, देउराली मा.वि. र माध्यमिक शिक्षा वीरेन्द्र मा.वि. जैपतेबाट पुरा गरी उच्च शिक्षा बी.एड ताहचल क्याम्पस काठमाडौंबाट पुरा गरेका हुन् । गायन प्रारम्भ ६३ सालदेखि भएर शुरुमा गाएको गीत *ईश्वर पनि देव्रे परेछन्* बाट चर्चित भएका छन् उनलाई बढी मनपर्ने गीत *स्याङ्जाली झापाली* हुन् । अधिकारीले ८ हजार ५ सय भन्द बढी लोकगीत गाएका छन् । अधिकारी स्थानीय र राष्ट्रिय स्तरबाट अभिनन्दित हुनका साथै १० भन्दा राष्ट्रिय पुरस्कार प्राप्त गरेका छन् । उनले आफ्नो रुची अभिनय, खेलकुद र पत्रपत्रिका अध्ययन गर्ने भएको वताउँछन् । यसरी गाउँ, जिल्ला र राष्ट्र हुँदै १८ देशमा भ्रमण गरी नेपाली लोकसांस्कृतिको उत्थान गरेको बताउँछन् । उनको जन्मस्थालाई झल्काउने गीत परिशिष्ट राखिएको छ ।

३. ज्योति न्यौपाने

Formatted: Font color: Text 1

वि.स. २०३८ साल भाद्र २१ गते स्याङ्जा जिल्लाको कालीगण्डकी ६ इमसिलमा पिता टीकाराम न्यौपाने र माता रेमकला न्यौपानेका सुपत्रका रूपमा जन्मिएका ज्योती न्यौपाने आफ्नो सुमधुर स्वरका कारण सानै उमेरदेखि जनताको मन जित्ने कलाकार मध्येका एक हुन् । न्यौपाने लोकगीतको शब्दरचना, लय र सङ्गितमा निपुण कलाकार हुन् । न्यौपाने लोकदोहरीका चर्चित कलाकार हुन् । सङ्गितमा घरपरिवारको प्रेरणा हुनको साथै मुख्य प्रेरणा चर्चित लोकगायक पुरुषोत्तम न्यौपानेबाट प्राप्त भएको जानकारी गराउँदछन् । न्यौपानेको शब्द रचना सङ्गितमा खुमन अधिकारीले धेरै गीत गाएका छन् । ज्योति न्यौपानेले माध्यमिक शिक्षा देउराली मा.वि. र उच्च शिक्षा आई.कम. सरस्वती क्याम्पस वि.वि.एस. नेपाल कमर्स क्याम्पस मिन भवनबाट हासिल गरेका छन् । लोकदोहोरी गायन चर्चित ज्योती न्यौपानेले २५ भन्दा बढी गीतको शब्द रचना, लय र संगीत दिएका छन् । न्यौपानेको शब्द रचना सङ्गितको चर्चित गीत *स्याङ्जालीलाई नभन जाली* मन अधिकारीले गाएका छन् र यो गीतले स्याङ्जा र लोकगण्डकीको परिचय दिएको छ । न्यौपानेले २०६०

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

सालदेखि एल्वम निकालेका छन् । यिनको २०६१ सालमा केसरासँग विवाह भई २ छोरी र १ छोरा छन् । उनको जन्मस्थान स्याङ्जा जिल्ला झल्काउने गीत परिशिष्टमा राखिएको छ ।

बलाम देवीथान
दुख:सुख गाउँवेसी मेलैमा
हिड्छु म त करमैको खेलैमा
बलाम देवीथान, वेल्टारीमैं फुलमैं रानी
यो दु:खी जीवन विताइ रहन पाम ।
दाउरा घाँस वन र पाखैमा फर्कि गाउँछु
गाउँ घरको काखैमा
बलाम देवीथान, वेल्टारीमैं फूलमैं रानी
यो दु:खी जीवन विताइ रहन पाम
चैत लाग्यो हरी र बतास मनको पिर फुलमैं रानी
पोख्ने ठाउँ कता छ,
बलाम देवी थान, वेल्टरीमैं फुलमैं रानी
यो दु:खी जीवन विताइ रहन पाम ।

- स्वर पुरुषोत्तम न्यौपाने

परिशिष्ट भाग

मिर्मी मुनि काली थुनेको
मिर्मी मुनि काली थुनेको
अन्तै माया लाइछौ रे मायाले, साँच्चै हो कि हल्ला सुनेको ।

पुरुष: विरहको गीत मैले गाछु, छाँगाबाट खसे झैं म भाछु ।
मिर्मी मुनि काली थुनेको ...

स्त्री: कललाई पोखैं यो मनको वह, सम्झी ल्याउदा चल्छ नि पिर
यो मुटुमा आगो जलायो,
तिम्लाई छोडी कै माया लाछैन कुन पापीले हल्ला चलायो ।

पुरुष: मलाई छोडी हिडिछौ हिन्न, विना हावा पात त्यसै हल्लिन्छ
मिर्मी मुनि काली थुनेको ...

स्त्री: चल्न चल्छ हावा र हुरी, तिम्रै निम्ति बस्दैछु म कुरी ।
यो मुटुमा आगो जलायो ...

पुरुष: मलाई मात्रै मायाले जेलेको, विर्स्या छैन हाँसेको खेलेको ।
मिर्मी मुनि काली थुनेको ...

स्त्री: बालपनमा वनपाखा डुलेको, मैल पनि कहाँ छु र भुलेको ।

यो मुटुमा आगो जलायो ...

पुरुषः पैला माया आफ्नै थियौ, नयाँ भेटयौ पुरानो विर्सियौ ।

मिर्मी मुनि काली थुनेको ...

स्त्रीः आँटे ठूलो आटेका भनेर, विर्सन्न म मान्देउ म पत्यार

यो मुटुमा आगो जलायो ....

पुरुषः विर्स्यौं माया पाटी र खरी, सम्फी ल्याउदा हुन्छ नि मनभरी

मिर्मी मुनि काली थुनेको ....

स्त्रीः आगो काटी खरैको छानो, भुल्या छैन नसम्फ विरानो

यो मुटुमा आगो जलायो ....

पुरुषः पारी वनमा डाले घाँस काटेको, सम्फेछौ त मनमुटु साटे

मिर्मी मुनि काली थुनेको ....

पुरुषः दुइ वटा शरीर एउटै हो मुटु, लाग्छ मलाई जुनिभर नछु

यो मुटुमा आगो जलायो ....

स्त्रीः खान्थ्यौ अचार कर्कलो काटेर, सुन्छु कुरा आउँछ मन फाटेर

मिर्मी मुनि काली थुनेको ...

खोज्दै हिड्थ्यौ जलुका निहुरो नि, सम्फी ल्याउँदा क्यारी विउऱ्यो नि ।

यो मुटुमा आगो जलायो ...

पुरुषः तिम्रैभर पऱ्याथैं पुरा, जसले भेट्यो कोट्याउँथे त्यही कुरा

मिर्मी मुनि काली थुनेको ....

स्त्रीः न आँफुले घर कैल्यै बनाउने, हुन्छन् शत्तुर बनेको भत्काउने

यो मुटुमा आगो जलायो ....

पुरुषः दोधारैमा पर्दैछ यो मन, चोखो छ त त्यो तिम्रो जोवान?

मिर्मी मुनी काली थुनेको ...

स्त्रीः शंका लाग्यो अग्निमा जाँच, कल्कलाउदो विरुवा नभाँच

यो मुटुमा आगो जलायो ...

यतिन्जेल दुश्मन भै बाफियो, बल्ल हाम्रो मनपेट मिल्यो

मिर्मि मुनि काली थुनेको,

हाम्रो जोडी नछुटोस् कैल्ये नि, व्यर्थै रैछ हल्ला सुनेको

स्वर : पुरुषोत्तम न्यौपाने र शर्मिला गुरुङ

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

स्याङ्जालीलाई नभन जाली

पुरुषः हे ... तिमी एक्लै हो भन्ने थाहा पाको
म स्याङजाली मायालु झापाको
स्याङ्जालीलाई नभन जाली
तिम्रो पनि सिउँदो छ खाली
लान्छु म सिंन्दुर हाली ।

स्त्रीः हे ... मेरा पनि सिउदो त खाली हो
म झापाली तिमी स्याङजाली हो ।
झापालीलाई नभन जाली
तिम्रो पनि दिलमा ठाउँ खाली
लैजाउ मलाई सिंन्दुर हाली ।

पुरुषः हे ... रहर लाग्छ म तिम्रो बन्नलाई
अब जालीलाई पाउँदिनौ भन्नलाई
स्याङजालीलाई नभन जाली
लान्छु तिम्लाई सिंन्दुर हाली ।

स्त्रीः हे .... स्याङजालीलाई सारै मन पराउछु
तर जाली छौ भन्दा डराउछु
झापालीलाई नभन जाली
तिम्रो पनि दिलमा ठाउँ खाली
लैजाउ मलाई सिंन्दुर हाली ।

पुरुषः हे ... मिल्छ भने पिरती जोडम भो
एक अर्कालाई दोस लाउन छोडम भो
स्याङजालीलाई नभन जाली
लान्छु तिम्लाई सिंन्दुर हाली ।

स्त्रीः हे ...तिमी कुमार म पनि कन्या हो
जसरी नि म त तिम्रो बन्ने हो
झापालीलाई नभन जाली
तिम्रो पनि दिलमा ठाउँ खाली
लैजाउ मलाई सिंन्दुर हाली

स्वर : खुमन अधिकारी र विष्णु माझी

सङ्कलकः ज्योति न्यौपाने**~~सन्दर्भ सामाग्री~~**

Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Line spacing: 1.5 lines
Formatted: Line spacing: Multiple 1.4 li
Formatted: Line spacing: single
Formatted: Font: Bold, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: First line: 0"
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

अधिकारी, नारायणप्रसाद, *स्याङजाली लोकगीतको अध्ययन, सङ्कलन र वर्गीकरण (ज्यामदी खोलामा केन्द्रित),* स्नातकोत्तर शोधपत्र, २०४३ ।

खनाल, तुल्सीराम, *आँधीखोले लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र अध्ययन,* स्नातकोत्तर, शोधपत्र, २०६० ।

मोरे, ईश्वरीप्रसाद, *लोकसाहित्य पूर्व आधुनिक नेपाली साहित्य र आधुनिक निबन्ध,* काठमाडौं दीक्षान्त पुस्तक भण्डार, २०६० ।

जोशी सत्यमोहन, *हाम्रो लोक संस्कृति,* काठमाडौं । रत्नपुस्तक भण्डार २०१४ ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौंः वीणा प्रकाशन,२०५६ ।

पराजुली मोतीलाल, *नेपाली लोकगाथा,* पोखराः तारादेवी पराजुली, २०५६ ।

जोशी सत्यमोहन, हाम्रो लोक संस्कृति, काठमाडौं । रत्नपुस्तक भण्डार २०१४ ।

थापा, धर्मराज मेरो नेपाल भ्रमण, पोखराः सावित्री थापा २०१६ ।

थापा, धर्मराज मण्डकीका सुसुली, काठमाडौं ने.रा.प्र.प्र. २०३० ।

थापा, मोहन हिमांशु, साहित्य परिचय काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार २०३२ ।

थापा, धर्मराज र हंसपुरे सुवेदी, नेपाली लोकगीतको विवेचना, काठमाडौं : पा. वि.के.त्रि.वि, २०४१ ।

पन्त,कालिभक्त, हाम्रो लोक सँस्कृतिको इतिहासः स्याङ्जा स्वयम् प्रकाशन, २०२८ ।

पोखे्रल, बालकृष्ण, खस जातिको इतिहास, विराटनगर उदात्र अनुसन्धान अड्डी २०५५ ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौंः वीणा प्रकाशन,२०५६ ।

पराजुली मोतीलाल, नेपाली लोकगाथा, पोखराः तारादेवी पराजुली, २०५६ ।

पौडेल, कृष्णविलास, नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय र नेपाली समालोचना, काठमाडौंः नवीन प्रकाशन, २०५६ ।

बन्धु,चुडामणि, *नेपाली लोकसहित्य* काठमाडौंः एकता बुक्स, २०८५ ,

बन्धु चुडामनि, *नेपाली भाषाको उत्पत्ति (पाँ.स.)* काठमाडौं प्रकाशन, २०५२ ।

बराल, केशरजङ्ग, *पाल्पा तनहुँ र स्याङ्जाका मगरहरुको सँस्कृतिक,* काठमाडौंः ने.रा.प्र.प्र. २०५० ।

बनवासी, देवीप्रसाद, *आँधीखोले लोकसँस्कृति,* स्याङ्जाः चित्रलेखा प्रकाशन,२०५५ ।

Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Italic, Font color: Text 1
Formatted: Right, Indent: Left: 0", Hanging: 0.5", Line spacing: 1.5 lines, Tab stops: 0.5", Left + 0.69", Left
Formatted: Font: Italic
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Italic, Font color: Text 1
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

शर्मा, मोहनराज र लुइँटेल, *लोक वार्ताविज्ञान र लोक साहित्य,* काठमाडौं विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६३।

त्रिपाठी, बासुदेव र अन्य (सम्पा) नेपाली बृहत् शब्दकोष काठमाडौं न.रा.प्र.प्र. २०४०।त्रिपाठी, बासुदेव र अन्य (सम्पा) *नेपाली बृहत् शब्दकोष* काठमाडौं न.रा.प्र.प्र. २०४०।

पत्रिका

मेची देखि महाकालीसम्म, भाग ३, काठमाडौं: सूचना विभाग, २०३१।

विषयसूची **पेज**

अध्याय एक: शोधपपत्रको परिचय
१.१. परिचय
१.२. शोधपत्रको शीर्षक
१.३. शोधपत्रको प्रयोजन
१.४. समस्याको कथन
१.५. उद्देश्य
१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा
१.७ औचित्य
१.८ शोधकार्यको विधि
१.९ अध्ययनको विधि
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा
अध्याय दुई: स्याङ्जा जिल्ला र कालीगण्डकी क्षेत्रको परिचय
२.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि
२.२ स्याङ्जा नामाकरण
२.३ स्याङ्जा जिल्लाको भौगोलिक परिचय
२.४ स्याङ्जा जिल्लाको पश्चिमी कालीगण्डकी क्षेत्र
अध्याय तीन: लोकगीतको सैद्धन्तिक परिचय
३.१ लोकसाहित्यको तथा लोकगीतको सैद्धन्तिक परिचय
३.२ लोकसाहित्यको परिचय

३.२.१ उत्पत्तिमूलक दृष्टिकोण

३.२.२ व्याप्तिमूलक दृष्टिकोण

३.३ लोकसाहित्यको परिभाषा

३.४ लोकसाहित्यको विशेषता

३.४.१ मौखिक परम्परा

३.४.२ काल्पनिक परम्परा

३.४.३ सामाजिक यथार्थता

३.४.४ मनोरञ्जनकता

३.४.५ सरलता तथा सरलता

३.४.६ स्थानीय रङ्ग

३.५ लोकसाहित्यको महत्व

३.५.१ सैद्धान्तिक महत्व

३.५.२ प्रायोगिक महत्व

३.६ लोकसाहित्यको महत्व

३.६.१ लोककथा

३.६.२ लोकगाथा

३.६.३ लोकनाटक

३.६.४ उखान टुक्का

३.६.५ गाउँखाने कथा

३.६.६ लोकगीत

३.७ लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.७.१ लोकगीतको परिभाषा

३.७.२.१ लोकगीतको विशेषता

३.७.२.२ मौखिक श्रुति परम्परा

३.७.२.३ रचनाकार र रचनाकाल अज्ञात

३.७.२.४ प्राचीन अवशेष

३.७.२.५ मनोरञ्जनकता

३.७.२.६ सामूहिकता

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

३.७.२.७ सरल र सहज
३.७.२.८ परिवर्तनशील
३.७.२.९ उपदेशात्मकता
३.७.२.१० स्वच्छन्दता
३.७.२.११ मर्मस्पर्शी र प्रभावकारी
३.७.३ लोकगीतका वर्गीकरण
३.७.४ लोकगीतका तत्वहरु
३.७.४.१ विषयवस्तु वा भाव
३.७.४.२ भाषा
३.७.४.३ लय वा भाका
३.७.४.४ सङ्गीत
३.७.४.५ कथन पद्धति
३.७.४.६ निष्कर्ष
अध्याय चार
४.१ कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको परिचय
४.२ कालीगण्डकी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण
४.२.१ ऋतुकालीन पर्वगीत
४.२.१.१ मारुनी गीतिनाच
४.२.१.१ अ) सोरठी गीत
४.२.१.१ आ) ख्यालीगीत
४.२.१.२ भैलोगीत
४.२.१.३ देउसीगीत
४.२.१.४ होलीगीत
४.२.१.५ तीजगीत
४.२.२ संस्कारगीत
४.२.२.१ स्त्यौली
४.२.२.२ माथागीत
४.२.२.३ महालगीत

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

~~४.२.२.४ सिलोकगीत~~
~~४.२.२.५ भजनगीत~~
~~४.२.३ ऋतुकालीन कर्मगीत~~
~~४.२.३.१ असारे गीत~~
~~४.२.३.२ मंसिरे गीत~~
~~४.२.४ बाह्रमासे गीत~~
~~४.२.४.१ स्फुट वा फुटकर लोकगीत~~
~~४.२.४.२ दोहोरी गीत~~
~~४.२.४.३ सामाजिक गाथा गीत~~
~~४.२.४.४ बालगीत~~
~~४.२.४.५ भ्याउरे गीत~~
~~४.२.५ निष्कर्ष~~
~~अध्याय पाँच~~
~~५.१ उपसंहार~~

Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1

Formatted: Font color: Text 1

Formatted: Font: Times New Roman, Font color: Text 1

Formatted: Right

Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold

Formatted: Font: Bold

परिशिष्ट (ग)

अध्ययन क्षेत्रको नक्सा

अध्ययन क्षेत्र

Formatted: Centered, Indent: Left: 0", Hanging: 0.5", Tab stops: 0.5", Left + 0.69", Left
Formatted: Font: 18 pt
Formatted: Font: Bold
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: 5 pt
Formatted: Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

अनुसूची (घ)

अध्ययन क्षेत्रमा लिइएका केही फोटाहरु

मिति २०७५ माघ १० गते, कालीगण्डकी -६, इमसिल, देउरालीमा पञ्चेबाजा लोकगीत

मिति २०७५ माघ २७ गते, कालिगण्डकी -५, नयाँमिलमा गाइएको हरेराम भाकामा

Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: Himalb, Not Bold
Formatted: Font: Himalb
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: Himalb
Formatted: Font: Himalb, Not Bold
Formatted: Font: Himalb, Not Bold
Formatted: Font: Himalb, Not Bold
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

मिति २०७५ आश्विन ३१ गते, कालिगण्डकी -५, ताँपमा गाइएको लोकभजन

मिति २०७५ फाल्गुण २० गते, कालिगण्डकी -७, मिर्मीमा गाइएको ख्याली गीत

Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: Himalb
Formatted: Font: Himalb
Formatted: Font: Preeti, 16 pt, Bold, Font color: Text 1
Formatted: Font: Bold, Font color: Text 1
Formatted: Centered, Indent: Left: 0", Hanging: 0.5", Tab stops: 0.5", Left + 0.69", Left
Formatted: Font: DINA, 16 pt, Bold
Formatted: Font: Bold

Page 21: [1] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 21: [2] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 21: [3] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 21: [4] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 21: [5] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 1: [6] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: DINA, 16 pt, Bold

Page 1: [7] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold

Page 24: [8] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [9] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [10] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [11] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [12] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Kantipur, Font color: Text 1

Page 24: [13] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [14] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Kantipur

Page 24: [15] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [16] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [17] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [18] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [19] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [20] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [21] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [22] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [23] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Kantipur, Font color: Text 1

Page 24: [24] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [25] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [26] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [27] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [28] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [29] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [30] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [31] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [32] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [33] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [34] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [35] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [36] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [37] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [38] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [39] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [40] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [41] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [42] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 24: [43] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [44] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [45] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [46] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [47] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [48] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [49] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [50] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [51] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [52] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [53] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 24: [54] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 1: [55] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: DINA, 16 pt, Bold

Page 1: [56] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold

Page 97: [57] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [58] Formatted	user	3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [59] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [60] Formatted	user	3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [61] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [62] Formatted	user	3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [63] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [64] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [65] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [66] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [67] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [68] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [69] Formatted	user	3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [70] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [71] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [72] Formatted user 3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [73] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [74] Formatted user 3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [75] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [76] Formatted user 3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [77] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [78] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [79] Formatted user 3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [80] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [81] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [82] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [83] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [84] Formatted user 3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [85] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [86] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [87] Formatted user 3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [88] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [89] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [90] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [91] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [92] Formatted	user	3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [93] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [94] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [95] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [96] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [97] Formatted	user	3/8/2019 7:28:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 97: [98] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [99] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [100] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 97: [101] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 97: [102] Formatted	user	3/7/2019 7:08:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 97: [103] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 1: [104] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: DINA, 16 pt, Bold

Page 1: [105] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold

Page 101: [106] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [107] Formatted user 3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [108] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [109] Formatted user 3/8/2019 7:30:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 101: [110] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [111] Formatted user 3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [112] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [113] Formatted user 3/8/2019 7:30:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 101: [114] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [115] Formatted user 3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [116] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [117] Formatted user 3/8/2019 7:30:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 101: [118] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [119] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [120] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [121] Formatted user 3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [122] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [123] Formatted	user	3/8/2019 7:30:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 101: [124] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [125] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [126] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [127] Formatted	user	3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [128] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [129] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [130] Formatted	user	3/8/2019 7:30:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: Double

Page 101: [131] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font: Bold, Font color: Text 1

Page 101: [132] Formatted	user	3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [133] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [134] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [135] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [136] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [137] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [138] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [139] Formatted	user	4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [140] Formatted user 3/7/2019 7:07:00 PM

Indent: First line: 0", Line spacing: 1.5 lines

Page 101: [141] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold

Page 101: [142] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 101: [143] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 101: [144] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font: 18 pt, Bold, Font color: Text 1

Page 101: [145] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [146] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [147] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [148] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [149] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1

Page 101: [150] Formatted user 4/16/2019 8:43:00 PM

Font color: Text 1